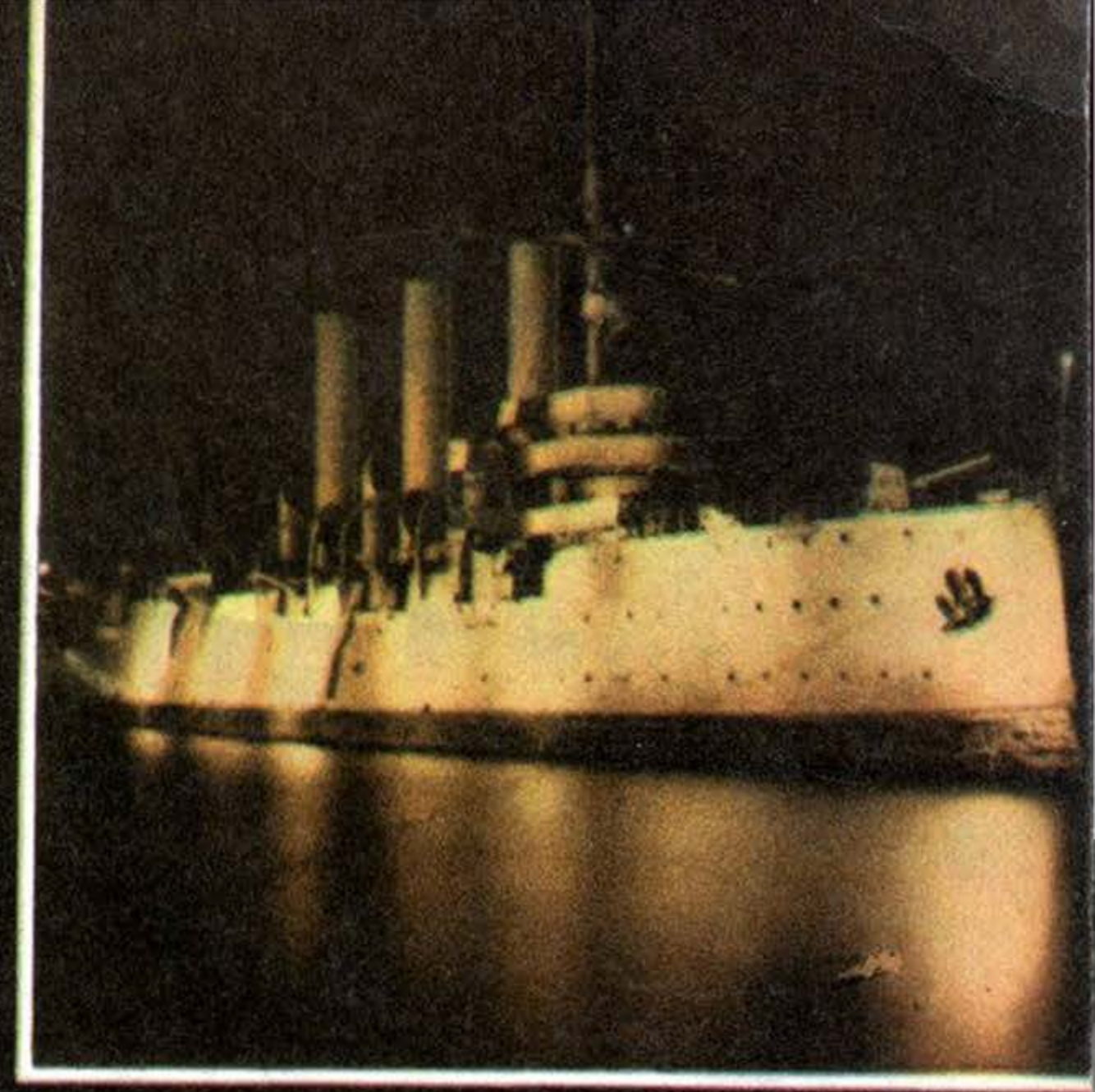

magazin istoric

ANUL XXI NR. 11 (248) NOIEMBRIE 1987

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XXI
Nr. 11 (248)
noiembrie 1987

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Istoriografia — dimensiune reprezentativă a spiritualităţii româneşti contemporane:
Cristian Popişteanu 2

Lauda ţăranului român:
Liviu Rebreanu 4

Grigore Ureche — mare vornic şi cărturar:
Dumitru Velciu 7

1887. Cercurile muncitorilor din România:
Vasile Niculae 10

Theodor Mommsen — primul istoric laureat al Premiului Nobel — la Sarmizegetusa:
Constantin Antip, Paul Abrudan 14

Românii în izvoare istorice străine. Vlad Ţepeş: copilărie, adolescenţă, volevod biruitor:
Radu-Ştefan Ciobanu, William Wey 28

1909-1920. Trandafir G. Djuvara — în misiune diplomatică la Bruxelles, Le Hâvre şi Luxemburg:
Valeriu Buduru, Ioana Ursu 42

Constantin Dobrescu-Argeş — „Pe muncă se reazimă civilizaţiunea“:
Romus Dima 47

În Bucureşti, acum 50 ani 50

De la Balta Albă la... Lacul Sărat:
Vasile Smărăndescu 61

• **S.U.A. şi tratatele de pace de după primul război mondial:** *Eugen Preda...* 21 • **Europa — una şi indivizibilă...** 26 • **Maksim Litvinov la Londra:** *Z.S. Şeinis...* 33 • **Leningrad, 1941-1942. Jurnal de Blocadă:** *G.A. Kniazev...* 37 • **Un ambasador francez îşi aminteşte:** *Armand Bérard...* 54 • **1939-1945. Corespondenţă secretă Casa Albă — Downing Street 10:** *Corneliu Bogdan...* 57 • **Concursul Magazin istoric, Clio în concurs, Răspunsurile la întrebări...** 36 • **Cărţi sosite la redacţie...** 49 • **Poşta Magazin istoric...** 63

COPERTELE NOASTRE

① ④ Oraşul-erou Leningrad şi-a împletit destinul cu momente cruciale din istoria popoarelor sovietice: la începutul Marii revoluţii socialiste din octombrie, de acum 70 ani, în seara zilei de 25 octombrie/7 noiembrie 1917, Palatul de Iarnă a fost luat cu asalt, la semnalul loviturilor de tun de pe crucişătorul „Aurora", monument istoric restaurat în această vară şi care şi-a reluat locul pe apele Nevei. „Călăreţul de aramă", statuia ecvestră a fondatorului oraşului, Petru I coperta ④, stînga sus **(Leningrad, 1941-1942. Jurnal de Blocadă, p. 37)**

② Veacul XVII, în care a trăit şi şi-a scris Grigore Ureche **Letopiseţul** său, a sporit patrimoniul spiritual al poporului nostru cu opere de inestimabilă valoare, mărturii peste veacuri ale geniului creator al locuitorilor de la Carpaţi, Dunăre şi Mare. În imagine: miniatură cu decor floral şi elemente zoomorfe dintr-un manuscris de la 1631 **(Grigore Ureche — mare vornic şi cărturar, p. 7)**

③ Prezenţă artistică marcantă în viaţa culturală a Capitalei din urmă cu o sută de ani, Theodor Aman (1831-1891) s-a înscris ca unul dintre reprezentanţii de seamă ai artei româneşti. Două dintre creaţiile artistului, expuse în prezent la Muzeul „Th. Aman" din Bucureşti: **Petrecere** (sus) şi **Atelierul pictorului** (jos) **(În Bucureşti, acum 50... şi acum aproape 100 ani, p. 50)**

Decembrie 1987: Conferința Națională a P.C.R.

ISTORIOGRAFIA — dimensiune reprezentativă a spiritualității românești contemporane

Apropiatul eveniment — Conferința Națională a Partidului Comunist Român — concentrează intens atenția întregii națiuni. În raportul la marele forum se vor oglindi istoricele realizări ale poporului nostru în îndeplinirea hotărîrilor celui de-al XIII-lea Congres al partidului și noile direcții de acțiune în efortul general de realizare a obiectivelor stabilite de Congres pentru a străbate încă o etapă — decisivă — pe calea edificării societății socialiste multilateral dezvoltate și a înaintării spre comunism. Apropiatul eveniment de însemnătate națională și internațională va ilustra consecvența și amploarea construcției politicii interne și externe ale României socialiste, care, în aceeași lună cînd își desfășoară lucrările Conferința Națională a partidului, aniversează patru decenii de la instaurarea Republicii, va reliefa cu elocvență experiența istorică a ceea ce poporul nostru numește cu mîndrie glorioasa Epocă Nicolae Ceaușescu.

Construirea societății socialiste multilateral dezvoltate pe pămîntul strămoșesc a generat și o nouă conștiință istorică a poporului nostru, care încorporează tot ceea ce tradiția de viață și luptă pentru progres, libertate socială și națională și independență a adunat mai de preț în tezaurul civilizației românești multimilenare. În perspectiva mileniului trei, nu se poate concepe accesul la civilizația viitorului fără o puternică înflorire a creației materiale și spirituale, proces indisolubil legat de conștiința istorică.

Prin faptele glorioase ale strămoșilor, prin munca, lupta și aspirațiile poporului nostru, către unitate, independență și libertate socială și națională, dar și prin felul în care cei ce au scris istoria au știut să o facă cunoscută poporului și întregii umanități, românii își prețuiesc și își cinstesc istoria, trecutul de luptă. Le-au prețuit și le-au cinstit întotdeauna și cu atît mai mult în epoca noastră socialistă, în care întreg poporul, pentru întîia oară cu adevărat liber și independent, într-o deplină unitate în jurul Partidului Comunist Român — continuatorul celor mai înaintate tradiții de luptă ale poporului — făurește, în mod conștient, cea mai măreață istorie.

Considerată, cîndva, în vremea analelor, a letopisețelor și a cronicilor, o disciplină strict informativă (de adunare laolaltă a datelor, evenimentelor, personalităților), istoria a devenit și este astăzi din ce în ce mai mult o știință eminamente *formativă*, cu rol esențial în educarea și formarea omului nou: „*Stabilirea locului în istorie, a originii și continuității în bazinul carpato-dunărean ale poporului nostru constituie fundamentul oricărei activități ideologice, teoretice și politico-educative* — subliniază secretarul general al partidului. *Nu se poate vorbi de educație patriotică socialistă fără cunoașterea și cinstirea trecutului, a muncii și luptei înaintașilor noștri*".

Marea lecție pe care învățătoarea vieții, istoria, o extrage din experiența trecutului e destinată prezentului și, deopotrivă, viitorului, pregătirii tinerei generații și a celor ce vor veni pe urmele ei, pentru o înțelegere a mesajului istoriei, cel puțin pe măsura prezentului: „*Iată de ce noi* — releva președintele Nicolae Ceaușescu —, *comuniștii, cinstind pe cei care în trecut și-au dat viața pentru fericirea poporului, tragem din lupta lor învățăminte pentru prezentul pe care îl făurim și, totodată, pentru a pune bazele viitorului, educăm tineretul în spiritul dragostei și respectului față de lupta și munca înaintașilor. Numai așa tineretul nostru va învăța să ducă mai departe ceea ce au făurit înaintașii, ceea ce făurește generația de astăzi, să păstreze ca lumina ochilor și să întărească independența și suveranitatea patriei noastre*".

Încă din perioada făuririi statului național modern marii noștri înaintași înțelegeau cît de importantă este educația poporului în spiritul iubirii fără de margini pentru istoria neamului, fără a contrapune această dragoste sentimentelor de respect, prețuire și solidaritate cu istoria celorlalte popoare. Iată de ce afirma Mihail Kogălniceanu — cel care, prin lecția de deschidere a cursului de Istorie națională ținută în anul 1843 la Academia Mihăileană, exprima necesitatea stringentă de cunoaștere a istoriei, în acea epocă de pregătire și înfăptuire a Revoluției, Unirii și Independenței românești —, „inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel Mare, lui Mihai Viteazul... Și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați, pentru mine, sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Annibal, decît Cezar; aceștia sînt eroii lumei, în loc că cei dintîi sînt eroii patriei mele".

Beneficiind de orientările deschizătoare de orizont trasate de la Congresul IX al partidului, trăind și lucrînd sub auspiciile remarcabilei opere teoretice și practice a președintelui Nicolae Ceaușescu, în care istoria și-a regăsit adevărata dimensiune și demnitate, militînd pentru respectarea și promovarea adevărului istoric, pentru ca știința istoriei să fie o punte a înțelegerii, colaborării și păcii între popoare, istoriografia românească a cunoscut în ultimele două decenii cea mai bogată perioadă și cele mai prielnice condiții de afirmare. Niciodată ca în acești ultimi 22 ani, istoria și cartea de istorie nu au fost mai prețuite și nu au avut o mai mare audiență. Se poate vorbi, datorită contribuției personale inestimabile a secretarului general al partidului la descifrarea multor probleme nodale ale istoriei naționale și universale, datorită atenției manifestate de conducerea superioară a partidului față de studiul, scrierea și răspîndirea științelor istorice, de o autentică politică de stat de stimulare a cercetărilor în domeniul istoriei. Faptul că în România există o revistă de istorie citită de sute de mii de cititori cum este *Magazin istoric* se datorează exclusiv orientărilor Congresului IX al P.C.R., contribuțiilor teoretice și practice de cea mai mare însemnătate ale președintelui Nicolae Ceaușescu, care au redat istoriei unice și unitare a poporului și țării locul ce i se cuvenea în patrimoniul spiritual al națiunii noastre.

Deși, așa cum se arată în documentele de partid și cum a atras atenția secretarul general al partidului, în domeniul științelor sociale, inclusiv al istoriei, se constată o oarecare rămînere în urmă față de mersul general al societății noastre socialiste, istoriografia românească s-a făcut remarcată printr-o activitate dintre cele mai laborioase.

Cine parcurge astăzi *Bibliografia istorică a României*, aflată la al 6-lea volum, și vede cele peste 40 000 titluri din ultimii 22 ani va înțelege rostul și menirea adevărului istoric.

Cine citește astăzi numeroasele sinteze, monografii, studii, despre trecutul poporului nostru din cele mai vechi timpuri — din care citățm aici doar cîteva titluri: *Istoria poporului român în opera Președintelui Nicolae Ceaușescu; 200 de zile mai devreme: Rolul României în scurtarea celui de-al doilea război mondial; De la statul geto-dac la statul român unitar; România după Marea Unire; România în anii socialismului; Istoria militară a poporului român; Transilvania, străvechi pămînt românesc; Mișcarea națională a românilor din Transilvania; Făurirea statului național unitar român; Îndemn la creație; Unitate, continuitate și ascensiune în mișcarea muncitorească din România; România în anii primului război mondial; Românii în istoria universală* sau monumentala monografie consacrată lui Horea — va înțelege rostul și menirea adevărului istoric.

Cine citește zecile de volume ale impunătoarelor corpusuri de documente românești și străine, tipărite în ultimii ani despre marile momente ale istoriei românești 1600, 1784, 1848, 1907, 1918, 1944, colecții de documente ce s-au impus atenției istoriografiei mondiale, va înțelege rostul și menirea adevărului istoric.

Cine citește operele lui Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, B.P. Hasdeu, A.D. Xenopol, V. Pârvan, N. Iorga, C. Dobrogeanu-Gherea, Lucrețiu Pătrășcanu, C.C. Giurescu, Sextil Pușcariu, Gh. Brătianu, P.P. Panaitescu, Victor Papacostea, restituite în ultimii ani istoriografiei românești, va înțelege rostul și menirea adevărului istoric.

Se poate aprecia că niciînd, în trecut, lucrările autorilor care alcătuiesc, prin valoroasa lor operă, marea școală a istoriografiei românești n-au cunoscut o asemenea răspîndire pe care le-au dat-o repetatele ediții în tiraje de masă din ultimii ani. Acestor fundamentale restituiri li se adaugă paginile despre istorie din D. Onciul, I. Lupaș, Al. Lapedatu, C. Giurescu, I. Ursu, N. Densușianu, L. Rebreanu, I.G. Duca, Take Ionescu, A. Călinescu, Scarlat Callimachi, Al. Rosetti, Gala Galaction, Radu R. Rosetti, C.I. Parhon, G.T. Kirileanu apărute în ultimii 20 ani în *Magazin istoric*.

Cine află de excepționalele descoperiri din ultimii ani — dintre care citățm doar cea a tezaurului de la Hinova, de acum trei milenii și jumătate, sau cea a manuscrisului original în limba latină rămas necunoscut vreme de 250 ani a *Istoriei imperiului otoman* a lui Dimitrie Cantemir — va înțelege rostul și menirea adevărului istoric.

Cine urmărește prezența după 1965 a istoriografiei românești la congresele mondiale ale istoricilor de la Viena, Moscova, San Francisco, Stuttgart, marele răsunet al celui de al XV-lea Congres internațional de științe istorice ținut sub auspiciile președintelui Nicolae Ceaușescu în august 1980, la București, ca și congresele de studii sud-est europene, de bizantinologie, de tracologie, de istoria științei, desfășurate, de asemenea, în capitala țării noastre, va înțelege rostul și menirea adevărului istoric.

În ascensiunea necontenită a poporului nostru spre culmile socialismului și comunismului, Conferința Națională a partidului din decembrie 1987 se va înscrie desigur prin hotărîrile sale între evenimentele istoriei naționale. În aceste momente de bilanț ne reamintim cuvintele rostite de curînd de secretarul general al partidului: „*Se poate afirma cu deplin temei că activitatea ideologică, politico-educativă, culturală a constituit o adevărată forță motrice a dezvoltării societății noastre în toate domeniile*".

Parte constitutivă importantă a acestei activități, istoriografia, toți slujitorii științelor istorice se simt mobilizați pentru ca, lichidînd acea rămînere în urmă asupra căreia atrăgea atenția președintele Nicolae Ceaușescu, să facă din complexa reconstituire a trecutului eroic și măreț al poporului nostru un izvor de învățăminte și înțelepciune, așa după cum înfăptuirile istorice și marile transformări revoluționare ale construcției societății socialiste multilateral dezvoltate sînt cea mai măreață cinstire a virtuților și abnegației înaintașilor pentru apărarea ființei naționale, pentru dreptul la viață liberă, independentă. ■

Cristian POPIȘTEANU

„Oricît ar părea de banal, nu mă sfiesc a crede că dragostea de pămînt şi de legea strămoşească e elementul caracteristic al sufletului românesc, nu numai în literatură, ci în toate manifestările vieţii noastre. Dragostea aceasta [...] ne deosebeşte de alte neamuri. Numai ea ne-a păstrat fiinţa naţională [...]".

Cu aceste cuvinte Liviu Rebreanu îşi reafirma, într-un răspuns la o anchetă literară, convingerea sa că între români şi pămîntul pe care-l locuiesc din cele mai vechi timpuri există o adîncă legătură, care şi-a pus amprenta pe însăşi evoluţia istorică a poporului nostru.

Liviu Rebreanu venea să-şi exprime credinţa, prin forţa cuvîntului său, în vitalitatea şi permanenţa poporului român, ai cărui exponent milenar este ţăranul român. Evocînd pe acest „strămoş al tuturor", Rebreanu aducea un vibrant elogiu poporului român care, în vremuri de restrişte, în pofida unor condiţii istorice grele, şi-a păstrat unitatea fiinţei naţionale, a limbii, a culturii, a ţării. Dragostea de pămînt a ţăranului român, sublinia Rebreanu, este expresia dragostei adînci de ţară, de vatra strămoşească pe care trăieşte din cele mai vechi timpuri poporul nostru.

LAUDA ŢĂRANULUI ROMÂN

LIVIU REBREANU

Această credinţă, marele scriitor a ilustrat-o prin creaţia sa literară, în monumentalele romane Ion, Răscoala, şi i-a dat o formă explicită în discursul său de recepţie la Academia română, intitulat Lauda ţăranului român.

Primit ca membru activ al înaltului for ştiinţific la 25 mai 1939, Rebreanu trebuia — conform uzanţelor — să rostească un discurs de recepţie. După cum aflăm din unele mărturii, romancierul intenţiona să abordeze unul dintre aceste două subiecte: Ţăranul în literatura românească sau Eminescu, Creangă, Caragiale, care au lipsit din Academie. La începutul lui februarie 1940, titlul definitiv al discursului era fixat: Lauda ţăranului român. La 30 martie 1940, o publicaţie consemna că autorul lui Ion „era ocupat cu înjghebarea discursului de recepţie la Academie, recepţie ce va avea loc în curînd. Va fi un mare eveniment cultural, deoarece Liviu Rebreanu va vorbi despre ţăranul român, subiect drag şi în care se află la largul său. Va fi o apologie a rădăcinilor acestui neam pe care nici un alt scriitor nu e mai nimerit s-o facă".

Într-adevăr, în şedinţa publică solemnă din 29 mai 1940, Liviu Rebreanu şi-a rostit discursul de recepţie, primind răspunsul lui Ion Petrovici. A fost un eveniment urmărit cu atenţie de ţara întreagă, solemnitatea de la Academie fiind transmisă de postul naţional de radio.

Într-un moment în care războiul ameninţa la hotarele ţării, cînd revizionismul viza integritatea şi suveranitatea pămîntului românesc,

Discursul romancierului a avut un deosebit ecou. Nicolae Iorga a propus ca textul să fie tradus în patru limbi de circulaţie europeană şi răspîndit ca material de propagandă. „Dar vremurile sînt prea cumplite — nota Rebreanu în jurnalul său — ca să te poţi bucura de astfel de succese. Evenimentele se precipită vertiginos şi ameninţă să răstoarne faţa pămîntului".

În arhiva Liviu Rebreanu de la Biblioteca Academiei R.S. România se păstrează trei variante ale discursului ce urma a fi citit în aula academică. Ele reflectă strădania autorului de a prezenta un text cît mai unitar, esenţializat. Fără a se deosebi de celelalte variante în fondul ei fundamental de idei, prima dintre aceste forme ni se pare deosebit de semnificativă, deşi ea conţine multe formulări, referiri, interpretări la care scriitorul a renunţat ulterior, în textul definitiv.

Din această primă formă, inedită, publicăm acum pentru întîia oară în paginile Magazinului istoric — care a prezentat şi cu alte ocazii pagini inedite sau mai puţin cunoscute din arhiva Liviu Rebreanu[1] — cîteva semnificative fragmente[2], ilustrative pentru dragostea de popor şi de ţară a scriitorului-cetăţean, pentru nedezminţita sa încredere în virtuţile românilor, făuritori şi apărători de istorie şi civilizaţie în această parte a continentului.

Stancu ILIN

[1] *Magazin istoric*, nr. 5,6/1979, 8/1983, 12/1986.
[2] Întreruperile în text le-am marcat prin trei puncte între paranteze drepte.

Fiindcă mi-aţi făcut cinstea să mă alegeţi într-un loc nou creat[1] şi n-am să vă pot mulţumi elogiind cum se cuvine pe un înaintaş dispărut dintre d-voastră, recunoştinţa mea trebuie să v-o exprim direct. Iată: vă mulţumesc!

Fără înaintaş aici, sînt silit să mă prezint cu unul de-afară — e strămoşul meu şi al unora dintre d-voastră, iar într-un sens mai larg al tuturor: ţăranul român. Mă simt destul de jenat să apar în faţa d-voastră, într-o ocazie aşa de solemnă, ca să vă laud pe cel mai umil român şi-mi dau seama că fapta aceasta a mea nu e tocmai abilă, cum de altfel atîtea fapteale melen-au fost abile în trecut şi nu vor fi nici în micul viitor ce mi-e rezervat de soartă [...].

De altfel, nici nu aş putea zugrăvi sistematic pe ţăranul român, fiindcă deşi m-am născut la ţară, am copilărit la ţară şi am în ascendenţa mea, în a doua generaţie, ţărani, nu am pregătirea necesară pentru a cunoaşte ţăranul [...].

Lauda mea, bună, rea, aş vrea să fie o mîngîiere cît de slabă pentru multele, nespus de multele proboziri ce le-a îndurat ţăranul român multe secole de-a rîndul, cu toate că el a fost necontenit, numai el, făuritorul neamului şi păstrătorul adevărat al fiinţei româneşti.

Naşterea şi viaţa poporului românesc aproape două mii de ani sînt considerate de istorici o enigmă sau un miracol. Desigur că e o taină cum a putut rezista neamul românesc pe aceste pămînturi, în mijlocul furtunilor şi uraganelor ce s-au abătut asupra lui... Ţăranul român singur poate dezlega tainele acestea!... Şi altele!...[...] Învăţaţii s-au silit să dea o definiţie ţăranului. Ţăran e omul care cultivă pămîntul moştenit de la strămoşi şi de care astfel se simte legat prin toate fibrele fiinţei sale. [...] Sociologii au ajuns să descopere că ţăranul este crescut şi legat într-un fel cu totul deosebit de pămîntul care-l hrăneşte şi pe care-l munceşte — o particularitate care-i defineşte tipul uman şi profesional. Aceiaşi învăţaţi constată apoi în general că ţăranul, ca tip uman şi profesional, e credincios gliei şi patrîei sale şi, pe deasupra, mai e strîns legat de naţiunea sa. [...]

Nu ştiu cînd au apărut ţăranii în istorie, în sensul definiţiilor savante. Căci în sens românesc general ţăranul e cel care munceşte pămîntul şi l-a muncit chiar cînd pămîntul nu era al lui, cînd era robul pămîntului fără alt drept decît de-a munci... S-ar părea că în timpurile lor eroice romanii au fost adevăraţi ţărani, lucrîndu-şi singuri ogorul, schimbînd coarnele plugului cu sabia, cînd trebuiau să-şi apere ţara — adică întocmai cum au fost şi românii pe vremea lui Ştefan cel Mare... [...]

Pe pămîntul românesc însă ţăranul a existat de la începutul începuturilor şi s-a menţinut neîntrerupt pînă azi. [...] De cînd se scrie istorie, şi chiar mult înainte, pămîntul nostru a fost marele vad pe unde au trecut şi s-au scurs toate neamurile venind de la nord şi de la răsărit, atrase ca fluturii de noapte de strălucirea civilizaţiei mediterane sau împinse din urmă de alţi cuceritori fără rădăcini în vreun pă-

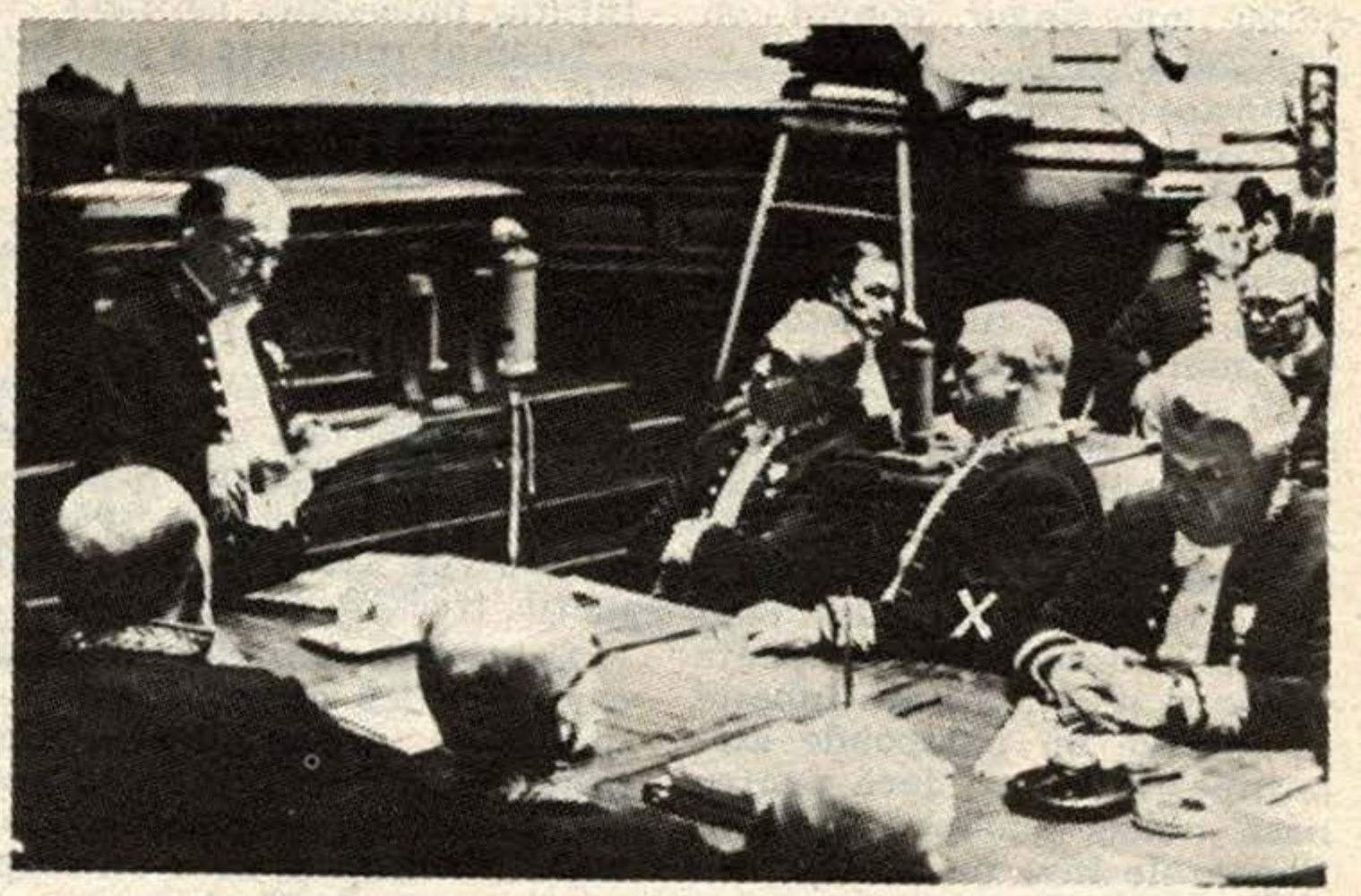

Liviu Rebreanu la şedinţele Academiei române (fotografii puse la dispoziţie de revista Manuscriptum)

[1] Conform tradiţiei, alegerea unui nou academician se făcea pe locul rămas vacant prin moartea altui academician. Noul ales elogia în discursul de recepţie pe predecesorul său. Pentru Rebreanu a fost creat un nou loc în cadrul Secţiei literare a Academiei române.

mînt. Puţine din acestea s-au oprit mai îndelung aici şi nici unul cu gîndul de-a se fixa şi de-a munci . [...]

Peste o mie de ani au durat trecerile neamurilor nestatornice. În acest răstimp, ca şi înainte, ca şi pe urmă, pămîntul a fost mereu muncit, agricultura a continuat. Dar n-au muncit călătorii spre cuceriri, ci băştinaşii peste care puhoaiele migratoare s-au rostogolit şi-au alunecat — apele au trecut, pietrele au rămas. Băştinaşii s-au învăţat, după grele experienţe, desigur, să nu se amestece deloc sau cît mai puţin posibil în luptele cuceritorilor care se succedau. Era şi pe-atunci războiul total, mai total chiar decît azi — căci campaniile erau purtate de poporul întreg, inclusiv bătrîni, femei şi copii care alcătuiau un singur convoi cu luptătorii. [...]

Miracolul românesc, ca orice miracol, nu se poate demonstra prin dovezi retrospective. Satele nu prea lasă urme, documente şi monumente cu care să se regaleze viitorii istorici. Cel mult arheologii sau geologii ar putea găsi vestigii neolitice. Şi aici numai sate au fost mai mult de o mie de ani, adică atîta cît ţine miracolul naşterii noastre. Miracolul cere credinţă, mai ales cînd fructul miracolului se poate vedea şi pipăi. Ştiinţa iubeşte să lucreze cu calapoade stereotipe, în loc să facă pentru fiece obiect calapod special. Popoarele însă nu se îmbracă după măsură încît povestea naşterii şi vieţii lor urmează anume legi tainice, speciale pentru fiecare în parte. Standardizarea nu se poate aplica în explicarea fenomenelor istorice capitale, adică tocmai a proceselor de alchimie etnică sau istorică [...]

Cînd se ivesc marile urgii şi primejdii, oamenii bogaţi, stăpînii, sînt veşnic gata de plecare [...] Ţăranul însă nu pleacă de pe ogorul. lui, pentru că n-are unde, dar mai ales pentru că smuls de pe pămîntul lui e osîndit să piară ca un copac smuls din rădăcină. [...] Ţăranul român, mai mult decît la alte popoare, înfigîndu-şi picioarele în pămînt, a păstrat nu numai teritoriul, dar însăşi fiinţa neamului. Pentru ţăranul român, pămîntul n-a fost doar o dragoste, ci un destin. El a crescut parcă aievea din acest pămînt şi nu l-a mai putut clinti nimic. Aici s-a frămîntat, s-a transformat, a evoluat, a murit, dar a rămas ca o iarbă miraculoasă care nu se poate stîrpi în veci-vecilor. Din pămîntul acesta au crescut românii, cum au crescut brazii — oricît i-au tăiat, nu i-au putut nimici, Pămîntul acesta a făcut pe român, dar şi românul a contribuit la transformarea înfăţişării pămîntului...

Pămîntul ne-a dat calităţile şi defectele ce le avem, clima cu soarele şi vînturile şi apele acestea şi numai acestea. Nu e un semn oare că neamul românesc se află şi azi pe acelaşi teritoriu pe care l-au ocupat romanii lui Traian şi înaintea lor dacii, în ciuda tuturor puhoaielor istoriei?

Neamul românesc a crescut aici ca o plantă care se adaptează pămîntului, luînd forme speciale de înfăţişare şi de viaţă. Pe pămîntul românesc nu a putut creşte decît acest popor, aşa cum l-au modelat zbuciumările secolelor.

Aici neamul românesc a crescut şi a trăit ca pomii pe marginea drumurilor: toţi trecătorii se hrănesc din fructele lor, le rup crengile, dar drumeţii trec şi pomii rămîn...

Dragostea de pămînt e o caracteristică generală a ţăranului de pretutindeni, dar dragostea ţăranului român are o culoare şi o aromă speciale. Nu e utilitară şi nu e un scop în sine... [...] Pămîntul e un destin. Poate că în străfundurile conştiinţei stăruieşte sentimentul atavic că pămîntul acesta e amestecat cu cenuşa strămoşilor săi, cu sîngele fraţilor străvechi care l-au apărat sau al celorlalţi fraţi care au fost bătuţi, schingiuiţi şi zdrobiţi, cu durerile şi lacrimile celor ce au suferit toate umilinţele, cu sudoarea celor ce l-au muncit în chinuri, cu bucuriile celor ce l-au dobîndit şi l-au păstrat... Poate că sufletul lui îşi dă seama inconştient că zecile de generaţii de înaintaşi morţi aici, umbrele lor, sufletele lor descărnate trăiesc mereu aici, pe acest pămînt, sub pămînt şi deasupra, în văzduh, pînă în tăriile cerului... Poate de aceea pămîntul este însuşi rostul de-a fi al ţăranului român. Pămîntul nostru are un glas, într-adevăr, pe care ţăranul îl aude. Pămîntul e o fiinţă vie cu care ţăranul stă de vorbă... E sfîntul pămînt inspirator pentru ţăranul român, mai mult decît pentru oricine. [...] Întinderea neamului nostru cuprinde aceleaşi ţinuturi ca şi pe vremea dacilor, a daco-romanilor, a primelor date istorice, ca şi azi. Între Dacia de odinioară şi România de azi nu e aproape nici o deosebire de configuraţie geografică şi, mai ales, etnografică...

Acest fapt singur, această evidenţă bătătoare la ochi ar trebui să pună pe gînduri, dacă nu să-i dezarmeze pe istoricii [adăugat deasupra cu creionul „apostolii prea"] interesaţi ai discontinuităţii româneşti pe aceste plaiuri. Ce argument al continuităţii mai plauzibil decît existenţa, pe aceleaşi locuri, a aceluiaşi popor după două mii de ani? În realitate o minune ar fi tocmai discontinuitatea, căci într-adevăr cea mai mare minune ar fi ca un popor să părăsească un pămînt, să dispară şi să se risipească nu se ştie pe unde, ca peste cîteva sute de ani să se întoarcă înapoi în ţara părăsită fără să bage nimeni de seamă... [...]

Neamul românesc a fost cel mai paşnic din lume. Niciodată n-a rîvnit la ceea ce e al altuia. În toată istoria noastră n-avem nici un război de agresiune sau de cucerire, ci numai de apărare. [...]

Binefacerile culturii româneşti, în ţara mare, nouă, pe care a păstrat-o şi pentru care s-a jertfit şi a sîngerat cel mai mult ţăranul, trebuie să ajungă a îmbunătăţi şi viaţa lui. Nu prin vorbe şi fraze, nu prin pomeni şi momeli, ci printr-o educaţie nouă care să-i dăruiască îndemn la muncă mai bună şi mai rodnică, mai multă lumină şi tot atîta dreptate. Numai cînd, graţie muncii lui bine răsplătite, va putea lepăda sărăcia milenară, va începe o viaţă nouă, sănătoasă şi harnică, simţindu-se aievea om cu drepturi depline şi egale cu îndatoririle multe ce le suportă. După multe veacuri cînd n-a avut decît obligaţii, sarcini şi datorii, trebuie să simtă şi el împlinirea vremurilor în bine [...] ■

„Laud osîrdia răposatului Urechie vornicul carile au făcut de dragostea ţării letopiseţul său... că numai lui de această ţară i-au fost milă să nu rămîie întru întunericul neştiinţei". Astfel elogia Miron Costin personalitatea înaintaşului său, Grigore Ureche, cel care, prin opera sa, pusese bazele istoriografiei în limba română. Desprinzîndu-se de tradiţia cronicilor de curte, Ureche, cu o viziune cuprinzătoare asupra sensului şi rosturilor istoriei, este cel dintîi la noi care redactează o sinteză istorică privind ţara românească a Moldovei, de la întemeierea ei şi pînă aproape de vremea lui. Opera iniţiată de el a fost continuată de ceilalţi doi mari cronicari ai Moldovei, Miron Costin şi Ion Neculce. În Ţara Românească, stolnicul Constantin Cantacuzino, Radu Greceanu şi Radu Popescu au contribuit şi ei, cu realizări deosebite, la îmbogăţirea literaturii istorice româneşti din sec. XVII-XVIII şi, în mod implicit, la cunoaşterea şi răspîndirea în cercuri tot mai largi de cititori — de la domnitori şi pînă la călugării mănăstirilor sau dascălii satelor — a istoriei româneşti.

Spre deosebire de Miron Costin şi Ion Neculce, despre care s-au păstrat mai multe mărturii şi documente care ne ajută să le reconstituim destul de amănunţit biografiile, despre Grigore Ureche ştirile sînt puţine, iar portretul său peste timp se realizează cu mai multe neclarităţi.

Deci, cine a fost Grigore Ureche?

GRIGORE URECHE —

MARE VORNIC ŞI CĂRTURAR

DUMITRU VELCIU

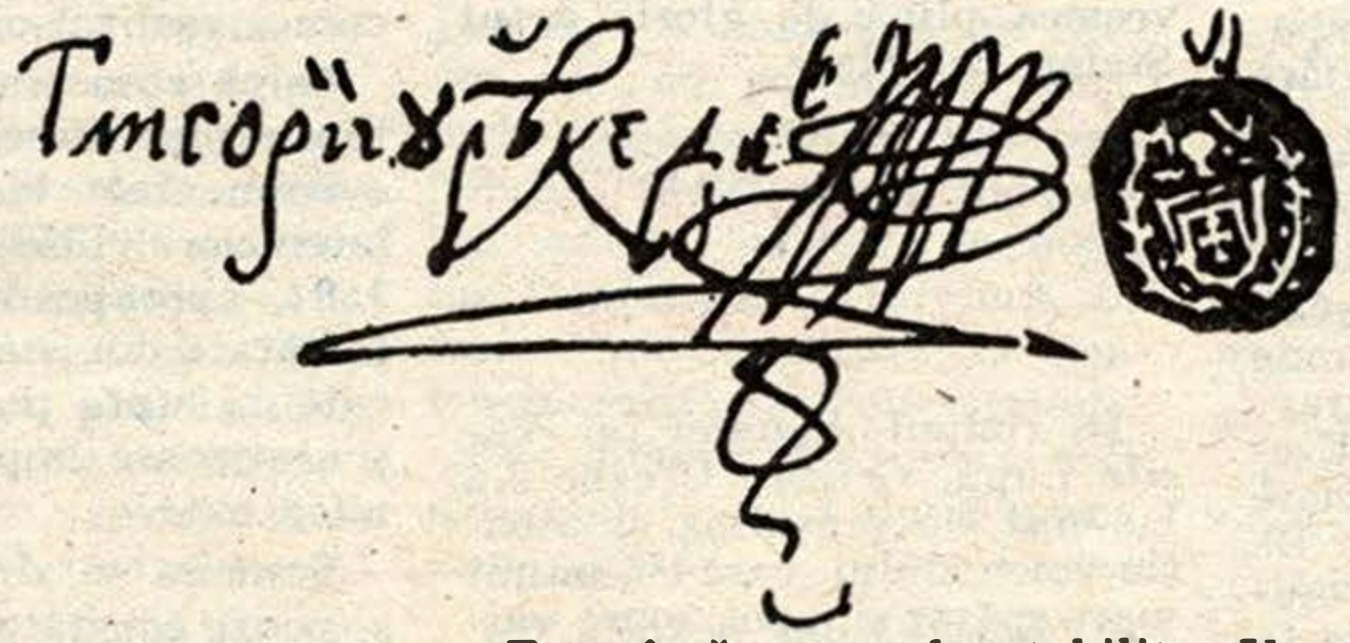

Aşa semna şi parafa Grigore Ureche

Din vremea lui Alexandru cel Bun

Cei mai mulţi dintre cercetătorii vieţii şi activităţii lui Grigore Ureche au ajuns la concluzia că familia cronicarului era una dintre cele mai vechi din Moldova, înaintaşii săi fiind întîlniţi încă din 1407, în timpul domniei lui Alexandru cel Bun. În acest an, este menţionat, într-adevăr, un Petru Ureacle, membru al sfatului domnesc între 1407 şi 1414. Tot sub Alexandru cel Bun şi-a început cariera dregătorească un alt Ureacle, Ion (în acte menţionat Oană sau Vană), pe care-l găsim în documente pînă în 1447.

Este însă greu de stabilit o legătură între aceşti Ureacle din prima jumătate a sec. XV şi boierii Ureche care apar în documente din a doua jumătate a sec. XV şi prima jumătate a sec. XVI. Astfel, în 1470, sub Ştefan cel Mare, sînt menţionaţi „Ureche şi surorile sale", iar la 1475 „Ureche şi sora lui, Muşa". În fine, un document din 1600, de la Ieremia Movilă[1], dat lui Nistor Ureche (tatăl cronicarului), vorbeşte de Danciul Ureche, bunicul lui Nistor. După cum se vede, ascendenţa în linie paternă a familiei cronicarului poate fi atestată, cu certitudine, din sec. XVI, neputînd fi stabilite legăturile de rudenie cu ceilalţi Ureacle sau Ureche menţionaţi în documentele anterioare. Prin bunica cronicarului, neamul lui Ureche îşi află însă înaintaşi certi, identificabili în vremea lui Alexandru cel Bun. Este vorba de un pan Fundea, strămoşul Dumitrei, mama lui Nistor Ureche.

Nistor Ureche s-a născut pe la 1550. A parcurs treptele ierarhiei dregătoreşti de la diac (1572) şi pînă la mare logofăt (1593), cea mai înaltă dregătorie a Moldovei. Sub Ieremia Movilă a fost numit mare vornic al Ţării de Jos, al doilea rang între marii boieri. A. îndeplinit, de asemenea, cîteva misiuni diplomatice din însărcinarea voievodului. În 1602, a ctitorit mănăstirea de la Secul, lîngă

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1973.

Tîrgu Neamț, înzestrînd-o cu sate și dăruindu-i numeroase podoabe și obiecte de cult. A slujit și sub Constantin Movilă, fiul lui Ieremia, iar cînd acesta a fost înlocuit în scaun cu Ștefan Tomșa, Nistor Ureche cu familia s-a refugiat în Polonia. A revenit în țară în 1615, sub Alexandru Movilă, reluîndu-și slujba de mare vornic al Țării de Jos. S-a stins din viață în ultimele luni ale lui 1617 sau primele ale lui 1618.

Nistor Ureche, împreună cu soția sa, Mitrofana, fiica pîhărnicelului Ionașco Jora, și ea cu strămoși atestați încă din vrema lui Alexandru cel Bun, au avut patru copii: doi băieți, Vasile și Grigore, și două fete, Nastasia și Maria. Fratele cronicarului nu a ajuns pe trepte dregătorești prea înalte, fiind menționat în documente ca paharnic al doilea.

Data și locul nașterii lui Grigore Ureche nu se cunosc. Avînd însă în vedere faptul că prima sa dregătorie, vornic de Hîrlău, a primit-o în mai 1625, iar prin 1622-1623 apare menționat în documente fără titlu, ceea ce înseamnă că era încă destul de tînăr, presupunem că s-ar fi născut prin anii 1595-1598. Probabil locul nașterii sale să fie la Goești, la 35 km de Iași, unde în 1589 tatăl său cumpărase o moșie și unde Grigore Ureche și-a petrecut cea mai mare parte din anii copilăriei. De altfel, tot aici, la Goești, cronicarul locuia în perioadele în care îndatoririle nu-i reclamau prezența la Curte.

Primii ani de învățătură i-a făcut în Moldova, apoi, din 1611, în Polonia, cînd familia Ureche s-a refugiat în această țară. De altfel, Miron Costin, în *Poema polonă*, menționează că Ureche „a învățat în școlile de arte liberale în țara coroanei Poloniei". A studiat, probabil, la colegiul iezuit din Liov, „artele liberale" care, potrivit programului, erau: gramatica, retorica, literatura, istoria, geografia și dialectica (logica formală).

După șase ani de studii în Polonia — unde a luat cunoștință și de multe scrieri referitoare la istoria românească, care-i vor insufla dorința de a redacta el însuși o astfel de lucrare —, Grigore Ureche s-a reîntors în țară. A intrat și el în viața publică, fiind numit vornic de Hîrlău, iar apoi logofăt al treilea (1628), sub Miron Barnovschi[1], și mare spătar (1634), sub Vasile Lupu[2].

Prin 1631, a făcut parte dintr-o delegație de mari boieri moldoveni care s-au dus „cu jaloba [jalbă] la împărăție", la Poartă, să ceară sultanului revocarea numirii lui Alexandru Iliaș în a doua domnie pe tronul Moldovei. Pentru Grigore Ureche această călătorie la Constantinopol a însemnat posibilitatea de a-i cunoaște pe otomani la ei acasă, de a-și da seama, cu pătrunderea pe care i-o înlesnea cultura proprie și prin comparație cu ce văzuse în Polonia, de racilele și slăbiciunile puterii otomane, încurajîndu-l în credința, pe care o întrevedem din scrierea sa, că forța turcilor poate fi înfrîntă, că Moldova poate redeveni independentă, ca pe vremea plină de glorie a lui Ștefan cel Mare.

Prestigiul țării și al domnilor ei

În timpul domniei lui Vasile Lupu, Grigore Ureche s-a bucurat de prețuirea și atenția voievodului, care l-a numit mare spătar și, apoi, mare vornic al Țării de Jos (1643). Concomitent cu activitatea publică, Ureche se preocupa și de strîngerea materialelor privind istoria Moldovei și redactarea cronicii sale. La Goești, moșia sa, unde-și petrecea bună parte din timp, sînt înregistrați în această perioadă mai mulți dieci, a căror prezență nu poate fi străină de activitatea cărturărească a cronicarului.

S-a stins din viață prin aprilie-mai 1647, lăsînd în urma sa doi băieți, Ștefan și Vasile, și două fete, Alexandra și Antimia. Și a mai lăsat, de asemenea, o operă care-i va purta numele peste secole — *Letopisețul Țării Moldovei, de cînd s-au descălecat țara și de cursul anilor și de viiața domnilor care scrie de la Dragoș vodă pînă la Aron vodă.*

Despre viața cronicarului, ca și despre letopisețul său, se cunosc puține date. Textul original al lui Ureche nu s-a păstrat, cronica fiind transcrisă în forma prelucrată — cu o seamă de interpolări — de Simion Dascălul, variantă care a suferit și ea adaosurile altor interpolatori, ca Misail Călugărul și Axinte Uricariul. În monografia pe care am consacrat-o în 1979 lui Grigore Ureche, am încercat să aducem unele precizări privind intervențiile interpolatorilor față de textul redactat de cronicar. Pe baza unei minuțioase cercetări a textelor, s-a putut stabili că interpolările lui Simion Dascălul și ale celorlalți sînt cît se poate de neînsemnate. În raport cu întregul scrierii lui Ureche. Ele nu ating cu nimic structura, fondul și concepția lucrării, așa cum a realizat-o cronicarul.

După cum arată și titlul letopisețului, Ureche a prezentat evenimentele Moldovei de la întemeiere (1359) pînă la anul 1594, aproape două secole și jumătate din istoria țării, marcate de lupta pentru libertate și neatîrnare, împotriva dușmanilor externi.

Scrierea sa, după cum lesne se poate constata, este izvorîtă dintr-o mare dragoste pentru țara românească Moldova, pentru oamenii și pămîntul ei, pentru trecutul glorios al țării. El adună din izvoarele folosite pentru letopiseț toate acele știri, relatări și aprecieri care evidențiază prestigiul domnilor moldoveni în lumea contemporană, demnitatea țării și a poporului.

În redactarea scrierii sale — prima de acest fel în cultura medievală românească —, Grigore Ureche a utilizat o documentație deosebit de bogată și variată. „Cu multă nevoință cetind — după cum mărturisește el în predoslovia letopisețului — cărțile și izvoa-

[1] [2] *Magazin istoric*, nr. 5/1976; 5/1984.

dele și ale noastre și cele străine". Utilizarea acestei bogate documentații (izvoare interne, lucrări în limbile polonă și latină, scrieri bisericești etc.) face dovada largului său orizont cultural, a străduinței de a se informa cît mai cuprinzător despre problemele tratate.

Dintre letopisețele interne, Ureche a folosit în mod cert o cronică slavonă de curte, scrisă în timpul lui Petru Șchiopul, care cuprindea istoria Moldovei pînă pe la anul 1587. A cunoscut și utilizat și alte letopisețe interne, printre care și o cronică în limba slavă alcătuită de Hîrea chelariul, în care sînt relatate amănunțit unele din faptele lui Petru Rareș, preluate ca atare și de Ureche.

Dintre izvoarele externe, principala sursă utilizată de cronicar a fost *Cronica Poloniei* a lui Joachim Bielski, publicată în 1597 la Cracovia. De asemenea, după cum au arătat cercetările întreprinse de prof. I.C. Chițimia, Ureche a folosit și scrierea lui Martin Kromer *De origine et rebus gestis Polonorum*, tipărită în limba latină la Basel în 1555 și reeditată în 1558, 1568, 1589. Această scriere, care ducea istoria Poloniei, în conexiune cu a vecinilor săi, inclusiv Moldova, pînă la anul 1506, se bucura de un deosebit răsunet în vremea studiilor polone ale lui Grigore Ureche, fiind utilizată și ca manual școlar.

Pentru capitolul privind țările vecine Moldovei — intercalat după paginile consacrate lui Ștefan cel Mare — Ureche a putut folosi lucrarea geografului elvețian Sebastian Münster *Cosmographia Universalis* (1544, 1550) sau scrierile olandezului Gerard Mercator, printre care *Atlas sive cosmographicae meditationes* (Amsterdam, 1630). În timpul studiilor sale în Polonia, a consultat probabil și alte scrieri, ca, de pildă, *Polonicae Historicae Corpus*, în trei volume (Basel, 1582), lucrare ce era folosită în școlile polone ale timpului.

Pentru lucrurile lui cele vitejești

În centrul cronicii este așezată figura lui Ștefan cel Mare[1], prototipul domnitorului-erou, adevărat simbol al Moldovei de odinioară. Voievodul devine un etalon al dragostei de țară și al vitejiei în apărarea ei. Chiar în acele situații grele în care, aparent, era biruit, ca după lupta cu otomanii de la Valea Albă, Ștefan cel Mare reușește să se ridice deasupra învingătorilor: „Minunat lucru — scrie Ureche — după poticala dintăi și după pierzarea oștii dintăi, cela ce nu avea voinici de oaste, ci strîngea păstorii din munți și argații, de-i într-arma, acum iară să rădica deasupra biruitorilor dintăi, daca au pierdut țara, acum domni altora le da și țara lățiia". Poporul, notează Ureche, îl considera pe Ștefan ca „un părinte al său", încît „pînă astăzi îi zicu sveti [sfîntul] Ștefan vodă, nu pentru sufletu, ce ieste în mîna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejești, carile niminea din domni nici mai înainte, nici după aceea l-au ajunsu".

Și urmașii lui Ștefan se bucură de admirația cronicarului. Bogdan, „ficiorul lui Ștefan vodă cel Bun, ...ca un stejar în toate părțile priveghiia, ca să nu știrbească țara ce-i rămăsese de la tată-său". Petru Rareș[2], celălalt fiu, „întru toate simăna tatine-său, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbîndiia, lucruri bune făcea, țara și moșiia sa ca un păstor bun o socotiia, judecată pre dreptate făcea". Ștefăniță[3] vodă, fiul lui Bogdan, „întru tot simăna cu firea moșu-său, lui Ștefan vodă cel Bun, că la războaie îi mergea cu noroc, că tot izbîndiia și lucrul său îl știia purta, măcară că era tînăr de zile".

Concepția care stă la baza scrierii lui Ureche este moralistă, scrierea și cunoașterea istoriei fiind considerate ca prilejuri de învățătură și cunoaștere: „Mulți scriitori au nevoit de au scris rîndul și povestea țărîlor — scrie Ureche în predoslovia cronicii sale — de au lăsat izvod pă urmă, și bune și rele, să rămîie feciorilor și nepoților, să le fie de învățătură, despre cele rele să se ferească și să socotească, iar despre cele bune să urmeze și să să învețe și să să îndirepteze".

Tot în predoslovie, se subliniază faptul că istoria este un bun de preț al unei țări, al unui popor, care se cuvine să fie păstrat, transmis din generație în generație, „ca să nu să înece a toate țările anii trecuți și să nu să știe ce s-au lucrat".

Trebuie subliniată, de asemenea, viziunea lui Ureche asupra unității românești, a originii comune a românilor de-o parte și de alta a Carpaților. De asemenea, Ureche privește istoria Moldovei în contextul mai larg al istoriei continentale, introducînd în scrierea sa un capitol consacrat vecinilor țării — *Povestea și tocmala altor țări, ce sîntu prinprejur, cum nu să cade să nu pomenim, fiindu-ne vecini de aproape.*

Această idee a interdependenței istoriei propriei țări cu istoria și civilizația vecinilor este de esență umanistă, Grigore Ureche fiind printre primii reprezentanți de seamă ai umanismului românesc din sec. XVII. Mai mult decît atît, el este cel dintîi istoric național în limba română, care a rupt tradiția istoriografiei interne în limba slavă, deschizînd cîmp liber, în Moldova, operelor istorice românești ale marilor cronicari ce-l vor urma. ■

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 2/1971; 3/1977; 2/1974.

Primii paşi importanţi în direcţia organizării politice a proletariatului au fost înfiinţarea în 1887 la Bucureşti, Iaşi şi în alte oraşe din ţară, a cercurilor muncitoreşti, transformate apoi în cluburi muncitoreşti, cu un număr însemnat de membri. Acestea şi-au propus ca principal obiectiv pregătirea congresului socialist ce avea să statueze înfiinţarea partidului politic muncitoresc.

NICOLAE CEAUŞESCU

1887. CERCURILE MUNCITORILOR DIN ROMÂNIA

Dr. VASILE NICULAE

Cu un veac în urmă, în toamna anului 1887, cînd la Bucureşti, Iaşi, apoi şi în alte localităţi ale ţării, au luat fiinţă cercurile muncitoreşti, mişcarea revoluţionară din ţara noastră avea o îndelungată tradiţie. Ea cobora în istorie către perioada de sfîrşit a feudalismului şi de înfiripare a relaţiilor de producţie capitaliste, fenomene ce au coincis şi au determinat apariţia pe scena istorică a elementului muncitor — purtătorul idealurilor de emancipare socială, de libertate şi neatîrnare naţională, de transformare revoluţionară a societăţii. Prezentă în toate marile momente de puternică afirmare a naţiunii române — revoluţiile naţionale şi sociale din 1784, 1821 şi 1848, Unirea de la 1859, Războiul independenţei de stat depline din 1877-1878 —, muncitorimea şi-a făcut, astfel, ucenicia revoluţionară, pentru ca apoi, pe măsura creşterii sale numerice, a cunoaşterii, asimilării şi aplicării creatoare a principiilor socialismului ştiinţific la condiţiile şi particularităţile naţionale, să parcurgă, etapă cu etapă, treptele unui proces ascendent, de maturizare ideologică, de formare a unor structuri organizatorice în consens cu cerinţele timpului şi specificul vieţii politice româneşti, avînd ca finalitate constituirea, în 1893, a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.)[1].

De la asociaţiile profesionale apărute către mijlocul veacului trecut (cea dintîi, după ultimele cercetări, în 1842, la Braşov)[2], la Asociaţia generală a tuturor lucrătorilor din România, constituită în 1872[3], şi de la cercurile socialiste înfiinţate în deceniul 7 al secolului trecut, la cercurile şi cluburile muncitoreşti (1887-1893)[4] — acesta a fost, succint, drumul parcurs de muncitorimea română către momentul grupării ei într-un partid politic propriu.

Un singur mănunchi

Crearea cercurilor muncitoreşti a fost rezultanta firească a procesului de dezvoltare a clasei muncitoare, a creşterii rolului ei în viaţa social-economică a ţării. Încă în perioada anilor 1879-1880, atît primele programe socialiste, cît şi presa din acea vreme — *Contemporanul*, *Dacia viitoare*, *Besarabia*, *Drepturile omului*, *Revista socială* etc. — subliniaseră faptul că activitatea de propagandă socialistă trebuia să aibă ca finalitate nu numai luminarea maselor muncitoare, ci *„şi să organizeze muncitorii de la sate şi de la oraşe"*. Începînd cu anul 1886, cînd a fost elaborat şi publicat primul program marxist al întregii noastre mişcări muncitoreşti — *Ce vor socialiştii români*[5] — care se declara *„programul partidei socialiste muncitoare, steagul în jurul căruia s-ar putea strînge tot ce este mai sănătos, mai bun, mai cinstit în ţara aceasta"*, în lupta menită *„a îmbunătăţi starea actuală a claselor muncitoare şi a apropia idealul socialist"*, problemele ţinînd de organizarea propriu-zisă a clasei muncitoare au devenit preocuparea centrală a mişcării revoluţionare socialiste din ţara noastră. Iar formula organizatorică preconizată — aceea de cercuri ale muncitorilor — tindea să individualizeze organizaţiile de lucrători în peisajul politic românesc, în care celelalte formaţiuni politice îşi organizaseră secţiuni locale sub formă de cluburi

[1-5] *Magazin istoric*, nr. 3/1968, 4/1973; 2/1986; 10/1972; 2/1980; 4/1973.

politice. Abia după ce aceste cercuri muncitoreşti au devenit şi ele cunoscute în societate printr-o acţiune politică proprie s-a trecut, în 1890, la transformarea lor în cluburi ale muncitorilor, prin aceasta evidenţiindu-se mai clar caracterul politic, inclusiv electoral-parlamentar, al activităţii desfăşurate.

Începutul acestui proces s-a făcut la Bucureşti — principalul centru economic, social şi politic al ţării, cu un proletariat numeros. Aici s-a constituit, în toamna anului 1887, primul cerc al muncitorilor; după modelul său, astfel de organizaţii au luat fiinţă în perioada imediat următoare, la Iaşi, Brăila, Bacău, Roman, Botoşani, Turnu Severin, Rîmnicu Sărat, Focşani şi în alte localităţi.

Activitatea cercurilor s-a desfăşurat în mod unitar, bazîndu-se pe: 1. recunoaşterea unui singur program de luptă *(Ce vor socialiştii români)*; 2. asigurarea unui consens în definirea apartenenţei lor la o singură organizaţie politică — denumită în epocă „partidul muncitorilor" sau „partida socialistă" —, încă neînchegată statutar, la nivel naţional, dar acţionînd ca atare prin intermediul acestor secţiuni locale; 3. pregătirea, în plan ideologic, politic şi organizatoric, a terenului pentru întemeierea partidului clasei muncitoare; 4. concentrarea în aceste cercuri atît a intelectualilor socialişti, cît şi a muncitorilor organizaţi; 5. atenţia deosebită acordată organizării pe principii socialiste a ţărănimii; 6. preocuparea comună şi constantă pentru soluţionarea, în spiritul ideilor socialismului ştiinţific, atît a problemelor specifice ale clasei muncitoare, ţărănimii şi altor categorii sociale asuprite, cît şi a chestiunilor majore ale evoluţiei României moderne, prin implicarea activă, dinamică în viaţa social-politică a ţării.

În fruntea cercurilor muncitoreşti s-au aflat cunoscuţi militanţi socialişti sau simpli muncitori, mulţi dintre ei distingîndu-se şi mai tîrziu prin activitatea depusă în conducerea partidului sau în organizaţiile sale locale. Ele au avut norme precise de organizare, cuprinse în statute. Presa muncitorească ne informează, de pildă, că la începutul anului 1888, la Bucureşti, era deja constituită o comisie pentru elaborarea proiectului de statut al Cercului muncitorilor din Bucureşti; mai mult, la 1 aprilie 1888, s-a ţinut o întrunire pentru definitivarea şi votarea acestuia. Documentul n-a fost identificat pînă în prezent. În paginile presei există însă o serie de informaţii despre normele de organizare a cercurilor muncitoreşti.

Astfel, la 9 aprilie 1888, gazeta bucureşteană *Dezrobirea* formula *„scopul de căpetenie"* al Cercului muncitorilor: *„Unirea tuturor muncitorilor într-un singur mănunchi, într-un partid puternic, care să fie partida muncitorilor"*. Iar ca mijloace pentru realizarea acestui scop se preconiza extinderea acţiunii de făurire a societăţilor de muncitori în toate localităţile, după care *„toate societăţile dintr-un district* [judeţ] *să se unească într-o tovărăşie mai mare, care să formeze cercul muncitorilor din districtul acela, cu reşedinţa în capitala districtului... Apoi toate cercurile districtuale să se unească şi să formeze o tovărăşie mai mare, un fel de republică federală a societăţilor lucrătorilor. Acesta trebuie să fie planul organizării lor"*.

Şi Eminescu, şi Creangă...

Cercurile muncitorilor aveau sedii proprii, în cadrul cărora se desfăşura, de regulă săptămînal, o intensă muncă de propagandă socialistă (cicluri de conferinţe, şcoli de studii sociale, editarea de publicaţii etc.), de atragere a noi şi noi membri, de susţinere şi solidarizare cu acţiunile politice şi revendicative muncitoreşti. La Bucureşti, sediul cu „firmă roşie" deasupra intrării se afla în sala Sotir din Piaţa Amzei[1]. Iată cum ne înfăţişează Const. Mille sala *„unde muncitorii de toate breslele se adună spre a se consfătui asupra intereselor lor"*, locul către care şi-a purtat paşii, în vara anului 1888, şi marele poet Mihai Eminescu: *„Sala este joasă, deşi destul de mare. Pe pereţi sînt steaguri roşii, portrete de socialişti celebri, iar în fund este tribuna... E interesantă această adunare săptămînală, interesantă pentru cine ştie să o studieze, pentru cine poate străbate în sufletul tuturor straturilor sociale care îşi dau întîlnire împreună sîmbăta. E tînărul imberb şi visător care din cărţi şi-a făurit un ideal social, care şi-a dat vieţii sale o ţintă nobilă şi sfîntă, ţinta de-a trăi pentru dezrobirea semenilor săi... E lucrătorul de uzină, zdrobit de oboseala zilei, care vine ca la biserică, înţelegînd... că aici se vorbeşte de soarta lui, că lucrează şi el la măreţul edificiu al unei lumi în care va pieri nedreptatea"*.

La Iaşi, sediul cercului muncitorilor era găzduit în locuinţa lui Ioan Nădejde din Sărărie, prezentată de Eugen Botez (Jean Bart) drept *„un cald cămin de cultură, un mare focar de lumină, o pildă pură de viaţă morală, de intensă şi nobilă muncă, de idea-*

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1968.

Facsimile ale publicaţiilor editate de cercurile muncitorilor în anii deceniului nouă al secolului trecut

luri mărețe, de sacrificiu și apostolat pentru dreptate, adevăr și frumos". Aici aveau loc ședințele membrilor cercului — lucrători, țărani, intelectuali; aici s-au pregătit pentru tipar paginile *Besarabiei, Contemporanului, Revistei sociale; Muncitorului, Criticii sociale;* aici se înregistra frecvent prezența lui Eminescu și a lui Creangă, cel care se adresa lui Ioan Nădejde cu formula „prietenul" Nădejde, „ca toți socialiștii", după cum avea să scrie mai apoi pictorul Octav Băncilă.

Pentru a ne face o idee mai clară despre activitatea acestor cercuri, reproducem din gazeta *Dezrobirea* programul organizației muncitorilor bucureșteni pentru lunile martie-aprilie 1888: „a) măsurile ce trebuie luate de muncitorii din Capitală pentru susținerea fraților lor din Galați, care se află în grevă [este vorba despre greva lucrătorilor ceferiști]; *b) organizarea Cercului muncitorilor; c) crearea unei școli de adulți pentru muncitori; d) mijloacele prin care muncitorii să aibă medici și medicamente în cazuri de boală; e) organizarea de către cercul socialist a unui bal pentru mărirea fondurilor Cercului muncitorilor*" etc.

Drept urmare, ședințele săptămînale de la sala Sotir deveneau *„tot mai bine populate"*, după cum remarca presa timpului, în fiecare sîmbătă seara în jur de 500 membri fiind prezenți la activitățile inițiate. Munca de propagandă era destinată, în primul rînd, lucrătorilor industriali, fără a omite însă pe țărani care *„tot muncitori sînt și tot aceleași interese au ca și muncitorii de pe la fabrici"*. La Iași, avea să scrie Sofia Nădejde în *Amintirile* sale, la întruniri participau numeroși adepți ai ideilor socialiste, recrutați *„în universitate, în liceu, în școala normală, în școala de meserii, ba chiar și meseriași"*, la care se adăuga un important număr de țărani din împrejurimile Iașilor. La sfîrșitul anului 1887, Clubul muncitorilor din București număra peste 1 500 membri, iar cel din Iași circa 2 000. Numeroase adeziuni întruneau și cercurile muncitorești din celelalte localități, îndreptățind aprecierea cuprinsă într-un articol publicat în gazeta *Drepturile omului* din 23 noiembrie 1888, conform căruia *„de la Dorohoi în Mehedinți, pretutindeni forțele noastre sînt răspîndite, gata de lucru și așteaptă cuvîntul de ordine de la aceia pe care o luptă mai îndelungată și mai nestrămutată i-a pus în capul mișcării socialiste"*.

În vederea intensificării activității de propagandă socialistă necesară difuzării largi a ideilor socialismului științific, a programului marxist din 1886 în rîndurile muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, cercurile muncitorești au editat organe proprii de presă, fiecare dintre ele purtînd, de regulă, subtitlul de *„organ al Partidei muncitorilor"* sau de *„organ al Partidului socialist"*. De o largă audiență s-au bucurat în acei ani gazetele *Muncitorul* (Iași, 1 noiembrie 1887-13 august 1889), *Dezrobirea* (București, 12 decembrie 1887-9 aprilie 1888), *România viitoare* (Brăila, martie-mai 1888), *Drepturile omului* (seria a II-a, București, 15 septembrie 1888-3 aprilie 1889), *Ciocoiul* (Roman, 5 februarie-4 mai 1889), *Revolta* (București, 1 octombrie 1889-1 ianuarie 1890) ș.a. A continuat, de asemenea, să apară în această perioadă publicația teoretică și culturală *Contemporanul* (Iași, 1881-1891).

Cauza dreaptă a țărănimii

Înțelegînd bine specificul dezvoltării societății românești, pornind de la baza economică, în care agricultura avea un rol preponderent, întemeiată la rîndu-i pe o considerabilă pondere a marii proprietăți funciare, militanții socialiști au manifestat preocupări constante pentru soluționarea problemei agrare, pentru organizarea țărănimii pe principii socialiste. Ei au fost cei dintîi din Europa care au rezervat o parte a acțiunii organizatorice și de propagandă mediului rural, receptată cu repeziciune în lumea satului românesc. În anii 1887-1888 au fost constituite în comune din județele Iași, Roman, Vaslui, Fălciu, Putna apoi și în Ilfov, Brăila, Dîmbovița, Ialomița, Vlașca „bresle ale lucrătorilor de pămînt"[1], organizații socialiste sătești similare cercurilor muncitorești de la orașe. Așa cum avea să scrie mai tîrziu Sofia Nădejde, *„Între săteni, relativ la scurtă vreme, mii și mii alergau să asculte cuvîntul de mîntuire. Propaganda printre săteni a fost o fază nouă în mișcarea socialistă. Erau mulți dintre ei foarte deștepți și foarte devotați"*.

O vie activitate au desfășurat cercurile muncitorești în timpul marii răscoale țărănești din primăvara anului 1888, atunci cînd muncitorimea și organizațiile ei politice s-au manifestat ca apărătoare dîrze ale cauzei țărănimii. Cercurile muncitorești au demascat adevăratele cauze ale răscoalei *(„nespusa sărăcie a țăranului român, despoerea cea fără de milă, împilarea crudă și nelegiuită"* — cum scria *Muncitorul* la 31 martie 1888); au adresat îndemnuri la solidaritate cu cauza dreaptă a celor ridicați la luptă *(„Muncitori! Numai voi știți ce e amarul și sărăcia, numai voi știți ce va să zică robia muncii: numai voi puteți să înțelegeți pe cei care, disperați de lipsă și nedreptate, s-au sculat... Cînd țărănimea e închisă, voi trebuie să strigați, cînd ea e împușcată, datoria voastră e să ridicați glasul"* — se spunea într-un Apel al Cercului muncitorilor din București, publicat în *Dezrobirea* din 9 aprilie 1888). Cercurile muncitorilor au protestat împotriva represiunilor guvernamentale, au inițiat și desfășurat acțiuni de solidarizare la București, Galați, Ploiești, Mizil, Cîmpina, Rîmnicu Sărat, Corabia, Zimnicea, Călărași, Oltenița, Vălenii de Munte.

O altă latură importantă a acțiunii politice a cercurilor muncitorești a reprezentat-o domeniul electoral și parlamentar. Avînd în vedere condițiile dificile impuse de sistemul electoral restrictiv, bazat pe avere, activitatea electo-

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1986.

rală și parlamentară socialistă subliniază încă și mai pregnant sporirea rolului organizațiilor muncitorești în viața politică a țării, a captării interesului unor pături din ce în ce mai largi ale opiniei publice față de programul socialist[1]. Încă din toamna anului 1887, I. Nădejde aprecia că *„după cercetările făcute, vedem că trebuie să se amestece și Partida socialistă în alegerile viitoare pentru Cameră; sînt mari șanse de succes la Colegiul al III-lea și la al doilea. Dar trebuie lucrat"*. Reprezentanții cercurilor muncitorești au pregătit o intensă campanie electorală: au lansat manifeste, au organizat întruniri cu alegătorii, muncitori și țărani, explicîndu-le esența programului politic socialist și depunînd candidaturi proprii în județele Iași, Roman, Botoșani, Fălciu, Neamț, Brăila, Muscel — adică în acele zone ale țării în care influența socialiștilor era în creștere. În urma desfășurării scrutinului parlamentar din 23-25 ianuarie 1888, a fost ales primul deputat socialist din istoria României, V.G. Morțun, la Colegiul II Roman. Subliniind importanța acestei reușite, gazeta *Dezrobirea* scria: *„Astăzi muncitorii au și ei un reprezentant al lor. Acesta e deputatul V.G. Morțun, ales al Partidului muncitorilor din Roman"*.

La tribuna Parlamentului

Acest prim succes electoral avea să fie amplificat cu prilejul alegerilor din 12-14 octombrie 1888, la care socialiștii au depus candidaturi în județele Iași, Roman, Botoșani, Bacău, Vaslui, Morțun — la Colegiile II și III Roman și I. Nădejde — la Colegiul III-Iași. O semnificație aparte au dobîndit izbînzile de la colegiile III („țărănești"), mărturie elocventă a sporirii prestigiului mișcării muncitorești nu doar la orașe, ci și la sate. Faptul n-a scăpat presei democrate, ziarul *Adevărul*, de pildă, conchizînd cu îndreptățire: *„Începutul cu începutul socialismul cucerește al III-lea colegiu. Pînă acum el a cucerit Iașul, Romanul, a devenit tare la Vaslui, Botoșani, Bacău, Putna, Brăila"*. Iar gazeta *Muncitorul* aprecia că aceste izbînzi reprezentau *„semnele deșteptării norodului"*, ale hotărîrii muncitorilor și țăranilor de a trimite, *„acolo unde se făuresc legile țării, oameni de-ai lor"*.

Semnalul „deșteptării norodului" a provocat reacția guvernului conservator-junimist care, cu primul prilej oferit — victoria socialistului Lascăr Veniamin în scrutinul parțial de la Colegiul III Roman, din 5 ianuarie 1889 — a manevrat invalidarea alegerii acestuia.

Prezența celor doi reprezentanți ai socialiștilor în Adunarea Deputaților s-a constituit într-un mare succes al mișcării noastre muncitorești. De la înalta tribună a Parlamentului ei au avut posibilitatea să exprime punctul de vedere al mișcării revoluționare față de problemele fundamentale ale dezvoltării țării (apărarea independenței și lupta pentru făurirea statului național unitar, soluționarea radicală a chestiunii agrar-țărănești, necesitatea dezvoltării industriei naționale, a democratizării reale a vieții politice, îndeosebi prin introducerea votului universal), să pledeze pentru adoptarea unui program de măsuri legislative în favoarea muncitorilor, cum erau: îmbunătățirea condițiilor lor de muncă și de viață — cu referire concretă la lucrătorii tipografi, la cei de la Atelierele Centrale ale Căilor Ferate și de la Arsenalul armatei —, legiferarea zilei de lucru de 8 ore și a repausului dominical sau — în favoarea țăranilor — noi împroprietăriri din domeniile statului, reglementări mai echitabile ale raporturilor de muncă, îmbunătățirea învățămîntului sătesc și a asistenței sanitare rurale etc.

În perioada 1887-1890, mișcarea revoluționară din România și-a dezvoltat legăturile tradiționale cu proletariatul din alte țări, a stabilit contacte directe cu Friedrich Engels, care aprecia — în cunoscuta scrisoare adresată lui I. Nădejde, la 4 ianuarie 1888 — situarea fermă a socialiștilor români pe pozițiile ideologice ale marxismului și era la curent cu faptul că România se afla printre statele în care *„socialiștii sînt reprezentați în parlamente"*. De asemenea, delegații organizațiilor noastre muncitorești s-au numărat printre membrii fondatori ai Internaționalei II. În raportul prezentat de delegația română (formată din D. Voinov, E. Racoviță, A. Săulescu, I. Procopiu și D. Mani) la congresul constitutiv de la Paris, din 2/14-9/21 iulie 1889, al forului socialist internațional erau înfățișate succesele înregistrate de mișcarea noastră muncitorească pe plan organizatoric, al muncii de propagandă socialistă și al acțiunii politice parlamentare.

Începînd din februarie 1890, cercurile muncitorești (mai întîi cel din București, apoi și cele din țară) s-au transformat în cluburi ale muncitorilor, organizații cu predominant caracter politic, concepute pe baze mai largi și cuprinzînd un număr sporit de membri, îndeosebi muncitori, al căror scop principal era astfel definit în Statutul Clubului muncitorilor din București[2] (votat la 17 februarie 1890 și însușit apoi și de celelalte cluburi): *„Să statornicească frăția și solidaritatea, în general, între toți muncitorii din țară..., să lupte pentru îmbunătățirea stării materiale, morale și politice a muncitorilor, să-i organizeze într-un partid aparte al lor, servind de sîmbure în jurul căruia să se grupeze toate puterile partidului muncitorilor"*.

Pe temeiul experienței acumulate anterior, mișcarea noastră revoluționară și-a intensificat eforturile în direcția constituirii propriului partid politic, centralizat la scară națională, obiectiv realizat la istoricul Congres din 31 martie-3 aprilie 1893[3], cînd a fost creat Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, eveniment de excepțională însemnătate pentru destinele luptei revoluționare a proletariatului, a întregului popor român. ■

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1969, 2/1976; 2/1980; 4/1973 și 2/1982.

UNDE ODINIOARĂ A FOST SARMIZEGETUSA...

PAUL ABRUDAN

„Timp de cîteva zile am vizitat frumoasa vale a Haţegului, unde odinioară a fost Sarmizegetusa; am umblat din sat în sat în munca de cercetare. Am trecut şi prin frumoasa şi bine întreţinuta cetate Maros, de lîngă Veţel, aproape de Deva, unde, în împrejurimi, am găsit împrăştiate pietre cu inscripţii vechi, pe care le-am adunat".

Astfel consemna marele istoric al lumii romane Theodor Mommsen (1817-1903), în Raportul prezentat Academiei de ştiinţe din Berlin, la 28 octombrie 1857, rezultatul călătoriei sale de studii efectuate cu o lună mai înainte pe locurile străvechii capitale a Daciei, Sarmizegetusa. Savantul german întreprinsese această călătorie cu sprijinul Academiei din Berlin, în vederea strîngerii de material ştiinţific despre antichităţile romane de la noi, necesar alcătuirii corpusului de inscripţii latine, cu a cărui editare fusese însărcinat de forul academic berlinez. Prezenţa sa în Transilvania se înscrie, astfel, ca un moment deosebit de semnificativ pe firul tradiţiilor legăturilor dintre oamenii de ştiinţă români şi străini, marcînd interesul pe care istoricii occidentali îl purtau istoriei poporului român, străvechii sale culturi şi civilizaţii.

THEODOR MOMMSEN — primul istoric laureat al Premiului Nobel

CONSTANTIN ANTIP

În urmă cu 85 ani, în reuniunea din 13 noiembrie 1902, juriul desemnat în acest scop de Academia suedeză a decernat Premiul Nobel pentru literatură lui Theodor Mommsen, „cel mai mare maestru din epocă în arta redării istoriei, în special pentru opera sa monumentală Istoria romană". Hotărîrea era în deplin acord cu paragraful 2 al statutului privind acordarea prestigioasei distincţii, potrivit căruia noţiunea de literatură nu se mărgineşte la beletristica pură, ci se extinde şi asupra creaţiilor din alte sfere, valoroase prin conţinut şi perfecţiunea formei. Opţiunea înaltului for scandinav, întemeiată pe demersul ştiinţific, mesajul umanist şi eleganţa artistică a operei lui Theodor Mommsen, va fi validată plenar de posteritate. „Cîtă vreme vor exista eruditi preocupaţi de măreaţa realitate a antichităţii romane — afirma acum două decenii unul dintre cei mai autorizaţi exegeţi ai savantului german, academicianul francez Jérôme Carcopino —, ei vor fi tributari Corpusului Inscripţiilor Latine, al cărui spirit

În acel an, 1857, cînd Th. Mommsen vizita Transilvania şi vestigiile sale care evocau istoria de început a daco-romanilor, savantul era în plină afirmare. Apăruseră primele trei volume, între 1854 şi 1856, din monumentala sa sinteză *Istoria romană*, lucrare care deschisese noi orizonturi în studierea şi înţelegerea evoluţiei istoriei romanilor. „Epigrafist, cunoscător al instituţiilor romane, mai ales cele de drept politic, lingvist, numismat, Mommsen era, fără îndoială, pregătit ca să scrie istoria poporului roman — nota profesorul universitar Teohari Antonescu (1866-1919), în prezentarea consacrată învăţatului german în volumul III al *Enciclopediei române* (Sibiu, 1904). În adevăr, istoria sa romană a stîrnit de la început o admiraţie generală şi a fost tradusă în mai toate limbile popoarelor culte ale Europei".

O parte din zidul cetăţii Sarmizegetusa

rector a fost Mommsen şi în care ea (realitatea română) respiră încă. Cîtă vreme vor exista juriști pregătiți să remonteze mecanismul instituțiilor poporului care a statornicit domnia legilor..., ei își vor înfige mîinile pînă la cot în mina care este Dreptul public al lui Mommsen. Şi cîtă vreme vor exista oameni de litere pentru care istoria este deopotrivă artă şi ştiinţă, ei nu se vor îndepărta deloc de via şi pasionanta lui Istorie romană".

De ce „Istoria romană" şi nu „Război şi pace?"

Cum s-a ajuns ca Nobelul literar să încoroneze un istoric, într-o vreme cînd trăiau scriitori ca: Lev Tolstoi, Emile Zola, Henrik Ibsen, William Butler Yeats, Antonio Fogazzaro, Rabindranath Tagore sau Mark Twain? Primim explicaţii limpezi de la dr. Gunnar Ahlström, membru al Institutului Svenska, prin excursul „Scurtă istorie" a atribuirii Premiului Nobel lui Theodor Mommsen (1967). Misiunea Comitetului Nobel a început în 1901 şi a presupus o perioadă de tatonări, precizează el. Conferirea premiului pentru întîia oară poetului Sully Prudhomme s-a datorat nu atît candidatului, cît prestigiului Franţei şi Academiei din Paris. Faptul a produs nedumerire, în numeroase cercuri intelectuale discutîndu-se, printre altele, de ce a fost preferat un scriitor cu o audienţă extrem de redusă printre contemporanii săi (care, cum remarca Alexandru Philippide, va reuşi să ajungă unul dintre cei mai necitiţi poeţi ai lumii) apostolului care a zguduit conştiinţa universală cu învierea? S-a replicat că Lev Tolstoi nu a făcut obiect al dezbaterilor juriului Nobel, deoarece nimeni nu-l propusese. Admiratorii patriarhului de la Iasnaia Poliana au reacţionat energic recomandîndu-i expres candidatura pentru anul 1902. Dar Academia suedeză nu a luat-o în atenţie, considerînd că autorul romanului Război şi pace, deşi era un scriitor strălucit, nu se încadra în viziunea morală a fondatorului premiului, deoarece îşi permisese să critice pasaje din Biblie. Tolstoi însă a procedat ca un înţelept ce era, anunţînd refuzul său anticipat.

Situaţia creată a fost folosită de „Societatea autorilor" din Londra, pentru a lansa în competiţie pe Herbert Spencer. Stilul pedant, precaut, lipsit de orice scînteiere al lucrării sale de bază, Principii de sociologie, a fost de părere Stockholmul, nu indicau o personalitate de dimensiunea unei consacrări literare de rezonanţă mondială.

Academia suedeză a fost scoasă din dificultate de Academia de ştiinţe din Berlin, care, într-un memoriu, supunea deliberării pe Theodor Mommsen şi capodopera sa Istoria romană. Numărul semnatarilor documentului era limitat la optsprezece, „dar optsprezece lei", accentuează dr. Gunnar Ahlström.

Obiecţiei previzibile — dacă nu cumva Academia suedeză şi-a propus să recompenseze numai opera încheiată a unei vieţi (primul laureat se născuse în 1839, iar al doilea în 1817), eludînd clauza actualităţii — i s-a răspuns probant prin discursul pronunţat de secretarul perpetuu al Academiei suedeze, dr. Wirsen, la 10 decembrie 1902, cînd i-a fost

Istoricul german se făcuse cunoscut în cercurile ştiinţifice şi prin studiile sale de epigrafie, pentru care fusese stimulat şi de profesorul său de la Universitatea din Kiel, Otto Jahn. În 1844, cu o bursă din partea guvernului danez, a întreprins o călătorie de studii în Franţa şi Italia. La Roma, ca oaspete al Institutului prusian de arheologie, a luat contact cú unii dintre cei mai buni cunoscători ai inscripţiilor antice latine. Încurajat de marele epigrafist Bartolomeo Borghesi (1781-1860), pe care îl va considera permanent maestrul său, Mommsen a plănuit publicarea unei vaste culegeri de inscripţii latine, *Corpus Inscriptionum Latinarum*, al cărei prim volum a apărut în 1863. Lucrarea, realizată de Th. Mommsen cu colaborarea unor prestigioşi istorici ai vremii sale, a apărut în 20 tomuri în timpul vieţii savantului, cuprinzînd peste 200 000 inscripţii din toată aria lumii romane. Profesorul I.I. Russu (1911-1984) sublinia că „este prima realizare ştiinţifică valabilă şi durabilă pînă azi şi va rămîne în viitor... pentru epigrafia tuturor zonelor Imperiului roman, fiind temelia monumentală a documentării cu privire la toate problemele istorice ale provinciilor [romane]". Acest corpus de inscripţii a fost consultat şi de marele nostru poet Mihai Eminescu, care şi-a extras din el informaţii referitoare la strămoşii noştri daco-romani.

Opera şi activitatea lui Mommsen au fost cunoscute şi preţuite de timpuriu în România. Printre colaboratorii săi s-a aflat, de altfel, şi Grigore Tocilescu (1850-1909), consemnat în repetate rînduri în volumul III din *Corpus Inscriptionum Latinarum*, consacrat inscripţiilor din Dacia antică. În prezentarea amintită, Teohari Antonescu sublinia că timp de 10 ani, „de la 1850 la 1860, [Mommsen] scoate la lumină opere de valoare nepreţuită, care prin metoda cercetărilor şi prin importanţa rezultatelor dobîndite au rămas şi astăzi [zorii secolului XX] încă neîntrecute".

Recent, Editura ştiinţifică şi enciclopedică a început publicarea traducerii integrale a *Istoriei romane*, din care a apărut volumul I (cuvînt înainte de acad. Emil Condurachi, traducere . Joachim Nicolaus). Relevînd contribuţia istoricului german la dezvoltarea studiilor romane, acad. Emil Condurachi (1912-1987) arăta în cuvîntul înainte al traducerii româneşti: „*Istoria romană* a lui Mommsen... a fost şi continuă şi astăzi să fie considerată drept un adevărat monument al istoriografiei moderne asupra Romei antice realizat în secolul trecut". Lucrarea, subliniază regretatul istoric român, „rămîne un model de severitate ştiinţifică şi de sobrietate în expresie, calităţi ce merită a fi scoase în evidenţă şi date drept exemplu".

Istoria romană a lui Mommsen ne reţine atenţia şi datorită opiniilor pe care le avansează asupra străvechilor locuitori ai pămînturilor româneşti, geto-dacii. Astfel, potrivit ma-

încredinţat ministrului plenipotenţiar al Germaniei la Stockholm, contele von Leyden, Premiul Nobel pentru literatură acordat lui Theodor Mommsen. „Ştiinţa şi arta s-au dovedit adesea în stare să prezerve savanţilor şi artiştilor tinereţea inimii — sublinia dr. Wirsen. Mommsen este în acelaşi timp un om de ştiinţă şi un artist şi, la vîrsta de 85 de ani, este tînăr în operele sale... Medalia Premiului Nobel pentru literatură înfăţişează un bărbot tînăr ascultînd cu atenţie inspiraţiile muzei. Mommsen este un bătrîn, dar acest bătrîn este plin de ardoarea tinereţii şi rar s-a făcut simţit în chip aşa de viu, ca în Istoria romană a lui Mommsen, că Clio este una dintre muze".

Secolul muzei Clio

Care sînt sursele vitalităţii operei lui Theodor Mommsen? Ele rezidă în însuşi climatul ansamblului spiritualităţii secolului XIX, denumit secolul istoriei. Cele două dominante ale sale, naţionalul şi socialul, respectiv promovarea conceptului individualităţii organice şi autodeterminării popoarelor, al revendicării libertăţilor şi drepturilor lor, au generot, după revoluţia franceză şi războaiele de eliberare antinapoleoneene, o explozivă întoarcere spre cunoaşterea de sine, pornind de la obîrşie. Această întoarcere era un sentiment general, a cărui undă filozofică poetul romantic german Novalis o denumea plastic „dor de casă". „Încotro ne îndreptăm noi oare?" era interogaţia romanului său Heinrich von Offerdingen, care primea splendidul răspuns: „Întotdeauna către casă".

Pretutindeni se dezvolta dorinţa de a asimila multilateral şi în profunzime adevărul asupra componentelor durabile ale acestei „case", de a identifica cît mai exact locul şi rolul fiecărui popor în modelarea propriilor destine şi ale întregii omeniri, de a găsi noi argumente atît pentru legitimarea trecutului, cît şi a aspiraţiilor prezentului, proces în care istoria devenea un mijloc indispensobil, ceea ce impunea ca ea să întrunească valenţele unei autentice ştiinţe. Pe această direcţie, înaintaşi de foimă ridicaseră schele importante.

Secolul luminilor, secol contestatar, prin corifeii săi, în frunte cu Voltaire, recuzînd canoanele scolastice, reinterpretase trecutul pe bazo metodologiei critice asupro surselor. El repusese în drepturi omul, core nu mai era privit ca rob al lui Dumnezeu, victimă a păcatului originar, ci ca demiurg al istoriei; se indica, astfel, programul inţial al istoriografiei de factură modernă. Urmaşii luminiştilor, romanticii — dintre care citărm pe germanul Barthold Georg Niebuhr (1776-1831), a cărui Istorie romană a fost carte de căpătîi pînă la apariţia celei a lui Mommsen —, stimulînd în mod impresionant curiozitatea faţă de trecut, au îmbinat această critică cu intuiţia şi forţa imaginativă — uneorl geniale, alteori provocatoare de grave confuzii — în recompunerea fizionomiei epocilor apuse, au atribuit cea mai mare însemnătate personalităţii creatoare a popoarelor. După romantism, şcoala realistă a dezvoltat în aşa măsură atitudinea de cunoaştere şi cercetare riguroasă, de reconstituire precisă a realităţii devenirii în timp a popoarelor şi a lumii, încît — reţinînd numai ce-i valabil din tradiţie şi inovînd — a desăvîrşit actul consolidăril istoriei ca

nierei sale de a înfăţişa nu numai comunităţile romane, ci şi pe cele ale vecinătăţilor, Mommsen se opreşte şi la societatea geto-dacă contemporană cu personalitatea cea mai mult agreată de el, Cezar. În subcapitolul *Noul regat al dacilor*, savantul german subliniază că, spre mijlocul secolului I î.e.n., „pe vastele cîmpii ale Daciei se organiza politic un popor care era destinat să joace un alt rol în istorie decît besii şi dantheletii" (triburi care hărţuiau unităţile militare romane din Balcani, fără a constitui un pericol serios pentru ansamblul puterii Romei). După ce evocă pe Zamolxis, în care vede o fiinţă umană şi o divinitate, şi înrîurirea cultului lui asupra edificiului social şi statal geto-dacic, Mommsen scoate în relief personalitatea regelui Burebista, care, „cu mulţimile sale disciplinate prin tenacitate şi entuziaste, a fondat în timp scurt un regat puternic care se întindea pe ambele maluri ale Dunării... Nu existase încă nici un contact direct cu romanii şi nimeni nu putea să spună ce va deveni acest regat, ale cărui începuturi amintesc pe cele ale Italiei; nu era însă nevoie să fii profet ca să-ţi dai seama că nişte proconsuli ca Antonius şi Piso[1] nu erau făcuţi să se lupte cu zeii", adică cu conducătorii geto-dacilor, regele şi marele preot, care erau asemuiţi cu zeii.

Basorelief descoperit în Piaţa Ştefan cel Mare din Cluj-Napoca

Călătoria de studii a lui Mommsen în Transilvania se înscrie cu o semnificaţie deosebită în cadrul activităţii ştiinţifice a savantului. Ea ilustrează interesul deosebit pe care istoricul îl acorda antichităţilor romane de la noi, a căror studiere şi publicare erau menite să contribuie la mai buna cunoaştere a isto-

[1] Caius Antonius Hybrida şi Marcus Piso, guvernatori romani în Macedonia, în jurul anului 60 î.e.n.

ştiinţă nouă, în concordanţă cu exigenţele unei epoci schimbate.

În cadrul acestui curent viguros şi fecund, Theodor Mommsen gîndea lumea ca un cîmp al forţelor sociale, al împletirii dintre individ, stat şi popor, abordînd global realitatea istorică. Nu intrigile de palat sau revoltele gărzii imperiale, cum bine s-a spus, îl interesau cu precădere, nici „istoria bătăliilor", pe care o lua în derîdere, ci dinamica societăţilor, a comunităţilor în toate laturile — politice, economice, militare, culturale —, structura instituţională statală, stratificarea socială, raporturile dintre colectivitatea dotă şi individ ş.a. O asemenea viziune îşi găsea expresia şi la noi, fondatorul şcolii istorice moderne româneşti, Nicolae Bălcescu, postulînd: „Istoria nu trebuie să fie numai un şir de oarecare întîmplări politice sau militare uscate"... „nu trebuie să se ocupe numai de oarecare persoane privilegiate", ci „să ne orate poporul român cu instituţiile, ideile, sentimentele şi obiceiurile lui în deosebite veacuri".

Fără a ne propune o analiză a operei lui Mommsen, ne vom mărgini la cîteva menţiuni, prin prisma celor două imperative ale veacului: principiul naţionalităţilor şi participarea la viaţa publică a membrilor societăţii. Istoria română pune în evidenţă trăsăturile specifice ale comunităţilor etnico-lingvistice romano-italice, cît şi din ţările cu care statul roman s-a confruntat. Totodată, ea învederează teza lui Mommsen că gradul atins de civilizaţia şi morala societăţilor antice trebuie evaluat în funcţie de accesul membrilor acestora la calitatea de cetăţean. Lui Cezar, eroul său preferat, istoricul îi găseşte un merit neperisabil în înţelegerea necesităţii de a acorda dreptul de cetăţenie în bloc, ca un factor de progres social-istoric şi de atenuare a divergenţelor dintre Roma şi celelalte populaţii italice, de asigurare a condiţiilor unificării Italiei.

Relieferea unor asemenea aspecte nu avea numai o importanţă de ordin istoric, ci şi de argument în vederea realizării unui deziderat esenţial al prezentului — unitatea Germaniei. Pătruns şi stăpînit de acest ideal, Mommsen va accepta chiar concretizarea operată de Otto von Bismark, prin fondarea imperiului federativ, care cuprindea şi achiziţiile din războaiele cu Danemarca şi Franţa. Marele istoric — în concepţia căruia unitatea trebuia să însemne, totodată, libertăţi şi drepturi politice şi sociale pentru popor — îşi va limita consensul la atît şi va supune unei critici ascuţite autoritarismul dictatorial al lui Bismarck şi pe susţinătorii acestuia. În schimb, unul dintre cei mai redutabili adversari ai politicii cancelarului de fier, militantul socialist August Bebel, îi va atrage toată consideraţia sa. Este relevant, în acest sens, pasajul dintr-un discurs ţinut de Mommsen, în calitate de deputat, în Reichstag, pe care îl citează gazeta laşul socialist, în numărul din 22 februarie 1920: „Domnilor deputaţi, cu o parte din inteligenţa şi cultura acestui umil strungar s-ar putea garnisi o duzină de capete de junkeri culţi şi, cu ceea ce i-ar mai rămîne lui Bebel, el ar străluci încă deasupra celor mai luminaţi din rîndurile dumneavoastră".

Citit de Eminescu

Înscrisă pe orbita care antrena, pe plan european, spiritele spre ştiinţă, spre exactitate strictă, activitatea lui Mommsen va acorda o funcţie decisivă

riei latinității orientale din primele secole ale mileniului întîi al erei noastre.

Deși activitatea sa de cercetare și munca de la catedră îl absorbeau, Mommsen a luat hotărîrea de a vizita Transilvania în toamna anului 1857. La 30 iunie, el îi scria, între altele, cărturarului Fr. Müller, din Sighișoara: „Acțiunile și cercetările pe care le întreprind sînt — atît pentru patria dv. cît și în sinea lor — acțiuni de importanță națională și în folosul tuturor".

După minuțioase pregătiri — între care consultarea unor publicații transilvănene, informarea despre principalele colecții și colecționari de antichități, despre obiectivele și localitățile de vizitat — la 12 septembrie 1857, Mommsen îl anunța pe același Fr. Müller că era gata de drum. „Mîine dimineață — scria el — părăsesc Viena... pentru a ajunge la Cluj... Fie ca timpul să fie prielnic pentru a-mi dezvălui cu toată splendoarea țara d-voastră prețioasă". Tot în vederea facilitării cercetărilor sale, Mommsen a luat legătura și cu istoricul sas Georg Daniel Teutsch (1817-1893), din Sibiu, care i-a recomandat o serie de istorici și cărturari transilvăneni, care puteau să-i fie de folos în cercetările sale.

După cum aflăm din același Raport prezentat Academiei de științe din Berlin, Mommsen și-a început investigațiile la Ilișua, lîngă Dej, localitate din apropierea fostei granițe de nord a Imperiului roman. De aici, s-a deplasat la Cluj, prezența sa fiind consemnată, la 24 septembrie 1857, în paginile unui ziar al vremii, care înregistra minuțiozitatea cu care istoricul german a cercetat piesele aflate într-o colecție particulară (busturi, coloane de piatră, pietre de mormînt etc.). Și-a continuat călătoria la Turda, Grind (Luncani), Aiud, Sebeș, examinînd și copiind alte inscripții aflate în diferite colecții.

La 1 octombrie 1857, Th. Mommsen a ajuns la Blaj, unde a fost oaspetele renumitului filolog Timotei Cipariu (1805-1887). S-au întreținut, desigur, pe îndelete, despre mărturiile daco-romane, vechimea poporului român, Cipariu împărtășindu-i din preocupările sale privind studierea istoriei limbii române. În 1854, Cipariu publicase *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi* și, în 1857, pregătea *Crestomația sau ânalecte literare din cărțile mai vechi și noue românești, tipărite și manuscrise, începînd de la seclul XVI pînă la al XIX cu notiță literară*, care urma să apară în 1858. Savantul german va fi admirat și cercetat, de asemenea, faimoasa bibliotecă a lui Cipariu, cea mai mare bibliotecă românească particulară din Transilvania acelei vremi, cu valoroase tipărituri și manuscrise în limbile latină, greacă, ebraică, persană, arabă, turcă, spaniolă, siriană ș.a.

documentării, mergînd pînă acolo încît el va publica ultimul volum, al V-lea, dar nu va mai scrie volumul al IV-lea din Istoria romană, *apreciind informația disponibilă ca insuficientă. În schimb, va iniția și supraveghea întocmirea celebrului* Corpus Inscriptionum Latinarum, *la care va utiliza colaboratori din toate țările de pe arealul fostului Imperiu roman. Pe cînd se afla la Viena și Berlin, menționează George Călinescu, „Eminescu a studiat* Corpus Inscriptionum Latinarum *al lui Mommsen, din care își extrăgea, cu o bună caligrafie (referire la mss. 2 257 de la Academia română — n.n.), date privitoare la Dacia".*

Colecționarea de documente devenise o necesitate stringentă și se practica în toată Europa. În acest context, se detașează și românul Eudoxiu Hurmuzaki[1]*, cu cinci ani mai vîrstnic decît Mommsen, care ne-a lăsat inestimabila serie de volume de documente, fundamentală și astăzi pentru demonstrarea originii, continuității și unității poporului nostru în vatra străbună.*

Știința istorică a exercitat o influență benefică asupra altor sectoare ale vieții spirituale, cu deosebire asupra literaturii. Implicîndu-se decis în acțiunea de reînviere a trecutului, literatura a început să urmărească nu numai subiecte istorice și tratarea lor artistică, după fantezia autorului, ci și observarea unor parametri de exactitate științifică. „Istoria, istoria și științele naturii! Iată muzele epocii moderne" — exclama Gustave Flaubert și trecea la scrierea celui mai dens și artistic roman istoric, exemplu-etalon, Salammbô. Pentru elaborarea lui, Flaubert s-a transformat într-un veritabil specialist, studiind meticulos pe autorii antici, inscripții și documente, cercetînd la fața locului vestigiile cartaginеze. Fidel convingerii că scriitorul trebuie să tindă spre obiectivitatea absolută, să îmbine conștiința artistică cu forța observației, Flaubert a întreprins o asemenea operă de erudiție, încît pasaje din roman sînt redate aproape în aceiași termeni ca în Istoria romană *a lui Mommsen.*

Spre ilustrare socot revelatoare o simplă comparație:

Mommsen: *„Cartagina, ca și Roma, guverna, pe lîngă conaționali, și un număr considerabil de comunități străine [...] Roma nu priva comunitățile de întreaga lor autonomie, nici chiar pe cele mai slab administrate, și nu stabilea nici uneia un impozit fix: Cartagina își trimitea guvernatorii peste tot și apăsa prin dări grele chiar orașele feniciene mai vechi, în timp ce populațiile supuse erau considerate de fapt drept sclavi ai statului [...]. O mărturie despre spiritul ce domnea în Africa este faptul că femeile libiene își ofereau din proprie inițiativă bijuteriile mercenarilor care luptau împotriva Cartaginei"* (Istoria romană, I, București, 1987, p. 290).

Flaubert: *„Cartagina ținea toate aceste neamuri [din nordul Africii] sub stăpînirea ei istovitoare. Punea asupra lor biruri grele, iar cei care zăboveau cu plata sau îndrăzneau măcar să murmure sfîrșeau în lanțuri, sub secure sau pe cruce [...] Oamenii satelor răsculate erau vînduți ca sclavi. Cartaginezii își prețuiau guvernatorii ca pe niște teascuri: cei mai buni erau cel care storceau cel mai mult [...] Femeile*

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1974.

Din Blaj, istoricul german s-a îndreptat spre Sibiu, unde a luat legătura cu naturalistul Eduard Albert Bielz (1827-1898) şi cu istoricul şi publicistul Michael Johann Ackner (1782-1862).

„Mommsen a ajuns în seara zilei de 2 octombrie [1857] la Sibiu — avea să relateze într-o scrisoare, un an mai tîrziu, Ackner... M-a surprins la Guşteriţa, în dimineaţa zilei de 3 octombrie, însoţit de [Eduard] Albert Bielz. După salutul de bun venit şi unele schimburi de cuvinte, m-a rugat să-l însoţesc pînă la Orăştie, de acolo pe valea Haţegului şi înapoi, pînă la Deva şi M[aros] Nemeti (Mintia)".

În zilele de 3 şi 4 octombrie 1857, istoricul german a vizitat Sibiul şi împrejurimile, a studiat piesele epigrafice de la Muzeul Brukenthal şi din colecţia lui Ackner, a fost primit de primarul oraşului şi s-a întîlnit cu preşedintele

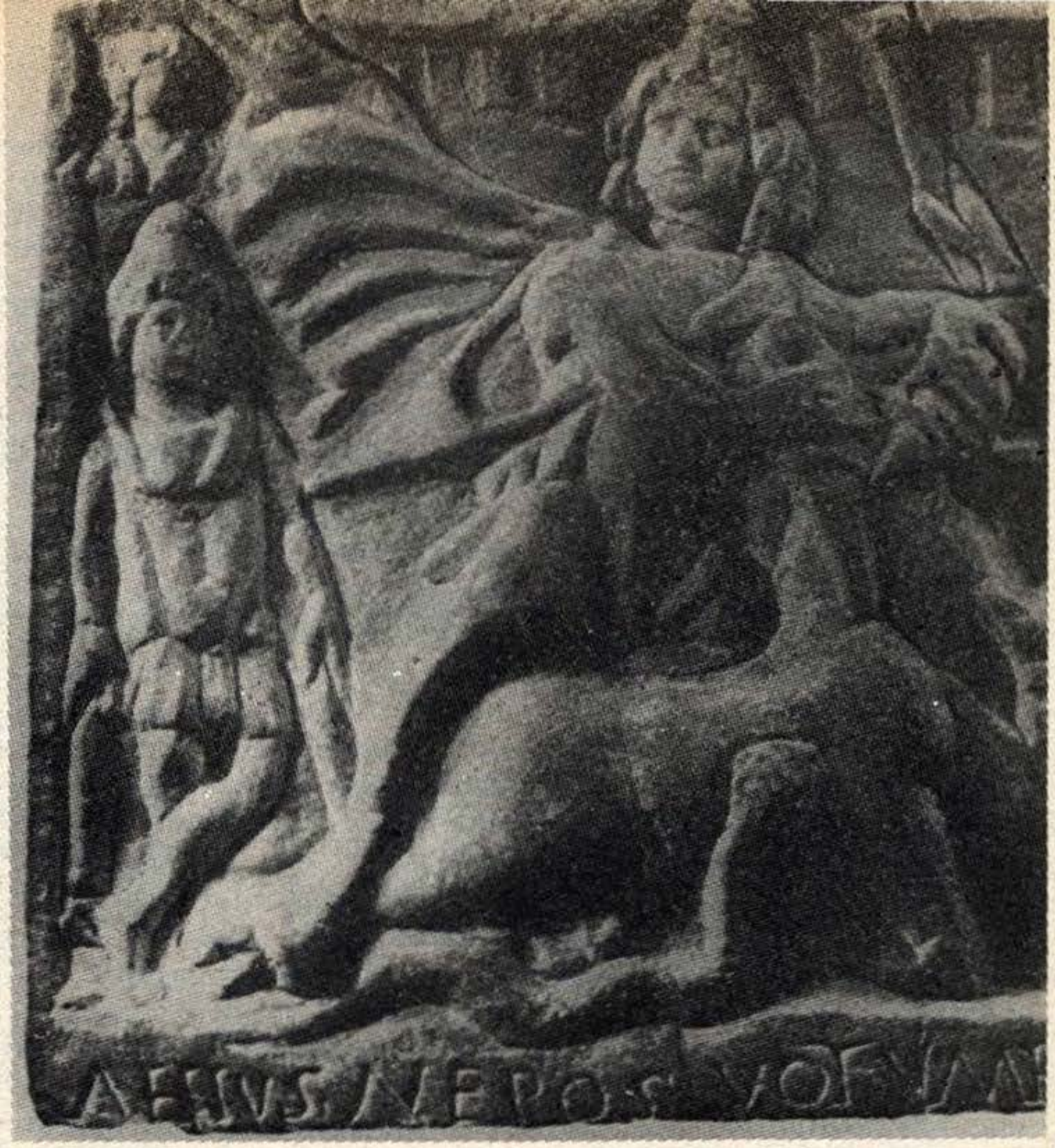

Placă dreptunghiulară de marmură, de la Ulpia Sarmizegetusa (zeul Mithras sacrificînd un taur)

[din triburile supuse] îşi dăruiau mercenarilor răzvrătiţi salbele, inelele şi cerceii, tot ce ar fi putut să slujească la nimicirea Cartaginei" (Salammbô, Bucureşti, 1967, pp. 102-103).

Fără a fi torturat de „chinurile stilului", ca Flaubert, Mommsen realizează descrieri captivante (bătăliile de la Connae, Aiesio, Pharsala), portrete magnifice (Hannibal, Cezar, Vercingetorix), comparaţii insolite (scriind despre conducătorul rezistenţei antiromane din Lusitania, păstorul Viriathes, afirmă că, „în acea epocă prozaică, apăruse unul din eroii lui Homer", în timp ce Pirhus, regele Epirului, „era, faţă de Macedonia, ceea ce este ducele de Hessa faţă de Prusia"), caracterizări elocvente (prin reformele regelui Burebista şi marelui preot Deceneu, poporul get „a fost parcă transformat de noua Evanghelie a cumpătării şi bravurii"), întrebări tulburătoare („Ariovist învingător, mă întreb ce ar fi civilizaţia noastră"). Toate acestea au constituit suportul aprecierilor emise la solemnitatea remiterii Premiului Nobel, anume că opera mommseniană, monument de tăria bronzului şi fineţea marmurei, dă peste tot în vileag pe cercetător, dar şi pe artist.

Opinia că latura ştiinţifică se cere armonios îmbinată cu cea artistică se generalizase. Nicolae Iorga, care îşi începea opera istorică în momentul cînd Mommsen şi-o încheia, o surprindea admirabil în prelegerea de deschidere ţinută în 1897 la Universitatea din Bucureşti. „Într-o operă istorică — spunea el — sînt patru elemente: material, critică, organizare, stil. Cele dintîi determină soliditatea şi adevărul, celelalte — frumuseţea". Adevăr mereu întărit de trecerea anilor. „Se afirmă, pe bună dreptate, va scrie Arnold Toynbee, că nici un istoric nu poate fi «mare», dacă nu este totodată şi un mare artist".

Omul datoriei de fiecare zi

Dacă Mommsen ar fi trebuit să-şi ia o deviză, aceasta nu putea fi decît cea formulată de Goethe: „Ce înseamnă datoria? Cerinţa fiecărei zile!"

Datoria, la Mommsen, îmbrăţişa totul: de la reînvierea istoriei antichităţii, la implicarea în tumultul luptelor epocii moderne (pentru radicalismul său paşoptist va suferi o condamnare politică de nouă luni închisoare), de la grijă faţă de cei 16 copii (dintre care şase băieţi şi şase fete trăiau cînd tatăl a luat Nobelul), la ceea faţă de milioanele de germani, ca şi faţă de soarta umanităţii întregi. Pentru a şi-o îndeplini s-a cheltuit cu o exemplară dăruire. De la anii copilăriei unui fiu de pastor, ani petrecuţi în Gardingul natal din Schleswigul danez, apoi la Odesloe în Holstein, tot danez, la cei consumaţi cu studiile la colegiul din Altona (1834-1838) şi la Facultatea de drept a Universităţii din Kiel (1838-1843), apoi cu învăţarea altora la catedrele universitare deţinute la Kiel, Leipzig, Zürich, Breslau sau Berlin, de la Cartea de cîntece a celor trei prieteni, publicată împreună cu fratele său Tycho şi prozatorul Theodor Storm în 1843 — cînd îşi trecea şi doctoratul —, la cele aproape o mie de titluri de lucrări ştiinţifice, viaţa şi activitatea lui Theodor Mommsen au fost de o intensitate aproape inimaginabilă. Studiul asiduu, exhaustiv, consemnează bio-

Asociației istoricilor sibieni. În după-amiaza zilei de 4 octombrie, a făcut o plimbare în împrejurimile Sibiului. „Mommsen — scria Ackner — era încîntat de priveliștea lanțului de munți înalți și a minunatei văi a Cibinului". În seara aceleiași zile, savantul și-a continuat investigațiile la Muzeul Brukenthal. „După ce am văzut și admirat la lumină de lumînare, pînă noaptea tîrziu, o mare parte a monedelor de la Brukenthal și cameele formidabile, pietrele antice, adînc și în relief tăiate (către 200 piese), ne-am despărțit de Mommsen", relatează Ackner.

Ținta călătoriei era însă regiunea Sarmizegetusei, străvechea capitală a Daciei, ținut bogat în mărturii ale unui glorios trecut. La 5 octombrie, savantul german a plecat la Alba Iulia, continuîndu-și apoi investigațiile la Zlatna, Abrud, Roșia Montană. La 6 octombrie, a cercetat vestigiile de la Orăștie, Simeria, Săcele, Bretea Română, Hațeg, Sîntămăria Orlea, Totești, Piclișa, Ostrov. În 7 octombrie, s-a deplasat la Rîu de Mori, la Clopotiva, Ulpia Traiană (Grădiștea), Densuș, Fărcădin, iar de aici, în 8 octombrie, la Hunedoara și Deva. În 9 octombrie a fost la Vețel (Mintia), Brănișca și Zam. A descoperit cu acest prilej noi inscripții la Piclișa și Deva, fapt consemnat de ziarul sibian *Telegraful român* la 17 octombrie 1857.

Deosebit de rodnică, călătoria de studii a lui Mommsen în Transilvania s-a soldat cu o bogată recoltă științifică. Rezultatele cercetărilor le-a valorificat în tomul III al corpusului de inscripții, publicat în 1873. Sînt cîteva sute de inscripții, diplome, table cerate din Alburnus-Roșia, însoțite de un bogat material ilustrativ. Multă vreme acest corpus a rămas una dintre cele mai importante surse epigrafice pentru cunoașterea Daciei romane, cu toate lacunele și inexactitățile sale. O ediție critică a mărturiilor epigrafice din Dacia romană a fost inițiată abia în anii din urmă cînd, sub egida Academiei de științe sociale și politice, a început publicarea corpusului *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*, a cărui primă serie cuprinde *Inscripțiile Daciei romane* (vol. I — 1975, II — 1977, III_1 — 1977, III_2 — 1980).

În urmă cu 130 ani, Theodor Mommsen — asemeni altor istorici, oameni de cultură, artiști, de-a lungul secolelor —, convins de însemnătatea pe care o prezenta cunoașterea trecutului poporului român pentru studierea istoriei generale a continentului, a venit să bată cu pașii lui pămîntul românesc al Transilvaniei. O călătorie în care bucuria de a întîlni oameni și locuri minunate s-a însoțit permanent cu satisfacția intelectuală de a lua contact cu noi și noi mărturii ale unei bogate și îndelungate istorii. ■

grafii săl, reprezenta a doua sa natură, materializată într-o cultură fără frontiere. Se poate spune că a păsit în lume cu cartea în mînă (cînd a intrat la colegiu cunoștea perfect, pe lîngă limbile natale — germana și daneza —, greaca, latina, franceza și engleza, evantai completat, la universitate, cu italiana și suedeza; la întrebarea ce i-a fost pusă spre sfîrșitul vieții, dacă o citit toate scrierile Romei antice și pe cele referitoare la ea, a răspuns lacanic: dal) și a ieșit din ea cu cartea în mînă (moartea l-a surprins în biblioteca sa din Charlottenburg, trăgînd din raft o carte). „Marea fără țărmuri a cercetării" îi impunea să transforme noaptea în zi, fără o face din zi noapte. Pe drept, în panegiricul rostit, în noiembrie 1903, la catafalcul marelui dispărut, istoricul Adolf von Harnack (1851-1930) avea să conchidă: „Nopțile pe care Mommsen le-a petrecut treaz luminează munca pe care o facem noi ziua".

Ultimele decenii ale existenței, Mommsen le-a trăit amărît de cele ce se petreceau în patria sa. El a fost martorul asaltului forțelor conservatoare, reacționare, retrograde împotriva valorilor morale care constituiseră substanța și rațiunea activității sale ca om de știință, ca luptător politic și ca german. Liberalismului patriotic și altruist al generației de la 1848 îi luase locul altă tendință, care, manipulînd avantajele oferite de unitatea națională, de progresele economice, științifice și tehnice, a propulsat amenințător ideea unei misiuni de dominare a imperiului german wilhelmian în Europa și dincolo de ea, sprijinită pe principiul primatului forței asupra dreptului.

Gîndirea și politica oficială, nu numai îngust naționaliste, ci agresiv expansioniste, au avut în Theodor Mommsen un remarcabil opozant. El a cerut suprimarea zilei Sedanului[1], sărbătoare a exaltării șoviniste, xenofobe, pe care o considera o piedică în calea realizării visului din tinerețe — „Sfînta Alianță a popoarelor". A descifrat în acțiunile Ligii pangermane[2] simburii teoriilor rasiste și le-a denunțat nocivitatea. În curînd — scria Mommsen — vom ajunge la punctul în care „cetățean legitim" va fi recunoscut numai cel ce „va putea să-și reconstituie genealogia pînă la unul din cei trei fii ai lui Mannus... Pe lîngă războiul confesional, care a izbucnit de mai mult timp și căruia i se spune Kulturkampf, și micul război monetar atîtat de curînd, apare acum printre noi un al treilea, campania antisemiților, avorton al simțămîntului național".

Atmosfera devenise tot mai apăsătoare pentru germanii rămași credincioși tradiției democratice și umaniste. La aceștia se gîndea ilustrul savant cînd, în scrisoarea trimisă Academiei suedeze, după ceremonia înmînării Premiului Nobel, sublinia: „Viața este foarte dură pentru noi, germanii, dar sentimentului de a nu fi trăit și luptat în van îi dă aripi o atît de strălucită cinstire".

Demnitatea și onestitatea unei astfel de vieți, virtuțile perene ale operei, peste urmele lăsate de timp, fascinează și astăzi spiritele și îndeamnă la reflecții, ceea ce reprezintă cel mai emoționant omagiu adus memoriei lui Theodor Mommsen, la 170 ani de la nașterea sa. ■

---

[1] Proclamată în amintirea victoriei prusiene din 1-2 septembrie 1870 în fața armatelor franceze, care a avut drept consecință capitularea lui Napoleon III.
[2] Organizație șovină, fondată în 1891.

S.U.A. ŞI TRATATELE DE PACE DE DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Dr. EUGEN PREDA

Prima Miss America a fost desemnată în 1920. Dar 1920 a fost un an cu miză electorală mult mai mare: alegerile prezidenţiale. De la Casa Albă, preşedintele Woodrow Wilson, reprezentînd Partidul Democrat, le dorea un fel de plebiscit asupra politicii sale, un „referendum solemn" privind aderarea la Liga Naţiunilor. Convenţia (congresul) Partidului Democrat, întrunită spre sfîrşitul lunii iunie la San Francisco, şi-a însuşit acest punct de vedere, iar candidatul desemnat, guvernatorul statului Ohio, James M. Cox, a promis că va fi prima sa preocupare imediat ce va deveni preşedinte. Numai că scrutinul din noiembrie, în cursul căruia alegătorii erau interesaţi de cu totul alte chestiuni, a dat un verdict favorabil candidatului republican, un senator puţin cunoscut — Waryen Gamaliel Harding. La 4 martie 1921, cînd Harding a preluat efectiv funcţia, vicepreşedinte a devenit Calvin Coolidge, fostul guvernator al statului Massachusetts. Pe planul politicii externe, noua administraţie avea în fruntea listei de priorităţi încetarea stării de război cu ceea ce constituiseră Puterile Centrale. A scutura „praful", poate nu neintenţionat aşternut, de pe această întîmplare, ignorată sau reţinută mai ales episodic în istoriografia americană, poate restabili lumina corespunzătoare asupra unor evenimente care au pavat calea perioadei interbelice.

Trupe din cadrul Forţei Expediţionare Americane debarcă în Franţa (iunie-iulie 1917)

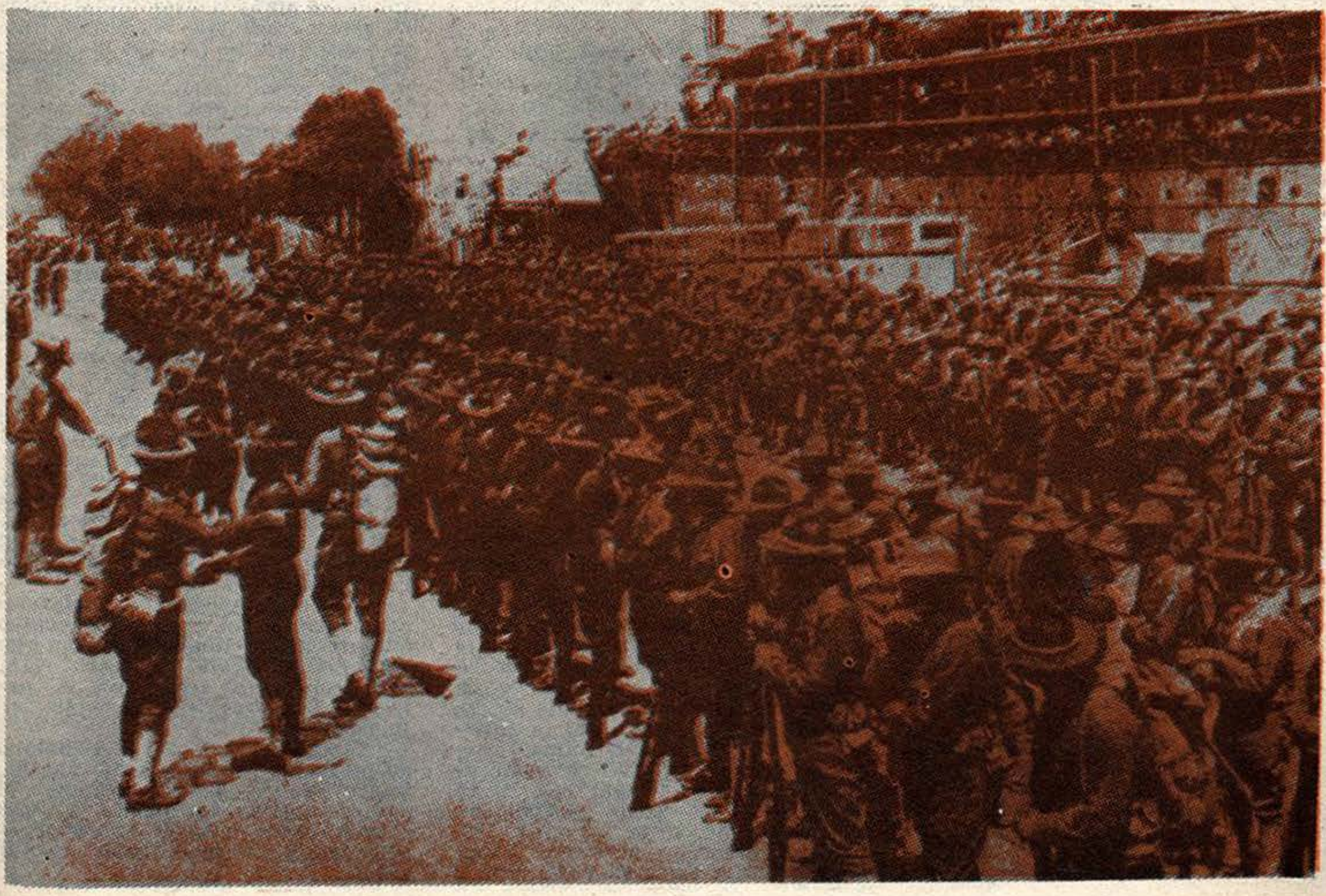

Cum a rămas America „în război"?

La izbucnirea primului război mondial, Statele Unite nu vedeau conturîndu-se încă, într-o implicare directă, vreun avantaj pentru ele, dar nici nu resimţeau vreo ameninţare la adresa intereselor lor. Conducătorii americani suspectau ţelurile ambelor tabere şi preşedintele W. Wilson (1856-1924), ales în 1912, împărtăşea opinia ce i-o formulase, la 22 august 1914, prietenul, confidentul şi „eminenţa sa cenuşie", colonelul E.M. House (1855-1937): „Dacă Aliaţii triumfă, aceasta va însemna, în mare măsură, dominaţia Rusiei asupra continentului european; dacă, dimpotrivă, Germania este victorioasă, pentru generaţiile viitoare, aceasta va însemna tirania militarismului german" Poziţia americană de aşteptare, în timp ce ambele tabere se epuizau reciproc, avea să evolueze sub influenţa a numeroşi factori. La sfîrşitul anului 1915, colonelul House ajunsese la o nouă concluzie: „Statele Unite nu pot consimţi ca Aliaţii să sufere o înfrîngere. Nu se poate admite ca Germania să instituie dominaţia sa militară asupra lumii întregi. Noi vom fi, negreşit, viitoarea ţintă de atac, iar doctrina Monroe[1] nu va mai însemna decît un petec de hîrtie". O asemenea orientare n-a fost însă lăsată să pătrundă în public şi, în noiembrie 1916, preşedintele Wilson a fost reales sub lozinca „El ne-a menţinut în afara războiului".

Angajarea de către Germania a războiului submarin fără restricţii, la începutul lunii februarie 1917, deci ameninţarea directă a unuia dintre interesele vitale americane, „libertatea navigaţiei", scufundarea unor vase ale Statelor Unite, uneltirile germane în Mexic, pentru a întoarce această ţară împotriva „colosului din nord[2], au dus, în cele din urmă, la cererea din 2 aprilie, adresată de preşedintele Wilson Congresului de a se declara război Germaniei, cerere acceptată de forul legislativ patru zile mai tîrziu.

Cu toate insistenţele sale, preşedintele W. Wilson nu şi-a putut impune punctul de vedere cu privire la conţinutul tratatelor de pace

Statele Unite s-au considerat cobeligerante ca „putere asociată" şi nu aliată, în momentul în care revoluţia burghezo-democratică din februarie răsturnase ţarismul şi frontul rus era în pragul prăbuşirii, iar Antanta dădea semne de sufocare sub presiunea Germaniei.[3] Cînd, la sfîrşitul lunii aprilie 1917, A. Balfour (1848-1930), ministrul de externe al Marii Britanii, a vrut să comunice părţii americane tratatele secrete ale Antantei, preşedintele W. Wilson a refuzat să ia oficial cunoştinţă de ele. Atunci, la 28 aprilie, Balfour a transmis conţinutul lor[4] colonelului House.

După „dezastrul de la Caporetto" al armatei italiene (24-31 octombrie)[5] Congresul S.U.A. a declarat, la 7 decembrie 1917, starea de război cu Austro-Ungaria, fiind convins că o astfel de acţiune va sprijini moralul italienilor. Între timp, Conferinţa interaliată desfăşurată la Paris (29 noiembrie-3 decembrie) nu reuşise să ajungă la un acord asupra unei declaraţii publice privind obiectivele războiului, chestiune devenită presantă după Revoluţia socialistă din octombrie din Rusia şi intensa propagandă a guvernului sovietic în problemele războiului

---

[1] Orientare a politicii externe lansată de președintele S.U.A. James Monroe (1758-1831), urmărind interzicerea amestecului statelor europene în teritoriile Americii, S.U.A. declarîndu-se dezinteresate în problemele Europei.

[2] La 19 ianuarie 1917, într-un mesaj telegrafic cifrat, ministrul de externe al Germaniei, A. Zimmerman (1864-1940), instruia pe șeful misiunii diplomatice germane din Mexic să propună președintelui acestei țări ca în cazul în care Statele Unite nu vor rămîne neutre, să încheie o alianță cu Germania, pentru „a purta războiul împreună". În schimb, Mexicului i se oferea „sprijin financiar generos" și acceptarea „recuceririi teritoriului pierdut în Texas, Noul Mexic și Arizona". Se prevedea, de asemenea, ca Mexicul să ia o inițiativă pentru a face ca Japonia (aflată în război de partea Antantei) să adere la alianță. Serviciul de spionaj al marinei britanice, care se ocupa de decodificarea traficului telegrafic străin, inclusiv a celui american, a interceptat „Telegrama Zimmerman", nume sub care a rămas cunoscut de altfel în istorie întregul caz. La 19 februarie, cînd exista posibilitatea de a se ascunde că se înregistra traficul pe cablurile americane, dispunîndu-se de o versiune a telegramei procurată în Mexic, textul acesteia a fost adus la cunoștință diplomatului de la Ambasada S.U.A. din Londra care ținea legătura cu serviciile secrete britanice. În mod oficial, documentul a fost înmînat la 23 februarie ambasadorului american și cuprinsul său a ajuns la Casa Albă a doua zi, cînd președintele W. Wilson luase decizia privind intrarea în război. Dar apariția „Telegramei Zimmerman" în presa americană din 1 martie și recunoașterea ministrului de externe german că a trimis-o, la 48 ore după dezvăluirea publică, au provocat un uriaș val de indignare, ceea ce a jucat un rol important în acceptarea declarației de război de către Senat, la 4 aprilie, și de către Camera Reprezentanților, la 6 aprilie.

[3] Comandantul Forței Expediționare Americane (A.E.F.), generalul J.J. Pershing (1860-1948), a sosit în Franța în iunie 1917, iar primele unități din subordinea sa spre sfîrșitul aceleiași luni. Abia în octombrie, elemente ale Diviziei 1 americane au început să ocupe poziții pe linia frontului. În ajunul încheierii armistițiului cu Germania (noiembrie 1918), pe frontul din Franța se aflau două milioane de soldați americani. Au participat activ la lupte 1 390 000 oameni. Totalul pierderilor A.E.F. a fost de 48 909 morți și 230 074 răniți.

[4] Inclusiv prevederile Tratatului de alianță și ale Convenției militare dintre România și puterile Antantei din 4/17 august 1916, care recunoșteau readucerea la patrie a Transilvaniei, Bucovinei și Banatului.

[5] Supranumită și „A 12-a bătălie de pe Isonzo"; prin această bătălie, frontul italian a fost străpuns și pentru oprirea inamicului a fost necesară intervenția unor forțe franco-britanice (*Magazin istoric*, nr. 10/1968).

și păcii. Revenit de la această conferință și din turneul european care o precedase, colonelul House a convenit cu președintele Wilson ca Statele Unite să ia o inițiativă separată.

„[Președintele] Wilson — consideră istoricul britanic A. J.P. Taylor — dorea să arate că scopurile de război ale Americii erau, ca și ale bolșevicilor, «antiimperialiste» și, astfel, să-i convingă pe aceștia să continue războiul. Au rezultat cele paisprezece puncte prezentate la 8 ianuarie 1918". Astfel, la nici un an de la intrarea Statelor Unite în război, odată cu ajutorul american acordat la timp Antantei, a sosit, după cum notează același istoric, și „programul american de reconstruire a lumii".

Alegerile pentru Congresul Statelor Unite au avut loc la 5 noiembrie 1918, două zile după ce Austro-Ungaria semnase armistițiul și chiar în ziua în care președintele Wilson a transmis Germaniei condițiile armistițiului, care îi fuseseră solicitate încă la 6 octombrie. Dar, în pofida apelului prezidențial de a se reda democraților majoritatea în ambele Camere, ca un fel de vot de încredere în politica sa și în perspectiva Conferinței de pace, electoratul le-a provocat pierderea a 50 locuri în Camera Reprezentanților și a 2 locuri în Senat. În scurt timp, configurația Senatului care, constituțional, îndeplinea și rolul de „a aviza și consimți" intrarea în vigoare a tratatelor încheiate de președinte, avea să influențeze întreaga scenă politică. Cu atît mai mult, cu cît, trecînd peste criticile republicane, președintele Wilson a decis să conducă personal delegația americană la Conferința de pace și nu a inclus în rîndurile ei nici un membru al Senatului.

La insistențele lui Wilson, Conferința de pace de la Paris, deschisă la 18 ianuarie 1919, s-a ocupat mai întîi de redactarea Pactului Societății Națiunilor, care urma să devină parte integrantă a tratatelor de pace. După semnarea Tratatului de pace cu Germania (28 iunie 1919), președintele Wilson a depus acest document, la 10 iulie, în fața Senatului, dar opoziția față de Pactul Societății Națiunilor, care era condusă de senatorul republican Henry Cabot Lodge, devenit, după alegerile din 1918, președinte al Comitetului pentru afaceri externe, a făcut imposibil „avizul și consimțămîntul" Senatului și, după votul din 19 martie 1920, neîntrunindu-se cele două treimi necesare, Tratatul de la Versailles a fost înapoiat Casei Albe. *Cauza neaprobării n-a fost însă conținutul propriu-zis al Tratatului, ci disputa în jurul Pactului Societății Națiunilor*, care îi era integrat în Partea I. Deși această dispută în și cu Senatul a început din martie 1919, Statele Unite au participat la negocierea și semnarea tratatelor de pace cu Austria (Saint-Germain-en-Laye, 10 septembrie 1919), cu Bulgaria (Neuilly sur Seine, 27 noiembrie 1919) și Ungaria (Trianon, 4 iunie 1920)[1]. Dar, în urma avatarilor Tratatului de la Versailles, președintele *nu* a mai trimis celelalte trei tratate (Saint-Germain, Neuilly, Trianon) Senatului. Cînd, la 21 mai 1920, Congresul, printr-o rezoluție comună, a încercat să declare sfîrșitul stării de război cu Germania și Austro-Ungaria, Wilson i-a opus veto-ul, fiind „o acțiune care ar pune o pată de neșters pe vitejia și onoarea Statelor Unite". În consecință, Statele Unite aveau să mai rămînă încă un an în „stare de război" cu Germania, Austria și Ungaria.

Divizia 1, din cadrul Forței Expediționare Americane, în timpul paradei victoriei organizate la New York; în prim-plan, ostași purtînd pancarte cu texte ce reconstituie faptele de arme săvîrșite în cursul campaniei din Franța

Criza celor două treimi

Nava „George Washington", avîndu-l la bord pe președintele W. Wilson, s-a desprins de țărmul Americii la 4 decembrie 1918, îndreptîndu-se spre Europa. Anunțul pe care îl făcuse la 18 noiembrie că va conduce personal delegația americană la Conferința de pace, în pofida avizului contrar al secretarului de stat Robert Lansing (1864-1928), a provocat o

[1] Cînd, la 13 noiembrie 1920, Adunarea Națională a Ungariei a votat legea de ratificare a Tratatului de pace de la Trianon, enumerarea țărilor (la fel ca în originalul rămas ca atare) începea cu Statele Unite *(cf. Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. Published by the Royal Hungarian Ministry for Foreign Affairs, Volume I, 1919-1920*, Budapest, 1939, p. 992).

furtună de proteste din partea republicanilor, care îl ridiculizau numindu-l „tamburul major al civilizației". Ajuns la Paris, președintele S.U.A. a trebuit să mai aștepte o lună pînă la deschiderea Conferinței, mai ales datorită conciliabulelor neîncheiate încă dintre adepții „loviturilor de grație", premierii francez Georges Clemenceau (1841-1929) și cel britanic Lloyd George (1863-1945). „Tigrul", cum i se spunea lui Clemenceau, era de părere că „Wilson vorbește ca Isus Hristos, dar acționează ca Lloyd George". Economistul J.M. Keynes (1883-1946), membru al delegației britanice, i-a făcut un portret devastator, prezentîndu-l drept un „Don Quijote orb și surd". O caracterizare mai echilibrată aflăm poate, la istoricul american Arno J. Mayer, care îl prezintă ca pe „un purtător de cuvînt evanghelic pentru o ordine internațională capitalistă liberală".

Indiferent de felul cum era privit Wilson, de impresia care o degaja înfățișarea lui de pastor sau alocuțiunile academic-moralizatoare, președintele se baza pe ceea ce deveniseră Statele Unite — cea mai puternică țară din punct de vedere economic și cel mai mare stat creditor pentru împrumuturile publice. În deceniul de după 1910, populația sporise cu 13 milioane, depășind 105 milioane locuitori. În anii războiului, venitul național se dublase, excedentul exporturilor asupra importurilor crescuse între 1913 și 1919 cu 9,5 miliarde dolari, iar Statele Unite dețineau jumătate din stocul mondial de aur, răscumpăraseră titlurile americane din mîinile capitaliștilor străini, împrumutaseră zece miliarde dolari beligeranților[1], deveniseră mare exportator de capital, mai ales în America Latină, care, înainte de 1914 fusese în sfera de influență economică a Europei.

A doua ședință plenară a Conferinței de pace (25 ianuarie 1919) a decis, la insistențele președintelui Wilson, includerea proiectului Societății Națiunilor între reglementările ce urma să le stabilească. Comisia de redactare a Convenției condusă de W. Wilson și-a îndeplinit mandatul între 3 și 14 februarie, cînd proiectul a fost supus plenarei. Revenit în Statele Unite la 24 februarie, cu Convenția Societății Națiunilor sau Pactul Ligii, cum i se mai spunea, președintele a putut constata, după două zile, în timpul unui dineu la Casa Albă, la care invitase pe membrii Comitetelor pentru afaceri externe ale Camerei Reprezentanților și Senatului, ostilitatea adversarilor săi republicani din Congres.

În ajunul îmbarcării președintelui pentru a reveni la Paris, în noaptea de 3 spre 4 martie 1919, senatorul Henry Cabot Lodge a dat citire unei declarații de inacceptare a Convenției „în forma propusă acum Conferinței de pace" și a cerut ca activitatea delegației americane să se concentreze asupra „negocierii condițiilor de pace cu Germania, satisfăcătoare pentru Statele Unite și țările cu care Statele Unite sînt asociate în războiul împotriva guvernului german, iar propunerea pentru o Ligă a Națiunilor de asigurare a păcii permanente a lumii să fie luată în considerare, cu grijă și seriozitate, ulterior". Această declarație de separare a Convenției de Tratatul de la Versailles, în fază incipientă de negociere, cu scopul de a putea fi aprobat *fără* acceptarea Societății Națiunilor, a fost semnată de 39 senatori. Era mai mult de o treime din Senat. Faptul semnala clar că, fără dezintegrarea acestui bloc, un tratat de pace cuprinzînd Convenția Societății Națiunilor nu va putea obține, pentru a putea fi ratificat, cele două treimi necesare din senatorii prezenți și votanți.

Senatul, cum aveau să dovedească evenimentele ulterioare depunerii spre ratificare, la 10 iulie 1919, a Tratatului de la Versailles, s-a divizat în chestiunea Societății Națiunilor în trei grupuri: 1. democrații, sprijinitori ai lui Wilson, adepți ai unei acțiuni legislative prompte; 2. moderații, avîndu-l în frunte pe Henry Cabot Lodge, favorizînd participarea la Societatea Națiunilor cu rezerve „pentru a proteja interesele americane"; 3. „ireconciliabilii", pledînd respingerea completă a Convenției. Deși în ultimele două grupuri se aflau foști miniștri de externe și ai apărării și alți oameni politici notorii, principalul protagonist a rămas senatorul Henry Cabot Lodge, nu numai datorită poziției de președinte al Comitetului senatorial pentru afaceri externe, dar și personalității sale. Era descendentul unei familii de mari patricieni din Noua Anglie, o butadă cu largă circulație la Boston spunînd că cei din familia Cabot discută numai cu... cei din familia Lodge, iar ultimii numai cu... Dumnezeu. Nu era însă numai urmașul foarte bogat al veritabilei aristocrații americane, ci și un om cu o pregătire intelectuală cu nimic mai prejos decît a lui W. Wilson, al cărui „dușman personal invidios" a devenit din momentul în care fostul profesor și președinte al reputatei Universități Princeton ajunsese la Casa Albă. Nu puțini cercetători americani subliniază că în conflictul dintre aceste două personalități opoziția de concepții este greu de separat de amarele și puternicele resentimente personale. Deși Lodge, în memoriile sale, apărute în 1925, neagă rolul adversității personale, el era convins că Wilson nu va accepta rezervele ce le formula la Convenția Societății Națiunilor. Astfel, cînd senatorul James Watson i-a exprimat îngrijorarea că s-ar putea ca Wilson să accepte amendamentele, Lodge i-a răspuns: „Dar, dragul meu James, nu iei în considerație ura pe care Woodrow Wilson o are pentru mine personal. Niciodată, în nici un fel de circumstanțe din această lume, el n-ar putea fi determinat să accepte un tratat căruia i s-ar atașa

---

[1] Principalele țări debitoare erau Marea Britanie (4,3 miliarde dolari), Franța (3,4 miliarde dolari) și Italia (1,6 miliarde dolari). Aceste trei țări au format, împreună cu Statele Unite, *superdirectoratul* de care a depins încheierea tratatelor de pace, începînd cu cel de la Versailles. Conform datelor lui *National City Bank of New York*, datoria publică în lume a crescut de la 44 miliarde dolari în 1914, la 255 miliarde dolari în 1920. Costul primului război mondial a fost evaluat la 208, 305 miliarde dolari.

(sau) care ar include rezervele lui Lodge".

Un tur de forţă: 37 cuvîntări în 29 oraşe

La 19 august 1919, la un prînz cu membrii Comitetului senatorial pentru afaceri externe. Wilson a căutat să risipească orice reticenţe şi temeri privind participarea Statelor Unite la Societatea Naţiunilor, preşedintele argumentînd că ele pot să se retragă cînd doresc, că doctrina Monroe a fost inclusă în Convenţie — devenind, astfel, pentru prima oară, recunoscută de dreptul internaţional, că obligaţiile S.U.A. sînt mai curînd morale decît legale. El a afirmat chiar că ar accepta rezerve interpretative. „Ireconciliabilii", care nu depăşeau zece locuri în Senat, au lansat atunci, cu sprijinul financiar al multimilionarilor Andrew Mellon şi Henry Frick, o campanie naţională împotriva ratificării. În Comitetul senatorial pentru afaceri externe „moderaţii" au început să formuleze rezerve şi să prezinte amendamente, cu scopul de a se accepta Convenţia Societăţii Naţiunilor cu unele modificări şi, implicit, şi Tratatul de la Versailles, care o încorpora. Liderul moderaţilor, Lodge, dorea în primul rînd ca articolul X al Convenţiei[1] să nu fie obligatoriu pentru Statele Unite.

În intenţia de a-şi impune punctul de vedere, la 4 septembrie, Wilson s-a angajat într-un turneu de 10 000 mile în Vestul mijlociu şi îndepărtat, pledîndu-şi cazul în 37 cuvîntări rostite în 29 oraşe. La 25 septembrie, complet epuizat, a trebuit să fie transportat de la Pueblo (Colorado) la Washington, unde la 2 octombrie a suferit o comoţie cerebrală, care l-a lăsat semiparalizat şi l-a izolat în Casa Albă. Wilson a rămas infirm pentru tot restul vieţii[2]. La 6 noiembrie, Lodge a prezentat o rezoluţie de ratificare însoţită de 14 rezerve. David Hunter Miller, expert la Conferinţa de pace, a evaluat că amendamentele Lodge aveau un caracter minor, iar unui republican ca Herbert Hoover (1874-1964), care în scurt timp avea să devină membru al guvernului, iar în 1928 preşedinte al S.U.A., aceste amendamente îi apăreau a nu pune „în pericol marele principiu al Ligii de a preveni războiul". În ideea acceptării amendamentelor pentru a se obţine ratificarea Tratatului de la Versailles a venit să pledeze la Washington, într-o misiune diplomatică oficială, şi fostul ministru de externe al Marii Britanii, Edward Grey (1862-1933).

Cu toate acestea, la 18 noiembrie, Wilson a semnat o scrisoare prin care s-a adresat sprijinitorilor săi, cerîndu-le să se pronunţe împotriva rezoluţiei Lodge. „Drept urmare — citim în *Encyclopaedia of American History* (1982) — o combinaţie de democraţi ai lui Wilson şi de ireconciliabili republicani au înfrînt rezoluţia la 19 noiembrie. Dacă democraţii ar fi votat în favoarea rezoluţiei lui Lodge, atunci Pactul Ligii şi Tratatul (de la Versailles) ar fi fost adoptate cu 81 la 13". Rezoluţia democrată de „acceptare necondiţionată" a fost, la rîndul ei, respinsă, neîntrunind decît 38 voturi. Ultimul act al acestui imbroglio s-a petrecut la 19 martie 1920, cînd 21 senatori democraţi, în pofida opoziţiei preşedintelui Wilson, au votat pentru rezoluţia Lodge, care n-a întrunit însă cele două treimi constituţionale, rezultatul fiind de 49 la 35, majoritate clară, dar nu suficientă. Concomitent, a „decedat" şi Tratatul de garantare a securităţii Franţei împotriva unei agresiuni germane neprovocate, pe care preşedintele îl remisese Senatului la 29 iulie 1919, ceea ce a dus la retragerea garanţiei identice date de Marea Britanie şi pe care Camera Comunelor o aprobase[3].

Pentru istoricul american William Appleman Williams, „marea dezbatere asupra Ligii Naţiunilor apare mai puţin ca o luptă asupra acceptării sau respingerii unui document şi unei organizaţii sau ca o confruntare personală între senatorul Henry Cabot Lodge şi preşedintele Wilson, cît mai curînd ca o amplă dispută asupra felului în care America trebuie să-şi susţină şi să-şi extindă puterea într-o lume a revoluţiilor". Wilson, ca şi liderii republicani, era adeptul „expansiunii economice a Americii în întreaga lume", ceea ce Williams numeşte „imperialismul porţii deschise" sau al „beneficiilor imperialismului fără anexare formală", preşedintele considerînd că Liga Naţiunilor îi va înlesni atingerea ţelului. „Cei mai mulţi din oponenţii săi acceptau obiectivul general, dar argumentau că mijloacele lui Wilson vor subminascopul". Strîngînd focarul asupra părţii vizibile a controversei, marele istoric Henry Steele Commager releva că „dacă Wilson a fost excesiv de încăpăţînat în refuzul de a sprijini rezervele la Convenţia Ligii, opoziţia a fost răspunzătoare de trădarea obligaţiilor americane privind menţinerea ordinei mondiale". ■

(Va urma)

---

[1] Textul articolului X era următorul: „Membrii Societăţii îşi iau îndatorirea să respecte şi să menţină, în contra oricărei agresiuni externe, integritatea teritorială şi independenţa politică existentă a tuturor membrilor Societăţii. În caz de agresiune, de ameninţare sau de pericol de agresiune, Consiliul avizează asupra mijloacelor de a asigura executarea acestei obligaţii". *(1919 iunie 28. Tratatul de Pace şi Protocol între Puterile Aliate şi Asociate şi Germania, semnate la Versailles. Partea I cuprinde Pactul Societăţii Naţiunilor* în *Desăvîrşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională 1918. Documente interne şi externe, august 1918-iunie 1919;* în continuare, *1919*, vol. III, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 650).

[2] Într-un foarte comentat volum apărut în 1981 la Princeton, profesorul E.A.Weinstein, trasînd o biografie medicală şi psihologică a acestui preşedinte american, opina că „disfuncţia cerebrală rezultată din devastatoarea comoţie a lui Wilson a împiedicat ratificarea Tratatului", avînd în vedere „îndemînarca lui politică" şi capacitatea de a „reconcilia puncte de vedere opuse". Numai că în istorie nu există... dacă.

[3] Începînd cu F.H. Simonds, în 1927, numeroşi istorici americani au atras atenţia că garanţia anglo-americană dată Franţei fusese de fapt „piatra de temelie a întregii reglementări [a Conferinţei de la Paris] din punctul de vedere al ambelor ţări europene".

EUROPA — una şi indivizibilă

CRISTIAN POPIŞTEANU

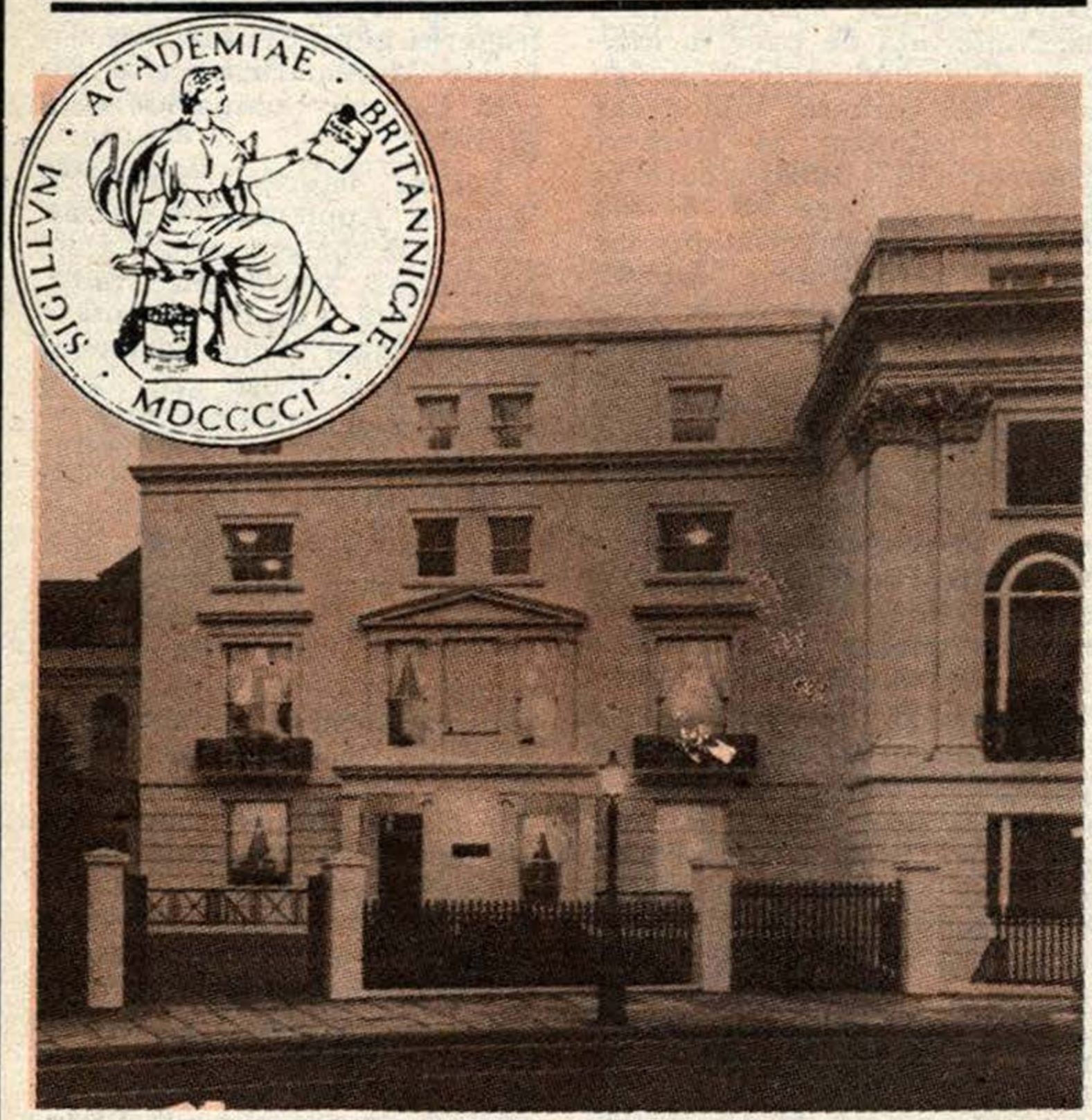

Sigiliul Academiei britanice şi actualul ei sediu, din Cornwall Terrace 20-21

Programul vizitei din această vară în Anglia a început prin participarea la cea de a 308-a Conferinţă internaţională organizată la Wilton Park, în comitatul Sussex, unde istorici şi diplomaţi, economişti şi politologi din 15 ţări europene, precum şi din S.U.A. şi Canada, au dezbătut diferitele aspecte ale dialogului Est-Vest în Europa şi perspectivele lui. Tendinţa istorică spre unitate în diversitate a fost o dominantă a discuţiilor, după cum prevalenţa principiilor deplinei egalităţi a statelor, respectarea independenţei, suveranităţii şi integrităţii lor teritoriale au stat la baza abordărilor privind multiplele posibilităţi şi necesităţi ale intensificării cooperării şi întăririi păcii şi securităţii, obiectiv căruia diplomaţia română i se consacră pe baza orientărilor şi iniţiativelor preşedintelui Nicolae Ceauşescu. Reamintindu-mi cu plăcere cum am trecut noaptea de 11 spre 12 iunie, împreună cu dr. Geoffrey Denton, directorul ştiinţific al Centrului internaţional de Conferinţe de la Wilton Park, şi cu ceilalţi participanţi, urmărind reportajul televizat al alegerilor din Marea Britanie, care a adus pentru a treia oară consecutiv la putere un lider conservator, fapt unic în analele electorale britanice, regăsesc în carnetul de note ai recentei călătorii alte cîteva puncte de intersecţie cu istoria.

Luni, 15 iunie. Vizită la Academia britanică. Dr. Peter Brown, secretar executiv, mă conduce prin noua clădire. Dintre toate cele patru sedii de pînă acum ale Academiei britanice (cele de la British Museum, Burlington Gardens, Burlington House), înfiinţată în 1902, printr-o constituţie acordată de regele Eduard VII, actualul local din Cornwall Terrace 20-21, vizavi de imensul Regent's Park, este nu numai cel mai elegant, purtînd pecetea stilului neoclasic al arhitectului Decimus Burton, de la începutul sec. XIX, dar şi extrem de funcţional. Dr. Brown, cu dezinvoltura şi amabilitatea ce i le cunoşteam, se interesează de dezvoltarea istoriografiei româneşti, dîndu-mi cîteva precizări despre proiectele Academiei. El îmi subliniază (una din trăsăturile fiecărui interlocutor de la instituţiile britanice vizitate, de-a lungul anilor, este de a trasa fără echivoc limitele fiecărei activităţi pe care o desfăşoară) că toate eforturile ştiinţifice şi financiare sînt concentrate strict spre promovarea studiilor şi cercetărilor ştiinţelor morale şi politice în domeniul istoriei, filozofiei, dreptului, politicii, economiei, arheologiei şi filologiei. Secretarul Academiei britanice mi-a menţionat că sînt în curs 29 proiecte de cercetare, inclusiv un *Dicţionar al limbii latine medievale* (în Anglia are loc o amplă discuţie publică pentru menţinerea limbilor clasice şi mai ales a latinei în programele de învăţămînt).

Prof. dr. Michael Crowder, unul dintre istoricii britanici care colaborează la *Magazin istoric*, fost redactor-şef al revistei *History Today*, se ocupă în prezent cu pregătirea unei colecţii de documente sub egida Academiei despre Arhivele imperiale britanice din perioada anterioară proclamării independenţei Indiei.

În aceeaşi zi, la orele 18, lungă discuţie cu dr. Michael Branch, directorul celebrei School of Slavonic and East European Studies de la Universitatea din Londra, dr. Dennis Deletant şi dr. Harry Hanak, buni cunoscători ai istoriei româneşti. Profesorii Deletant şi Hanak sînt participanţi la colocviileistoricilor

români și britanici și, în timpul prezenței mele londoneze, își pregăteau comunicările pentru întîlnirea științifică ce avea să fie ținută între 30 august și 6 septembrie la Cluj-Napoca. A fost o reală bucurie ca pe lîngă numeroasele volume de istorie românească din biblioteca Catedrei de limbă, istorie și literatură română de la această facultate să găsesc o colecție de poezie și dramaturgie de autori din țara noastră, apărută în excelente traduceri, semnate Andreea Deletant și Brenda Walker. Cel mai recent dintre aceste volume abia apăruse. Era o piesă istorică a lui Marin Sorescu, *A treia țeapă*, tradusă cu eleganță stilistică și competență științifică de dr. Dennis Deletant.

Miercuri, 17 iunie. Iau masa cu Gordon Marsden, redactorul-șef al revistei *History Today*. Preocupările profesionale asemănătoare au inițiat de mulți ani legături de cooperare între revista noastră și confrații britanici. Noul redactor-șef îmi comunică ultimele cifre ale tirajului revistei *History Today*: aproape 25 000 exemplare lunar. Dar, îmi precizează el, fiecare exemplar are mai mulți cititori amatori de istorie, deci numărul lor este de 5-10 ori mai mare. Singura publicație ilustrată de istorie din Anglia, *History Today* este definită de marele savant britanic Hugh Thomas drept „o admirabilă revistă, care aduce o contribuție majoră la înțelegerea populară a istoriei".

Vineri, 19 iunie. La Atheneum Club, Sir Peter Masefield îmi vorbește pe larg despre ultimele corecturi pe care le face la manuscrisul cărții sale despre Martha Bibescu și lord Thompson of Cardington. Cartea se va chema *To catch the Sunlight* (ceea ce în românește ar suna „Prinde lumina soarelui")[1]. Îmi face o surpriză, prezentîndu-mi-l pe nepotul scriitoarei, generalul brigadier John Ghika, cel al cărui nume, pe vremea cînd era copil, revine deseori în paginile jurnalului autoarei celebrei *Izvor, țara sălciilor*.

Venind aproape zilnic la Great Britain East Europe Center, al cărui invitat am fost, am reîntîlnit aceeași atmosferă propice dezvoltării legăturilor cu oamenii de cultură din țara noastră. Fie că era vorba de Sir Gilbert Logden, de Sir William Harpham, de Sir Donald Logan, de dl. Alan Brick Turner, de Dorren Berry, de Mary Greenland, de Zoe Keating (întîlniți, printr-o întîmplare, laolaltă înainte de plecarea mea din Anglia), toți cei care au lucrat sau lucrează la acest Centru și-au manifestat interesul pentru sporirea cunoașterii reciproce între România și Marea Britanie. În această lună, Great Britain East Europe Center împlinește 20 ani de activitate și una din mîndriile celor care conduc această instituție este că peste 300 oameni de cultură români au fost oaspeții micii clădiri din Knightshidge 31, față în față cu Hyde Park și Kensington Park. Am descoperit în arhivele Centrului unul din ultimele texte aparținînd regretatului H. Seton-Watson, istoric de renume internațional și unul dintre cei mai buni cunoscători — alături de tatăl său, R. Seton-Watson — ai trecutului poporului român.

Întreaga conferință (intitulată simplu *Gînduri despre conceptul Vest și Est în Europa*) este o pledoarie, argumentată istoric, despre unitatea europeană, despre faptul că toate statele, țările și națiunile europene fac parte din aceeași cultură și că, păstrînd identitatea națională a fiecăruia, personalitatea continentală este una și indivizibilă, nu numai geografic, dar și cultural.

Joi, 25 iunie, orele 10.00. La British Library mă primește șeful departamentului pentru Europa de răsărit, dr. M.P. Fairs, care după mulți ani se retrage în toamna acestui an. Într-o lungă conversație, al cărei miez a fost interesul domnului Fairs pentru cartea românească de istorie și literatură, pe care o cunoaște de mai bine de 30 ani și o apreciază în mod deosebit, domnia-sa mi-a explicat pe larg datele noului proiect pentru British Library, a cărui primă cărămidă a fost pusă în 1982 de prințul de Wales, moștenitorul tronului Marii Britanii și Irlandei de Nord. Discuțiile în jurul acestui proiect datează din perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial. Conducerea lui British Museum — din care face parte integrantă și în ale cărui clădiri funcționează de aproape două secole British Library — a hotărît, dată fiind insuficiența spațiului în vechiul local, să se treacă la construirea unei anexe. Împreună cu înunicipalitatea londoneză, s-au întocmit în anii '50 și '60 o serie de planuri pentru o nouă clădire în Great Russell Street, lîngă cea veche. După discuții și controverse, s-a decis schimbarea amplasării din cartierul Bloombsbury — atît de prezent în scrisul lui Oscar Wilde — în învecinatul arondisment St. Pancras. Arhitecții Sir Leslie Martin și Colin St. John Wilson au definitivat proiectul din St. Pancras care își va primi cei dintîi locatari și cititori în primăvara anului 1991. Întreaga clădire va avea în final, către anul 2 000 — după cum îmi explică dr. Fairs — o suprafață de 200 000 m² și va fi dotată cu întreaga tehnică modernă computerizată pentru nevoile secolului următor. Sînt prevăzute 737 locuri pentru cititori și 1 354 m² pentru expoziții, restul spațiului urmînd a fi afectat depozitelor, camerelor de conservare și birourilor. Noul sediu se va deschide în Euston Road și el va face din British Library — cum spunea lord Quinton, președintele consiliului ei de conducere — ca, pînă la sfîrșitul acestui secol, ea să devină cea mai mare și mai modernă dintre bibliotecile naționale.

Începută printr-un dialog despre Europa, călătoria mea în Engliterra lua astfel sfîrșit printr-o neașteptată descoperire referitoare tot la Europa, al cărei destin se repercutează în istoria tuturor popoarelor continentului. ■

---

[1] O altă carte care se pregătește la Londra este biografia fostului rege Eduard VIII, care a domnit doar 325 zile (20 ianuarie-11 decembrie 1936), devenind apoi Ducele de Windsor. Autorul, Philip Ziegler, este autorizat de familia regală să cerceteze arhivele palatului, care se pare că vor aduce la lumină o serie de aspecte șocante din viața celui care a monopolizat multe pagini ale presei mondiale.

Românii în izvoare istorice străine

IUNIE 1462. BIRUINȚA LUI VLAD ȚEPEȘ

WILLIAM WEY

Personalitatea voievodului Vlad Țepeș (1448; 1456-1462; 1476), faptele sale s-au bucurat de un puternic ecou, atît în epocă, cît și în memoria urmașilor. Confruntarea de acum 525 ani, din iunie 1462, dintre oștile române și cele otomane, soldată cu victoria lui Vlad Țepeș, a reținut în mod deosebit atenția contemporanilor. Firesc, căci învinsul domnului român era sultanul Mehmed II, cuceritorul Constantinopolului (1453). Căderea fostei capitale a imperiului bizantin a stîrnit o profundă îngrijorare în Europa acelei vremi, care se vedea direct amenințată de expansiunea otomană. Iată de ce victoria domnului român s-a imprimat puternic în conștiința contemporanilor.

O dovadă o constituie și inserarea unui amplu pasaj referitor la izbînda românilor în relatarea unui călător englez, William Wey. Acesta, în timpul călătoriei spre Orientul Apropiat, a poposit în insula Rodos, unde a aflat despre biruința lui Vlad Țepeș. Rapiditatea cu care a circulat vestea pe un spațiu atît de mare reflectă interesul cu care a fost ea primită și transmisă în sud-estul european. Desigur, caracterul oral al știrilor, ajunse la urechea călătorului englez prin diferiți intermediari, a dus la apariția unor confuzii și

1462, august 15

Și în ziua de 27 iunie am ajuns la Axtis [este vorba fie de insula Naxos, fie de Aschino], unde cresc strugurii numiți Romney [!] Am auzit acolo că în ziua Trupului lui Cristos [17 iunie 1462] fuseseră omorîți dinspre turci... în comitatul [principatul] Valahiei Mari, 30 mii, dar în ce chip s-a săvîrșit aceasta voi scrie mai limpede în cele ce urmează...

... Am auzit, chiar la Rodos, de la cineva demn de încredere, că, după ce Turcul [nume generic pentru sultan] îl omorîse pe boierul Muldan [Vlad Dracul (1436-1442; 1443-1447)]... în comitatul Valahiei Mari, a luat cu sine pe doi fii ai acestuia, pe care i-a crescut pînă la anii majoratului și cum fratele mai mare [Vlad Țepeș] i-a plăcut în toate Turcului, Turcul i-a dăruit cinul de boier al tatălui său pe care-l omorîse, avînd chezășie că o să-i plătească anual tribut, lucru care s-a și întîmplat, dar vreme de puțini ani; cum însă, mai în urmă... nu-i mai plătise tribut Turcului, a trimis atunci Turcul ca să ia tributul doi ambasadori [Katavolinos și Hamza Pașa] cu o sută de oșteni, pe care stăpînul Valahiei îi omorî, iar ambasadorilor le tăie nasul și buzele și îi trimise așa batjocoriți Turcului.. Atunci Turcul, cuprins de mînie, strînse treizeci de mii [de oșteni] pe care îi trimise la luptă împotriva acelui domn, în frunte cu unul din oamenii săi de vază; auzind valahul de sosirea acelora, își strînse tot poporul și toate vitele care se găseau în țara sa pe acel drum pe care veneau turcii cale de trei zile; și nu lăsă merinde nici măcar în casele mai mici, afară de niște pîine, de parcă ar fi fugit cu grabă și spaimă de acolo. Dar tocmai cînd aflară turcii, în a treia zi, unde se găsea domnul valah cu oastea sa, pe dată valahul cu oastea sa năvăli pe neașteptate asupra lor și omorî din ei treizeci mii [sic!] și pe fruntașul lor; și aceste isprăvi se petreceau în ziua Trupului lui Cristos. Mai în urmă, adică în ziua a 25-a a lui iulie [dată eronată, pe 29 iunie sultanul se retrăsese la Brăila, de unde s-a înapoiat la Adrianopol], veni Turcul

cu mare mulțime în țara acelui valah, cale de trei zile, și-și așeză tabăra; dar, cînd veni noaptea, valahul năvăli cu ai săi pe neașteptate asupra turcilor și omorî din ei o sută de mii; și atunci

neclarități. Dincolo de acest aspect însă, izvorul — cea dintîi relatare cunoscută a unui călător englez despre români — își păstrează întreaga importanță, fiind o semnalare contemporană, a unei persoane din afara spațiului de desfășurare a evenimentelor și, ca atare, o mărturie deosebit de semnificativă a ecoului internațional al victoriei românești din vara anului 1462.

Despre autor deținem puține date. În lucrarea sa consacrată cruciadelor de la sfîrșitul evului mediu și publicată în 1938, istoricul egiptean Aziz Suryal Atiya ne spune că William Wey s-a născut în Anglia, probabil în comitatul Devonshire, în jurul anului 1390. A fost profesor la renumite școli ale vremii: mai întîi la Exeter College, Oxford, apoi, după ce regele Henric VI a întemeiat, în anul 1442, colegiul de la Eton, s-a numărat printre cei dintîi dascăli ai acestei renumite instituții de învățămînt. În anul 1462, la o vîrstă înaintată, aproximativ 70 ani, el a întreprins o a doua călătorie spre Orientul Apropiat. A ajuns pînă la Jaffa, dar din cauza conflictului — aflat în plină desfășurare pe atunci — dintre emirii mameluci din Siria, nu și-a putut continua voiajul și a fost silit să se reîntoarcă în Europa. Pe parcursul călătoriei sale, Wey a primit știri despre confruntarea dintre oastea domnului român și cea otomană, pe care le-a inserat, la momente diferite, în jurnalul său, oprindu-se mai pe larg asupra atacului din noaptea de 16 spre 17 iunie 1462, cînd domnul român a pătruns în tabăra otomană pînă în apropierea cortului sultanului. Scris în limba latină, jurnalul a fost tipărit la Londra, în anul 1857, sub titlul Itineraries of William Wey. Recent, textul a fost inclus într-o culegere de documente, realizate de istoricul britanic E.D. Tappe.

Relatarea călătorului englez a fost semnalată istoriografiei noastre încă din 1945, într-o notiță publicată în Revue historique du sud-est européen. De asemenea, istoricul Nicolae Stoicescu îl citează pe William Wey în monografia sa consacrată domniei lui Vlad Țepeș și apărută în anul 1976 la Editura Academiei. Reproducem, în continuare, cîteva paragrafe din jurnalul amintit, traduse pentru prima oară în limba română. Întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte; precizările din paranteze drepte ne aparțin.

Mircea VOICULESCU

Atacul de noapte. *Tablou de Th. Aman înfățișînd un moment din memorabilele lupte ale viteazului voievod român pentru apărarea țării*

fugi Turcul și după ce străbătură călare ca la 20 mii de pași și ajunseră la o apă, unde turcii care erau cu sine băură și se răcoriră, Turcul se întoarse la ai săi și le zise: „Răcoriți-vă și prindeți puteri și să ne întoarcem asupra vrăjmașilor noștri, căci sîntem în număr de ajuns ca să-i răzbim și ei sînt acum cu grijă să strîngă bunurile noastre și și-au lăsat armele, crezînd că noi nu voim a ne întoarce; veniți dară cu toată graba și să-i lovim pe neașteptate".

Valahul, socotind că Turcul tocmai în acel chip va face, se ținu pe urmele lui și năvăli asupră-i și omorî din ei 20 de mii și așa fugi Turcul din nou. Și trimise soli la cetatea sa de frunte Aternopyl [Adrianopol], poruncind ca nimeni să nu cuvînte ori să murmure la venirea lui împotrivă-i pentru moartea părinților, rudelor și a celor apropiați; și, ca să-i liniștească și să scape de murmurele poporului, intră în cetate în timpul nopții. Dar, neoprindu-i aceasta, strigau contra lui, într-așa încît nu mai putea să adaste acolo, din pricina strigătelor poporului, și merse la Constantinopol și-i vesti pe cei din casa sa de răul pe care i-l făcuse domnul valah... ■

În românește de
Dan SLUȘANSCHI

CEI MAI DE SEAMĂ DASCĂLI ŞI OŞTENI

RADU-ŞTEFAN CIOBANU

Voievod intrat în galeria marilor domnitori români, apărători ai libertăţii şi independenţei ţărilor române, Vlad Ţepeş a pătruns încă din timpul vieţii în conştiinţa publică universală. Numeroase scrieri ale vremii relatînd întîmplări şi povestiri (chiar dacă nu întotdeauna alcătuite cu obiectivitate) au făcut cunoscute lumii europene vitejia, spiritul său de dreptate, dragostea de adevăr.

Un capitol mai puţin relevat al biografiei lui Vlad Ţepeş este cel privitor la anii copilăriei şi adolescenţei sale, perioade care au contribuit mult la conturarea personalităţii viitorului domnitor al Ţării Româneşti. Reconstituirea acestor perioade — pe baza unor documente mai puţin sau deloc folosite pînă acum — întregeşte biografia marelui voievod şi, totodată, ne furnizează unele amănunte privind felul în care, în epoca feudală românească, era privită educaţia tinerelor vlăstare domneşti.

Basarabi şi Muşatini

Fiu al lui Vlad Dracul (numit aşa în popor, deoarece făcea parte din ordinul imperial romano-german al Cavalerilor Dragonului, care avea ca emblemă un dragon — balaur sau drac, cum i se spunea în graiul popular) şi nepot al marelui Mircea voievod, Vlad Ţepeş s-a născut, după toate probabilităţile, în oraşul Sighişoara, unde tatăl său aştepta o ocazie favorabilă pentru dobîndirea tronului Ţării Româneşti.

Amintirea şederii sale — timp de aproape cinci ani (1431-1436) — în acest oraş este păstrată şi azi de o casă impunătoare, cu acoperişul de ţiglă, în două ape, cu faţada din tencuială albă[1], în apropierea Turnului Sfatului. În interiorul casei respective, la etajul întîi, într-o sală de ceremonii a fost identificată, cu prilejul lucrărilor de restaurare, o frescă lucrată în tehnica „al secco" (pe tencuială uscată). În cadrul grupului celor patru persoane ce se văd în fresca respectivă, apare chipul expresiv al unui bărbat smead, cu ochii negri, migdalaţi, al cărui veşmînt îmbină ciudat moda orientală cu cea occidentală. Asemănarea cu portretele lui Vlad Ţepeş a determinat formularea ipotezei că acesta este portretul lui Vlad Dracul[2]. Mulţi cercetători consideră că este singurul portret cunoscut al tatălui lui Ţepeş.

La Sighişoara, Vlad Dracul a venit, probabil, împreună cu soţia sa Cneajna (cum este numită în unele documente latine) sau mai curînd, Cheajna (nume tradiţional în onomastica românească.). Cronicarul polon Jan Dlugosz afirma că soţia lui Vlad Dracul ar fi fost fiica domnului Moldovei Ilie vodă (1432-1442). Calculîndu-i-se vîrsta probabilă în momentul căsătoriei cu Vlad Dracul, moment plasat înainte de 1428, s-a conchis că ea putea fi, mai degrabă, soră cu Ilie vodă, deci fiică a lui Alexandru cel Bun (1400-1431). În acest caz, ea era soră şi cu viitorul domn al Moldovei, Bogdan II (1449-1451), tatăl lui Ştefan cel Mare (1457-1504). Rezultă, deci că Vlad Dracul a fost cumnat cu Bogdan II, iar fiul său, Vlad Ţepeş, văr primar cu Ştefan cel Mare, grad de rudenie ce a contribuit, desigur, la bunele raporturi existente între ei.

S-a crezut o vreme că Eupraxia Monahia, menţionată şi ea ca soţie a lui Vlad Dracul, ar fi fost mama lui Ţepeş. Ipoteza, formulată de N. Iorga, trebuie însă definitiv îndepărtată: Eupraxia a avut un alt fiu cu Vlad Dracul, care va domni pe tronul Ţării Româneşti sub numele de Vlad Călugărul (1481; 1482-1495).

Ce trebuie să ştie un paj?

Data naşterii lui Vlad Ţepeş comportă încă discuţii. Viitorul domn e menţionat pentru prima dată într-un hrisov emis la 20 ianuarie 1437, în cancelaria de la Tîrgovişte, la scurtă vreme după ce Vlad Dracul devenise domn al Ţării Româneşti, în decembrie 1436. În act sînt amintiţi fiii săi „Mircea şi Vladul". Expresia arată clar că la acea dată, Vlad era născut de cîtva timp. Deoarece Mircea s-a născut, probabil, în 1428 sau

[1] O imagine a ei a fost publicată în *Magazin istoric*, nr. 3/1974.

[2] *Magazin istoric*, nr. 10/1977.

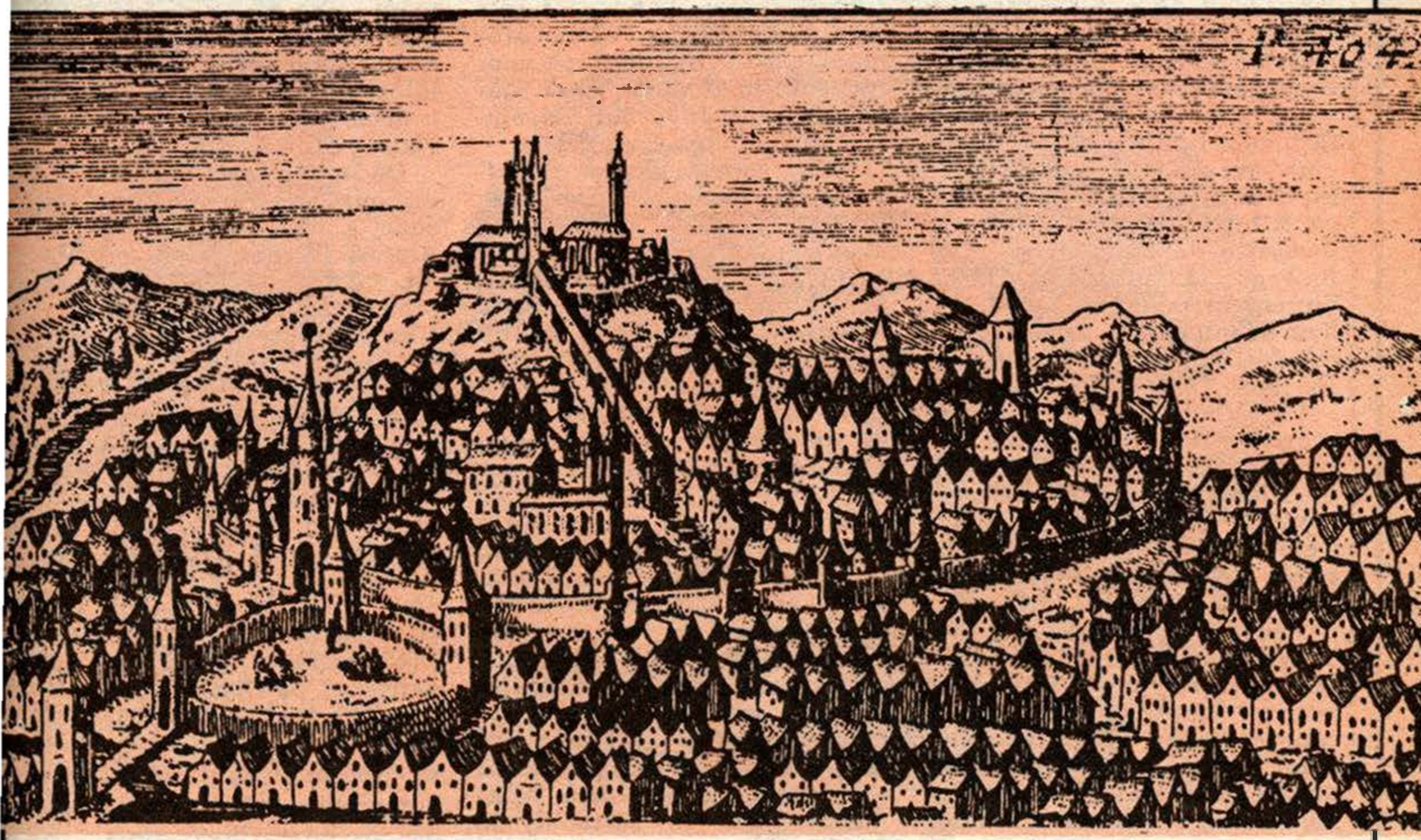

Sighișoara (după o gravură din sec. XVII), orașul în care se presupune că s-a născut Vlad Țepeș

în 1429, este foarte posibil ca Vlad să fi văzut lumina zilei imediat după sosirea tatălui său la Sighișoara, adică în anul 1431. Numai plasarea nașterii lui Țepeș în acest an permite explicarea și succesiunea evenimentelor cunoscute cert din viața lui ulterioară.

Micul Vlad a petrecut primii șapte ani ai vieții, adică pînă către finele anului 1436 — începutul anului 1437, alături de mama sa. Deoarece la Sighișoara se aflau mulți boieri pribegi — Voico Dobrița, Radu Burcea, Nanu Pascal ș.a. — viitorul domn a învățat, trăind alături de ei și de soțiile lor (care formau „curtea" doamnei Cheajna), multe elemente ale etichetei, asemănătoare celei de la curtea domnească din Tîrgoviște.

În 1436, Vlad Dracul, devenit domn, și-a mutat familia la Tîrgoviște. În jurul vîrstei de șapte ani, copilul a intrat în categoria cunoscută în Occident sub numele de *paj*. Din acel moment, educația sa a fost încredințată bărbaților, care trebuiau să-l inițieze în artele cavalerești. Trebuia să învețe lupta cu sabia și cu lancea, să tragă cu arcul, să călărească, să înoate, să comande trupele etc. Concomitent, tînărul paj învăța scrisul, cititul, aritmetica, geometria, astrologia, arta de a compune versuri și de a cînta la diferite instrumente muzicale. La Sighișoara, alături de limba română, Vlad dobîndise unele noțiuni de germană și maghiară, cunoscute și de tatăl său, care le folosea în documente; la Tîrgoviște, dascălii au continuat să-l inițieze în cunoașterea lor, precum și a slavonei, utilizată în cancelaria țării, și a latinei, limbă de circulație în Europa acelei vremi.

În anii primei domnii a tatălui său (1436-1442), Vlad Țepeș a trăit alături de familie, în curtea de la Tîrgoviște, cum o atestă o serie de documente, în care este amintit.

Bătrînul luptător de la Nicopole

Educația și viața oarecum liniștită din această perioadă au fost însă întrerupte de evenimentele petrecute la Dunărea de Jos. În primăvara anului 1442, Vlad Dracul a fost chemat de sultanul Murad II (1421-1451), la reședința sa de la Edirne (Adrianopol) și nu i s-a mai îngăduit să se întoarcă acasă. Domnul român a fost obligat să vină la Edirne însoțit de doi dintre fiii săi, Radu (care va domni în Țara Românească: 1462-1475, purtînd supranumele „cel Frumos") și Vlad. Mircea, primul născut, a rămas, cum arată cronicarul bizantin Mihail Dukas, să-l înlocuiască pe părintele său în fruntea țării. Deși erau la o vîrstă fragedă, cei doi prinți români au fost despărțiți de tatăl lor, otomanii punînd în aplicare unul din principiile lor de guvernare: deținerea ca ostateci a copiilor capetelor încoronate sau ai aristocrației de pe teritoriile vasale otomanilor, pentru a-și asigura „credința" părinților lor și, totodată, pentru a le influența educația în spiritul susținerii puterii otomane.

Vlad și Radu au fost duși mai întîi în fortăreața Egrigöz (Ochii șireți), în ținutul Itahia din Anatolia, fortăreață

așezată pe coasta Muntelui Karciadag, la o altitudine de circa 1 000 m. Acolo, cele două vlăstare princiare au luat contact nemijlocit cu modul de viață otoman și au început să învețe limba osmană. Vlad, care avea 11-12 ani (Rădu fiind de, cel mult, cinci ani), va fi înțeles mai ușor țelurile urmărite de otomani și va fi început să nutrească ideea luptei împotrivalor. Cum dovedesc documentele, cei doi prinți români nu au stat mult la Egrigöz. În primăvara anului 1443, Vlad Dracul și-a reocupat tronul, recîștigînd încrederea sultanului, iar după încheierea campaniei din septembrie 1443-ianuarie 1444, cunoscută sub numele de Campania cea lungă, i s-a îngăduit să-și elibereze și copiii.

Revenit în țară, Vlad a fost încredințat, pentru desăvîrșirea educației, unui bătrîn „guvernor" (profesor, instructor) cunoscător nu numai al datinelor române, ci și al etichetei apusene. Faptul ne este cunoscut din relatarea călătoriei pe care cavalerul burgund Walerand de Wawrin a întreprins-o, în timpul cruciadei antiotomane din 1445, în Țara Românească. Cu acest prilej, Wawrin a cunoscut un bătrîn boier muntean, în vîrstă de 80 ani, care s-a recomandat ca „guvernor" al fiului domnului țării. Bătrînul boier s-a oferit să arate seniorului burgund locul exact unde se dăduse lupta de la Nicopole (25-26 septembrie 1396), la care luase parte — după cum spunea — în corpul de oaste comandat de Enguerrand VII de Coucy, mareșal al Franței și guvernator al Picardici. În timpul luptei, bătrînul fusese luat prizonier de către otomani, care-l vînduseră rob unor italieni din Genova, unde stătuse 20 ani, învățînd obiceiurile din Apusul Europei.

Sub supravegherea bătrînului și, desigur, experimentatului dregător (dar și a altora mai tineri), Vlad și-a consolidat în acești ani atît cunoștințele de etichetă, de la curțile Europei, cît și calitățile de oștean. A căpătat deci cunoștințele pe care trebuia să le dețină un tînăr ce urma să fie învestit cavaler, avînd și vîrsta potrivită pentru aceasta: 15-16 ani.

Din nou însă Vlad s-a văzut nevoit să părăsească, pentru o vreme, curtea Țării Românești. După încheierea expediției efectuate în 1445 de flota burgundo-papală pe Dunăre, cu scopul de a salva supraviețuitorii armatei creștine biruite la Varna (10-11 noiembrie 1444), Vlad Dracul, adept al politicii de echilibru, a încheiat pace cu sultanul, în 1446, și acesta i-a cerut să-i dea garanți pe fiii săi, Vlad și Radu. Astfel, cei doi prinți români au ajuns din nou la Sublima Poartă, dar de data aceasta la reședința sultanilor, din Edirne. Amîndoi au făcut parte din suita fiului sultanului (cel ce avea să devină Mehmed II Cuceritorul). În compania viitorului sultan, ambii au beneficiat de o instrucție făcută de cei mai de seamă oșteni ai otomanilor. În acest interval, cît a stat la curtea de la Adrianopol, Vlad a învățat să organizeze, să înarmeze și să comande oștirea și după principiile otomane. Tot atunci va fi învățat, desigur, și felul în care forța, viclenia și teroarea — folosite de otomani — puteau fi arme eficiente în război și în viața politică.

De la profesori chemați să-l instruiască pe viitorul sultan, cum a fost învățatul kurd Ahmed Kurani, Vlad a dobîndit cunoștințe de latină, ebraică, osmană, de filozofie și științe exacte.

Viitorul voievod a fost ostatec al Sublimei Porți pînă spre finele anului 1448, adică o perioadă de aproape trei ani. Se afla la Edirne, cînd a aflat despre sfîrșitul tragic al fratelui său Mircea, la Tîrgoviște, și al părintelui său, la Bălteni (decembrie 1447), omorîți în disputa pentru tron cu Vladislav II. În octombrie 1448, sultanul, crezînd că anii petrecuți pe lîngă Poartă l-au făcut pe tînărul Vlad devotat curții otomane, l-a sprijinit să obțină tronul. A fost o domnie scurtă, cu o durată de aproximativ o lună, perioadă puțin cunoscută, care a pus însă capăt adolescenței lui Vlad. După această scurtă domnie, după alți ani petrecuți în ambianța curții Moldovei, alături de vărul său, Ștefan, și apoi la curtea viteazului voievod al Transilvaniei, Iancu de Hunedoara, Vlad a urcat din nou pe tronul Țării Românești în 1456, unde a probat marile calități ce l-au impus în galeria personalităților ce au dat strălucire istoriei românești. ■

PLANȘELE NOASTRE

①②③④„Țăranul român..., mai mult decît la alte popoare, înfigîndu-și picioarele în pămînt, a păstrat nu numai teritoriul dar însăși ființa neamului". Astfel elogia Liviu Rebreanu țăranul român, în discursul său de recepție la Academia română. De-a lungul multimilenarei istorii românești, țărănimea, masele largi populare s-au aflat permanent în centrul marilor evenimente istorice. Astfel, în 1330, la Posada, (a) au biruit oștile ungare invadatoare. În 1475, la Vaslui (b), au pus pe fugă armata otomană. Sub Mihai Viteazul (c), au înfăptuit unirea țărilor române surori. Pentru libertate și dreptate socială și națională s-au răsculat în timpul lui Horea (d). La 1848, pe cîmpia Blajului, românii transilvăneni și-au rostit voința răspicată de-a se uni cu Țara (e). În 1859, alegîndu-l pe Cuza domn, moldovenii și muntenii au realizat statul român unit (f), a cărui independență absolută au consfințit-o pe cîmpurile de bătălie din 1877-1878 (g). În 1918, la Alba Iulia, prin voința unanimă a maselor populare, Transilvania s-a unit pe vecie cu patria română, realizîndu-se astfel marele ideal național (h) **(Lauda țăranului român, p. 4)**

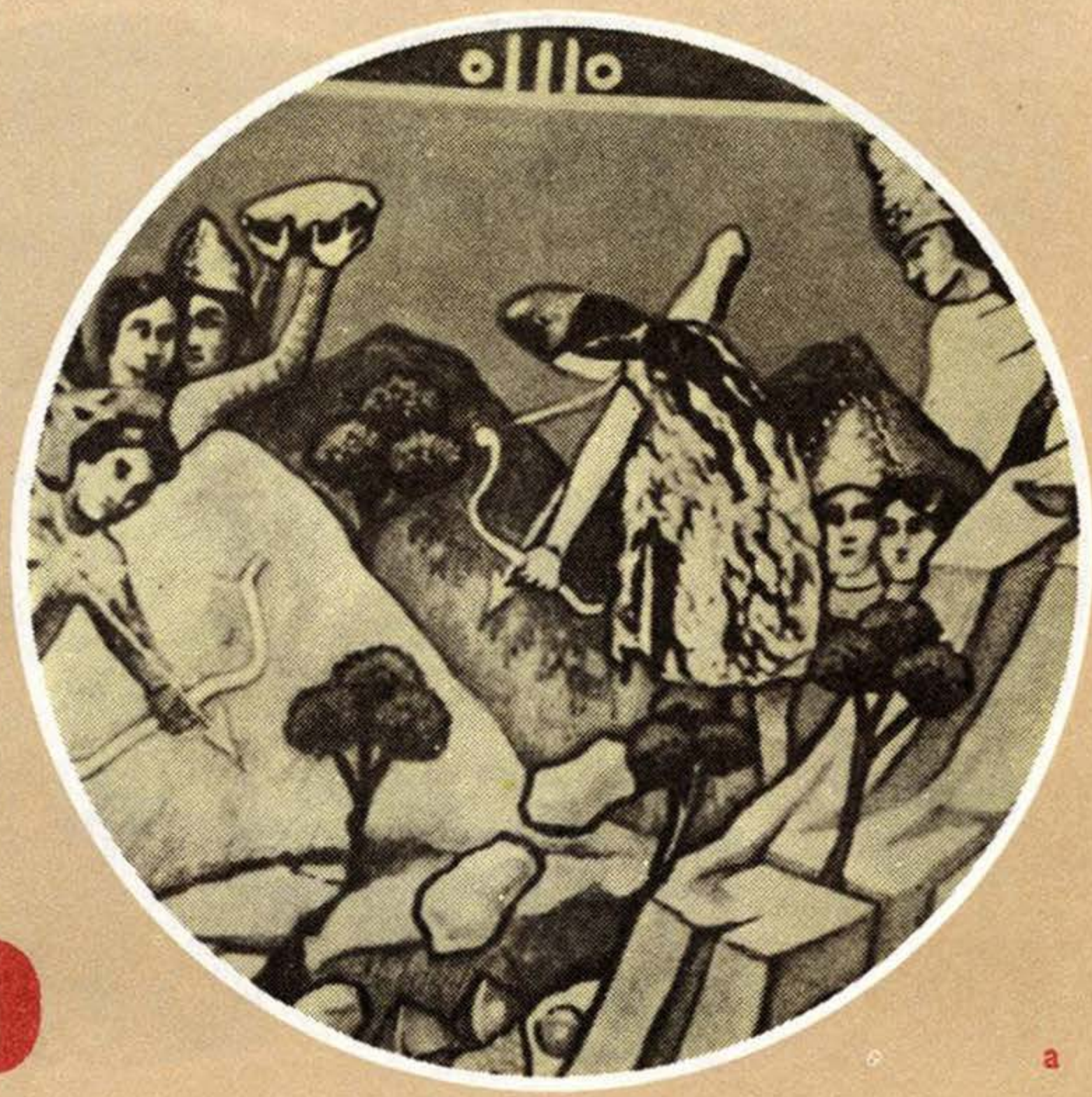

1330

a

1475

b

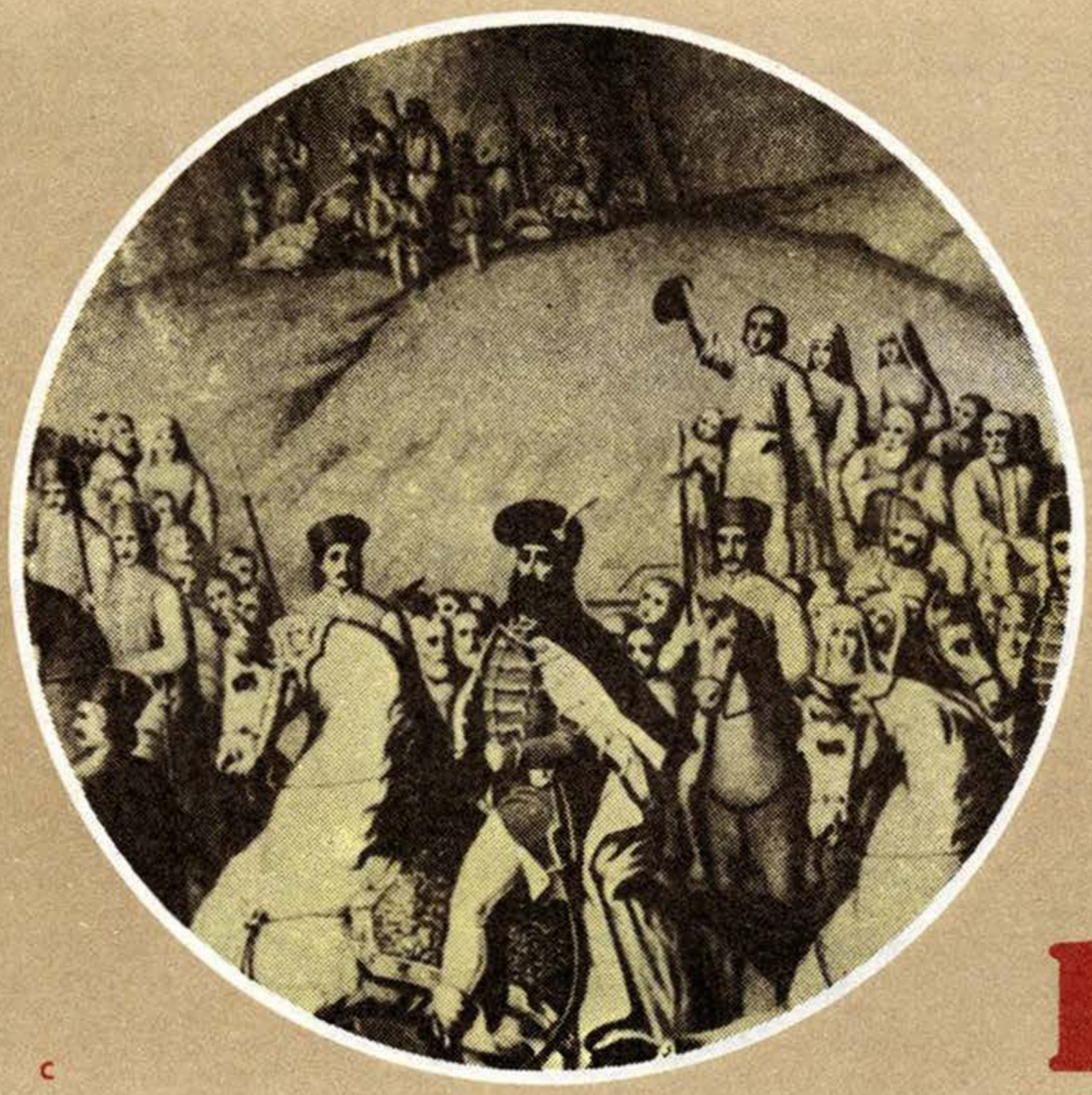

1600

c

1784

d

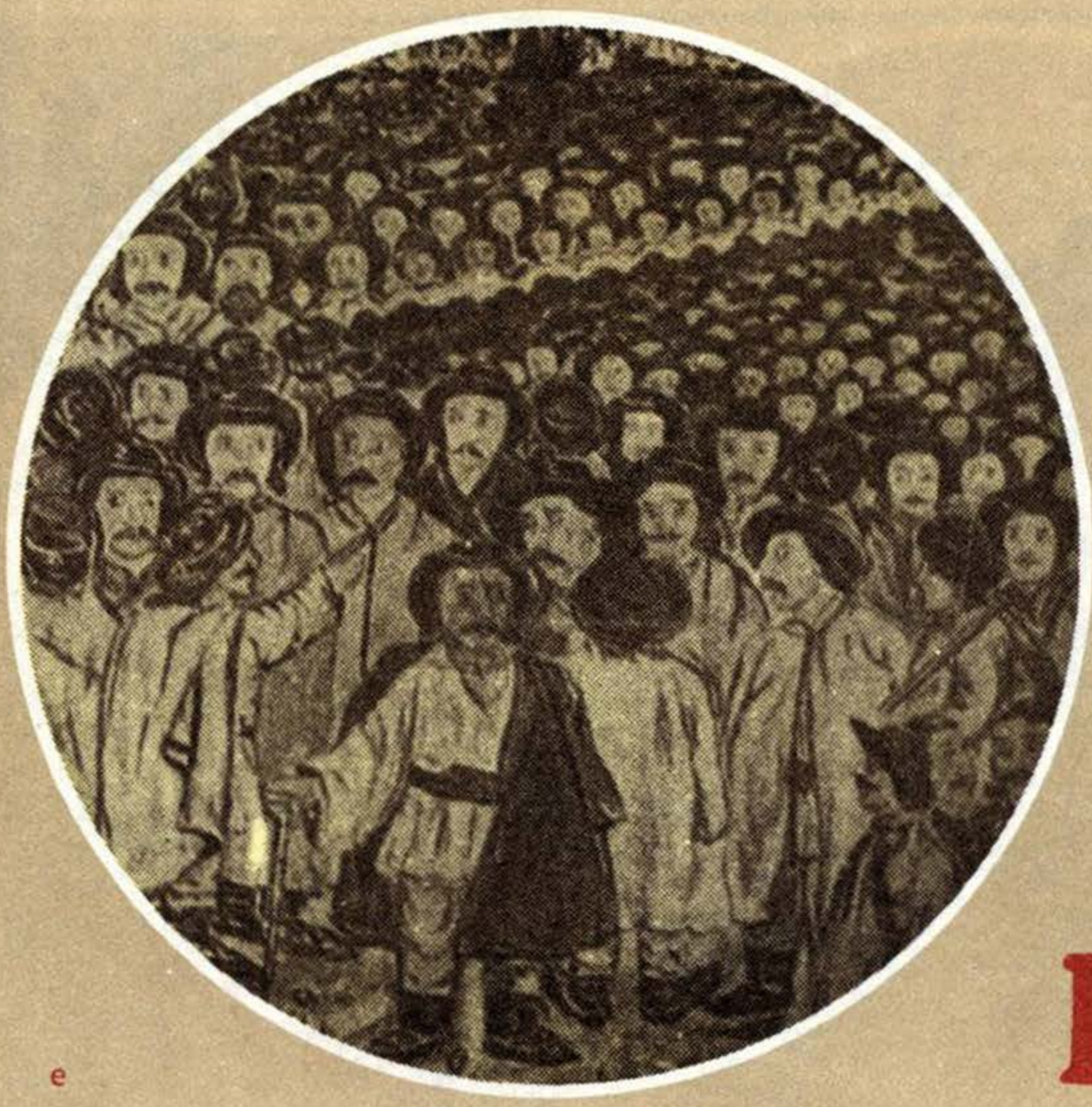

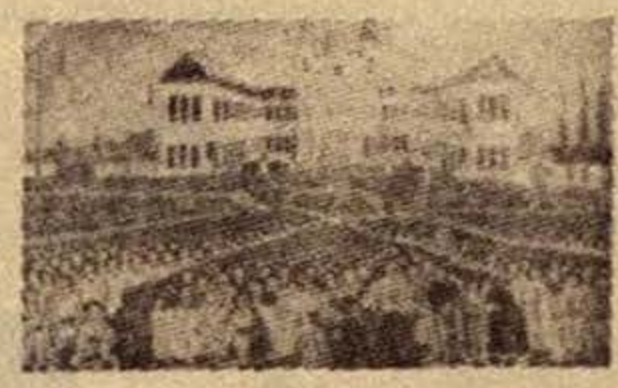

e

1848

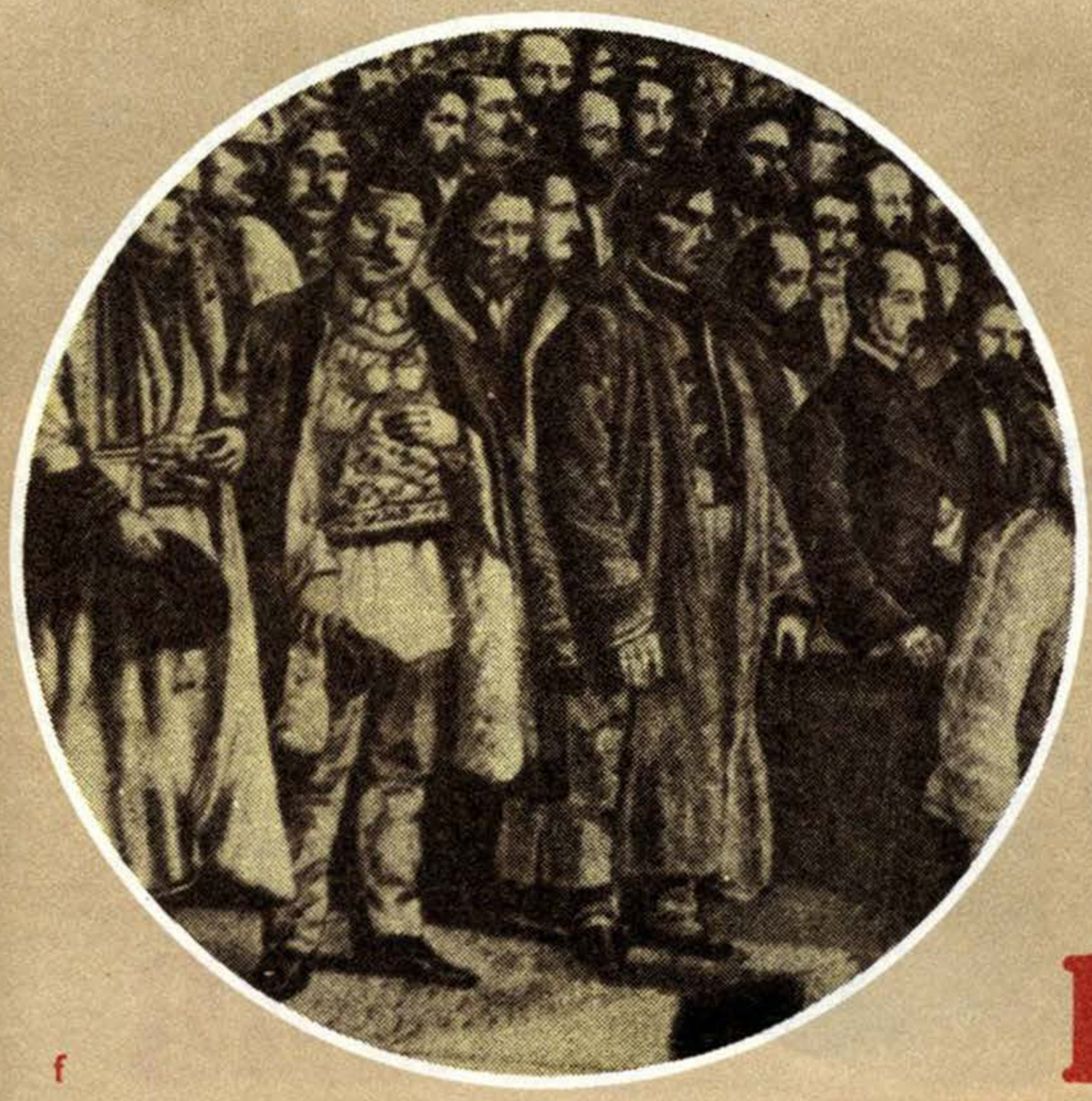

f

1859

g

1877

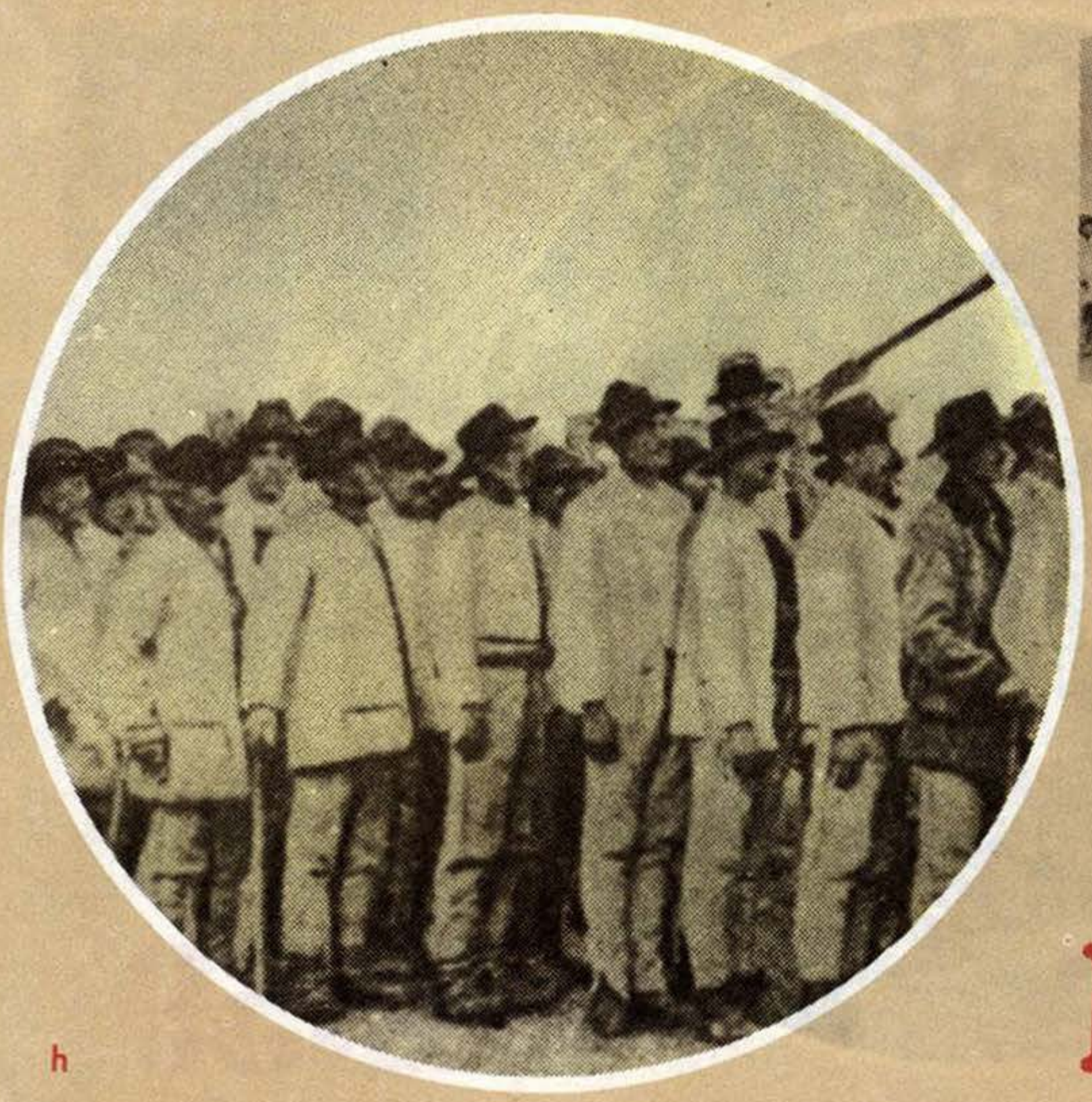

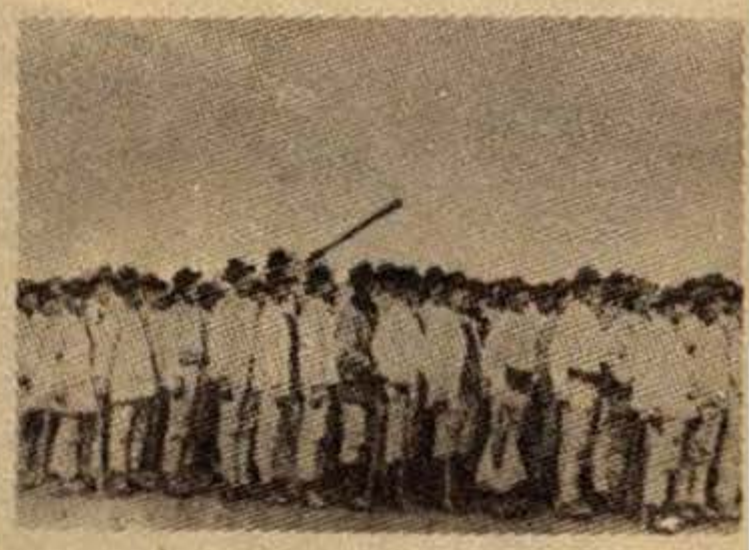

h

1918

MAKSIM LITVINOV

LA LONDRA (II)

Z. S. ŞEINIS

În vara anului 1915, Philis Klîşko a fost chemată la poliţie, unde i s-au pus întrebări despre „chiriaşul ei"[1]. Şeful postului de poliţie, Basil Thomson, a interogat-o îndelung şi amănunţit: unde se duce Litvinov, cu cine se întîlneşte, despre ce vorbeşte, cine îl vizitează. Philis a răspuns că n-a constatat nimic rău în comportarea lui şi că, în general, este un om minunat, foarte corect şi politicos. Thomson s-a străduit în zadar să smulgă de la Philis informaţii. Ea nu numai că nu avea nici o idee despre activitatea de partid a lui Litvinov, dar nu ştia nici măcar că soţul ei, Klîşko, este bolşevic şi că are un pseudonim de partid. Într-o seară cineva telefonase şi întrebase de „Stepan". Philis, care nu ştia că aşa era cunoscut Klîşko între emigranţii-bolşevici, răspunsese că este o greşeală.

Thomson a eliberat-o pe Philis, dar în curînd în dreptul locuinţei lui Klîşko s-au postat doi inşi în uniformă. L-au aşteptat pe Litvinov şi l-au dus imediat la poliţie. A urmat acelaşi interogatoriu luat de Thomson: cine îl frecventează pe Klîşko, cu cine se întîlneşte etc. etc. Litvinov a răspuns pe un ton tăios că locuieşte la Klîşko numai de doi ani şi că se bucură de refugiu politic în Anglia de şapte ani. Din cîte ştie, acordarea de refugiu politic emigranţilor este în concordanţă deplină cu democraţia engleză. Thomson a trecut apoi la problema esenţială, pentru care îl chemase de fapt: corespondenţa cu Lenin şi activitatea grupei bolşevice. Litvinov a înţeles imediat că poliţia nu renunţase la intenţia de a-i determina pe bolşevici să părăsească Londra. A încheiat, afirmînd că va informa

[1] Publicăm în continuare partea a doua a studiului istoricului sovietic Z.S. Şeinis, consacrat diplomatului M.M. Litvinov. Reproducem articolul — cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre — din revista istorică *Novaia i noveişaia istoriia*, nr. 4/1986.

despre discuţia lor pe membrii Parlamentului. Dar înainte de toate l-a informat pe Lenin, aflat la Sorenberg, lîngă Lucerne: „Dragă prietene, am primit vederea dv. ieri, adică după 11 zile. M-a chemat comandantul-şef al poliţiei locale şi m-a interogat despre concepţiile mele, despre trecut şi corespondenţa cu dumneavoastră". Lenin i-a răspuns imediat, dar, şi de data aceasta, scrisoarea a sosit cu mare întîrziere.. Iar după un timp corespondenţa a încetat complet. Toate scrisorile trimise de Litvinov lui Lenin i-au fost returnate. Ceea ce i-a îngreunat munca, pentru că era asaltat din toate părţile de probleme, care necesitau sfatul şi sprijinul lui Vladimir Ilici.

O partidă pentru... 35 ani

În 1916, in viaţa lui Maksim Litvinov a intervenit un eveniment deosebit: s-a căsătorit cu Ivy Loy, o tînără scriitoare engleză. Litvinov s-a hotărît cu greu să facă acest pas. Împlinise 40 ani şi, din cauza vieţii dezorganizate de emigrant, îşi îndrepta mereu gîndul la întemeierea unei familii. Cînd un prieten apropiat îl întrebase odată: „Ei n-ai de gînd să te însori?", Litvinov răspunsese: „Ba, cît de curînd. Numai că, vezi tu, este o burgheză". Cîteva săptămîni mai tîrziu şi-a legat viaţa de această „burgheză", pentru... 35 ani.

S-au întîlnit întîmplător. Era o seară liniştită, mohorîtă. Se apropia Anul nou. Litvinov se plimba agale pe stradă. S-a oprit în faţa unei vitrine, privind absent obiectele expuse. Alături stătea Ivy. Ea îl mai remarcase şi altă dată pe stradă. S-au văzut apoi din nou. Tot întîmplător. Maksim şi-a scos pălăria. Ea a răspuns cu un zîmbet uşor. Altă dată Ivy l-a invitat la prietenii ei: avea o mică petrecere, veneau iubitori de literatură şi muzică. El a acceptat. Acolo a rămas surprins de cunoştinţele ei despre Tolstoi şi Cehov. În acelaşi timp, bărbatul solid, cu părul roşcat, de statură mijlocie, cu bune maniere, nu prea vorbăreţ, care umbla tot timpul cu un baston, a făcut o impresie puternică asupra tinerei scriitoare. Mama ei, fiica unui colonel din armata engleză, dorea evident o altă partidă pentru fiica ei. Nu se gîndea deloc la un emigrant, fără situaţie, din Rusia. Cît despre concepţiile religioase ale noului său prieten, Ivy Loy nici nu s-a sinchisit. Ea însăşi provenea dintr-o familie de evrei unguri participanţi la răscoala lui Kossuth. În copilărie fusese protestantă, apoi devenise catolică. Alegerea religiei era treaba ei personală. Nu privea pe nimeni. Deci secretarul organizaţiei bolşevice din Londra şi scriitoarea engleză s-au căsătorit.

De la început cei doi au fost copleşiţi de grijile materiale. Ivy Loy avea ceva economii obţinute din activitatea literară, iar Litvinov lucra ca agent al unei firme de maşini agricole. Dar, pentru a trăi omeneşte, aceste mijloace nu erau suficiente. Trebuia găsită o sursă suplimentară de venit. Ivy aştepta un copil.

Familia Litvinov s-a mutat în South Hill Park, într-o casă care aparţinuse unor refugiaţi belgieni. Seara acolo se strîngeau mulţi prieteni, comentau ştirile politice de ultimă oră şi se încingeau discuţii aprinse, care se transformau în adevărate încăierări. Lui Ivy i se părea că soţul şi oaspeţii săi sînt gata-gata să-şi dea unul altuia în cap. Cînd era discuţia mai în toi şi scandalul bătea la uşă, Ivy apărea din bucătărie în cameră şi îi invita la ceai sau la cafea. Spiritele se mai domoleau.

Ivy Litvinov era departe de activitatea politică a soţului, a prietenilor lui. De fapt, nu o înţelegea. Şi nici nu o interesa. Abia după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, cînd se aflau încă la Londra, ea l-a întrebat pe Maksim dacă îl cunoaşte pe Lenin. Şi abia atunci a aflat că îl cunoştea de mult, că locuinţa ei devenise statul major al emigranţilor bolşevici.

Sfîrşitul lui 1916. Pe front, oamenii mureau, erau răniţi, mutilaţi, iar oraşele şi speranţele oamenilor erau distruse. În Rusia revoluţia bătea la uşă. Aparenţele nu lăsau să se vadă însă nici o schimbare. La Petersburg, la Teatrul Aleksandriiski publicul viziona piesele cneazului Sumbatov, asculta concertele lui Rahmaninov, iar cronicarul unui ziar din Capitală scria că în muzica pianului lui „se aude pasul cadenţat al soldatului care merge la luptă". Publicul citea cu emoţie reportajele de pe front.

Litvinov a sărbătorit Anul nou, 1917, la locuinţa sa din South Hill nr. 86, împreună cu prietenii apropiaţi. Au vorbit despre Rusia: despre închisori, evadări, lupte armate, apoi şi-au adus aminte că erau pentru prima dată cu

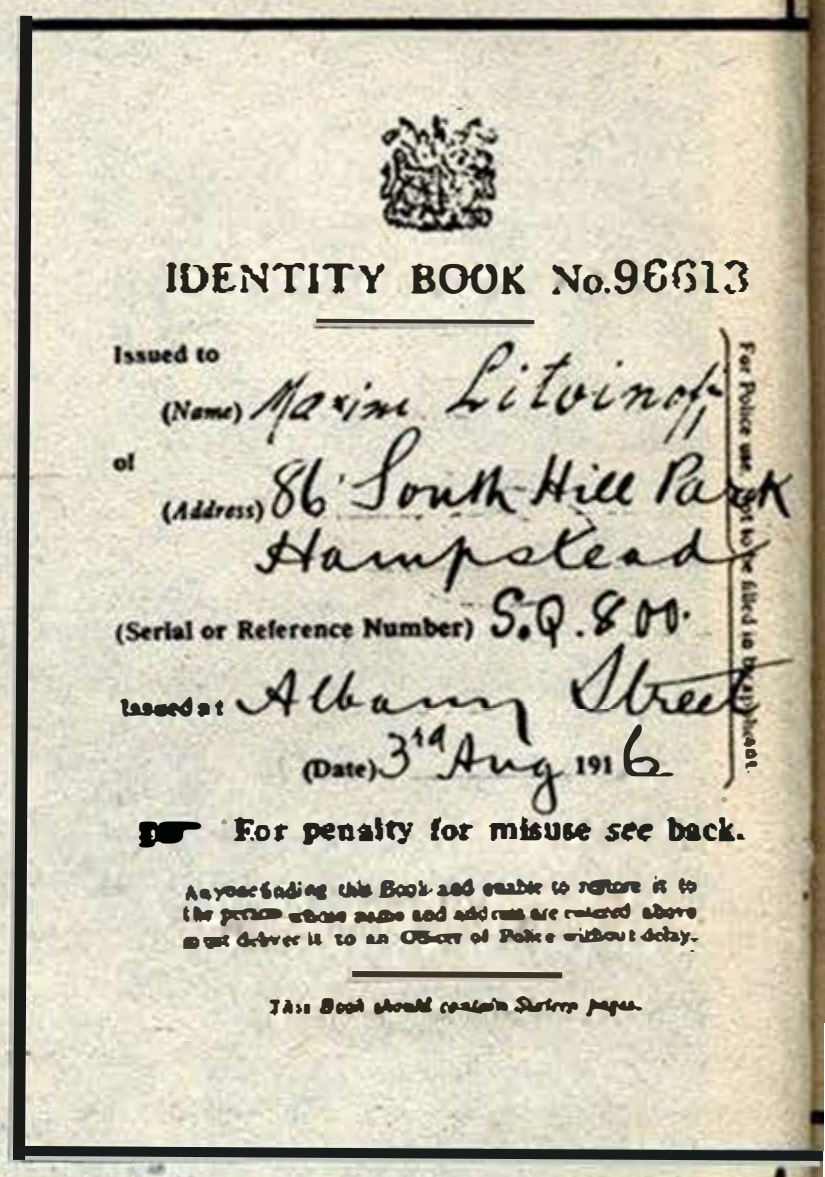
IDENTITY BOOK No.96613

Issued to

(Name) Maxim Litvinoff

of

(Address) 86 South Hill Park Hampstead

(Serial or Reference Number) S.Q.800.

Issued at Albany Street

(Date) 3rd Aug 1916

For penalty for misuse see back.

Any one finding this Book and unable to restore it to the person whose name and address are entered above must deliver it to an Officer of Police without delay.

This Book should contain Sixteen pages.

Paşaportul emigrantului politic rus M. M. Litvinov

În p. 33: *celebra piaţă londoneză Picadilly Circus, la începutul veacului*

toţii acasă la soţii Litvinov, după căsătoria lor. Şi atunci au început să strige: „gorko", „gorko"[1]. Maksim şi Ivy s-au sărutat.

Au stat pînă dimineaţa. Cineva a spus în acea noapte: „Maksim, dacă acolo, la noi, se va declanşa revoluţia în acest an, tu vei fi ambasadorul Republicii Ruse în Anglia".

La mijlocul lui februarie, Litvinov şi-a condus soţia la

[1] Textual înseamnă „amar", „e amar", „e trist" (expresie rusească prin care oaspeţii sau comesenii invită pe tinerii căsătoriţi să se sărute).

spital, iar în noaptea de 17 februarie, ea i-a născut un fiu. La Primăria comitatului Middlessex evenimentul a fost înregistrat după toate regulile: tatăl copilului, căruia i s-a dat numele de Mihail, era Maksim Litvinov, emigrant rus, traducător, iar mama, Ivy Loy, cetăţeancă britanică.

Ce fericire ... ce durere!

La Clubul Herzen veştile din Rusia erau aşteptate cu nerăbdare. Dar ele veneau foarte rar, iar în ultimele zile încetaseră să mai parvină. Pe 16 martie (stil nou) s-a

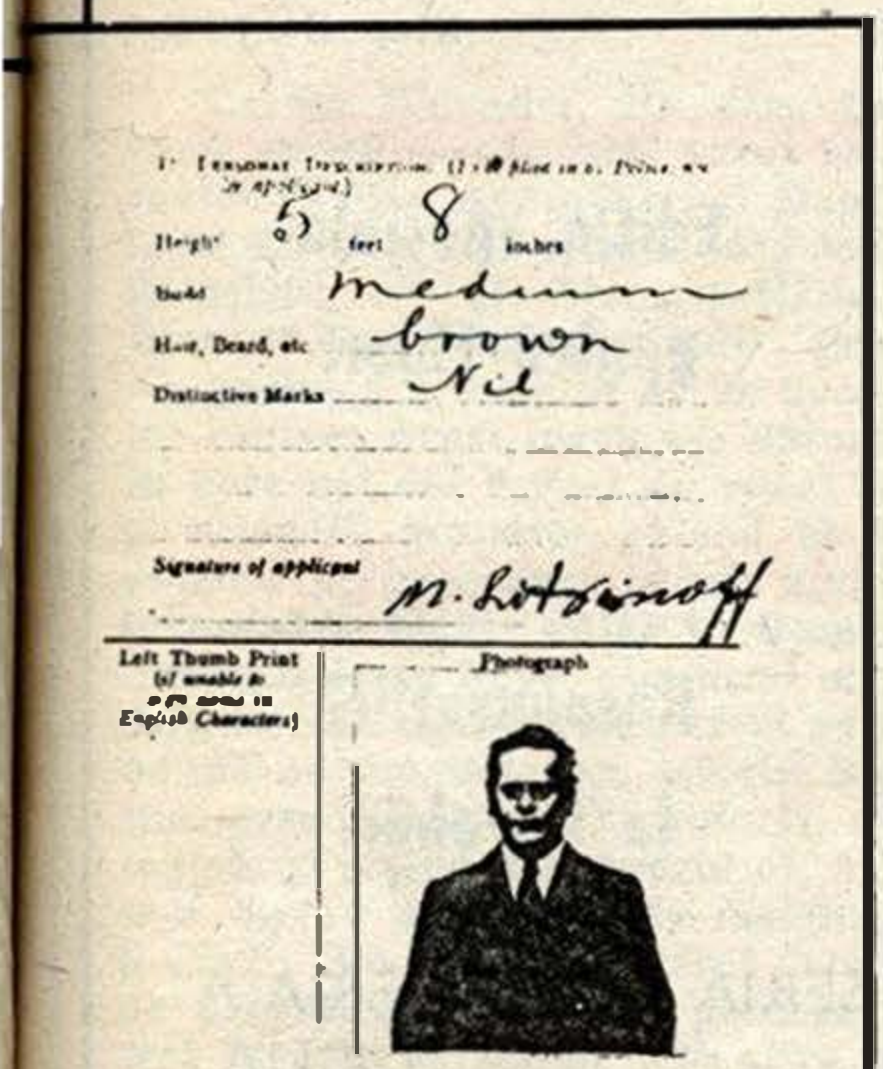

produs trăsnetul[1]. Litvinov era acasă. Cîţiva prieteni au dat buzna cu ziare în mîini. În Rusia era revoluţie! Litvinov a pornit în grabă spre clădirea Parlamentului, unde a solicitat o întîlnire imediată cu primul ministru Lloyd George. N-a reuşit să-l vadă pe primul ministru şi atunci a rugat pe laburişti, membri ai Parlamentului, să anunţe revoluţia din Rusia.

În aceeaşi zi s-a dus la Ambasada rusă şi a cerut ambasadorului Nabokov să scoată imediat portretul ţarului Nicolae II şi stema ţaristă de pe clădirea ambasadei. Acesta s-a executat.

Cînd a sosit la Clubul din Charlotte Street, acolo era o mare învălmăşeală. Emigranţii veniseră cu copiii după ei, se îmbrăţişau, se felicitau reciproc. În ziua următoare, au început să parvină prin telefon felicitări din partea coloniilor din Elveţia, Franţa, Norvegia, Suedia, Danemarca. Ruşii nu mai puteau de bucurie. Tîrziu, au plecat de la Clubul din Charlotte Street să se plimbe prin Londra nocturnă. Pe Regent Street au cîntat, au dansat, s-au îmbrăţişat, au strigat „ura". Trecătorii se uitau împietriţi la ruşii care îşi pierduseră capul de bucurie. Au crezut că a capitulat Kaiserul. Li s-a explicat atunci că a capitulat celălalt kaiser, cel rus, pentru totdeauna.

A doua zi, Litvinov, entuziasmat de evenimente, a dictat soţiei cîteva gînduri:

„Londra, 17 martie. Ieri am trăit mari emoţii. Ştirea pe care am aflat-o mi-a deschis toate zăgazurile creierului. Gîndurile nu m-au lăsat să dorm toată noaptea. N-am mai putut sta în pat. La 6 eram în picioare. Am plecat după ziare, să văd ce se mai întîmplase în Rusia. Rîndurile îmi ţopăiau sub ochi. Săream cînd la sfîrşitul rîndului, cînd la mijlocul lui, parcă vroiam să înghit ştirile dintr-o privire. Nu-mi amintesc cum a trecut dimineaţa; gimnastica de dimineaţă mi-am făcut-o maşinal. Am vrut să mă bărbieresc cu pastă de dinţi, am intrat apoi în cada goală, uitînd să dau drumul la robinet. Să fi luat micul dejun? Nu-mi amintesc. Ce bucurie, ce bucurie! N-aş putea oare să plec în Rusia? Chiar acum?! M-am repezit la Consulatul rus să mă interesez de obţinerea paşaportului, dar funcţionarii de acolo mi-au spus că n-au primit nici un fel de instrucţiuni, că trebuie să iau legătura cu Home Officeul etc. etc.

Ce să fac? Poate că e cazul să cer telefonic Guvernului provizoriu permisiunea să mă întorc acasă? Dar au ei acum de rezolvat probleme mai importante decît întoarcerea mea în Rusia. Mi-am adus aminte cum în 1905 am avut un sentiment de compasiune faţă de tovarăşii aflaţi în exil, cînd aceştia n-au putut lua parte alături de mine la măreţul spectacol al evenimentelor revoluţionare. Acum sînt eu în situaţia lor... Ce mare fericire, ce mare durere! Ce tragedie să-ţi petreci jumătate din viaţă în..."

La aceste cuvinte, notele s-au sfîrşit.

După Revoluţia din februarie, la Londra s-a creat un Comitet pentru organizarea întoarcerii emigranţilor în patrie. Secretarul comitetului era G.V. Cicerin, viitorul comisar al poporului pentru afacerile externe în guvernul sovietic. Prin Germania era greu de ajuns în Rusia. Rămînea o singură cale: din Anglia prin Scandinavia, la Arhanghelsk sau Petrograd. De aceea, în martie, Londra devenise deja loc de pelerinaj pentru emigranţii ruşi din Franţa, Elveţia şi din alte ţări. Soseau la Londra pe căi ocolite, cu vapoare şi trenuri, însoţiţi de familii şi copii. Paşapoartele erau tot false, confecţionate artizanal. Cum nu aveau mijloace, comitetul trebuia să le asigure loc de dormit şi hrană, pînă la plecarea spre patrie.

Cicerin şi Litvinov au rezolvat problema principală, cea financiară, relativ simplu. S-au dus la Nabokov, însărcinatul cu afaceri a.i. al guvernului provizoriu la Londra, şi i-au cerut pe un ton categoric să pună mijloacele ambasadei la dispoziţia comitetului. La început, Nabokov a refuzat, apoi a cedat. Legătura cu Rusia se făcea numai pe mare. Emigranţii călătoreau cu trenul pînă în oraşul scoţian Aberdeen, situat pe malul Mării Nordului, apoi cu vaporul se deplasau pînă în portul norvegian Bergen. Nava era însoţită de două torpiloare, care o flancau pentru a o păzi de submarinele germane. Primul vapor cu emigranţi a dat peste o mină germană, s-a scufundat şi toţi pasagerii au pierit. Din fericire, cele-

[1] La 27 februarie/12 martie 1917 în Rusia a început revoluţia burghezo-democratică. Trupele garnizoanei din Petrograd au trecut de partea poporului răsculat şi s-a constituit Sovietul de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor. La 15 martie, s-a format un guvern provizoriu, iar ţarul Nicolae II a abdicat, desemnîndu-i, a doua zi, ca succesor la tron pe marele duce Mihail, care a renunţat şi el la tron.

lalte curse pînă în Norvegia s-au terminat cu bine.

Din Londra spre Aberdeen plecau zilnic 30-40 persoane. Cicerin îi conducea pe toți la gară. Umbla într-un palton ponosit, cu guler de catifea și cu nelipsitul său fular.

Cicerin contra Kerenski

Călătoria pînă la Bergen dura cîteva zile. Din Norvegia în Rusia, emigranții mergeau cu vapoare rusești sau norvegiene. Majoritatea trăiseră în străinătate zeci de ani. Evadaseră din Siberia, unde fuseseră condamnați la muncă silnică. Se întorceau acum în patrie cu părul alb. Alături de ei, se afla o generație tînără a emigrației revoluționare, care nu văzuse niciodată Rusia.

La 9 aprilie, Litvinov a aflat că Vladimir Ilici, cu un grup de bolșevici, a plecat din Elveția la Petrograd. Se subțiase simțitor și colonia din Londra. Litvinov ardea de nerăbdare să se întoarcă în Rusia. Spusese de mult soției că dacă îl va chema revoluția, va lăsa baltă totul și se va duce. Copilul n-avea decît cîteva săptămîni, iar la Londra bîntuia gripa. Așa că a fost nevoit să aștepte. Nu-și găsea locul. Sufletul lui era în Rusia, de unde veneau știri, dar neclare; se părea că Lenin sosise la Petrograd, că ținuse o cuvîntare pe un tren blindat în Gara finlandeză[1]. Tezele din aprilie dăduseră o orientare clară: revoluția burghezo-democratică trebuia transformată în revoluție proletară, socialistă.

Pentru Litvinov, tezele din aprilie ale lui Lenin au reprezentat nu numai un program politic, ci și indicații practice de acțiune. A început să pregătească prima lui lucrare despre caracterul revoluției: o analiză a revoluțiilor din 1905-1907, din februarie pînă la zi. În acele zile fierbinți, o editură din Londra i-a publicat această carte.

Între timp, a aflat că la Liverpool sosise un crucișător rusesc ca să-și repare cazanele. Litvinov s-a deplasat imediat acolo și a reușit să se urce pe această navă militară. Nimeni nu știe cum. În calitate de reprezentant al coloniei ruse din Londra, a vorbit marinarilor adunați pe punte. Era prima dată cînd ascultau un bolșevic, care le anunța revoluția ce avea să vină în Rusia.

La 7 august 1917, agenții serviciului secret britanic l-au arestat și l-au închis la închisoarea Brixton pe G.V. Cicerin. Evenimentele luaseră o întorsătură neașteptată. Cauza a constituit-o o discuție a lui Cicerin cu Nabokov. Gheorghi Vasilievici mergea frecvent la fosta ambasadă țaristă pentru a rezolva cu Nabokov problemele generate de întoarcerea emigranților în patrie. În cursul unei astfel de întîlniri, discuția a alunecat pe o temă politică și Cicerin a avut cuvinte dure la adresa lui Kerenski[2]. I-a reproșat acestuia, în special, că nu înceta să-i trimită pe soldații ruși la moarte. „În nici un caz, Kerenski nu este mai bun decît Nicolae", a spus Cicerin. Nabokov a informat autoritățile engleze, care, profitînd de ocazia ivită, i-au adus lui Cicerin și alte acuzații nefondate. În zilele următoare, Litvinov și-a petrecut mult timp la sediul partidului laburist sau în discuții cu membrii Parlamentului, pentru a obține eliberarea lui Cicerin.

Despre evenimentele istorice de la Petrograd, din 25 octombrie-7 noiembrie a aflat din edițiile speciale ale ziarelor londoneze. În aceeași zi, imediat după ce devenise cunoscut asaltul asupra Palatului de Iarnă, presa occidentală a inundat lumea cu știri despre „haosul" din Petrograd și de pe tot cuprinsul Rusiei, prezicînd revoluției o moarte rapidă.

În dimineața zilei de 4 ianuarie 1918, postul de radio Petrograd a transmis comunicatul guvernului sovietic despre numirea lui Litvinov ca ambasador al Republicii Sovietice Ruse în Anglia. În aceeași zi, acest comunicat a fost publicat de ziarele londoneze de seară.

Luase sfîrșit viața lui de emigrant politic. În urmă rămăseseră 20 ani dați revoluției. Și ce ani! Trecuse prin închisorile Rusiei, Franței, Germaniei, fusese în centrul evenimentelor, al activității partidului...

De acum înainte, V.I. Lenin, C.C. al bolșevicilor nu trebuiau să-i mai trimită scrisori cifrate lui „Tătucu", „Contele", „Felix", „Louvinier", „Kazimir", „Kuzneţov", „Latîșev", „Teofil", „Nitsche", „Maximovici", „Harrison", toate numele sale conspirative. ■

(Va urma)

În românește de
Nicu BUJOR

[1] Pentru cronica evenimentelor din anii 1917-1918, vezi *Magazin istoric*, nr. 6-11/1975, 6-11/1977.

[2] De la 21 iulie 1917, Kerenski devenise prim-ministru al Rusiei.

Ediție specială pentru tineri

CLIO ÎN CONCURS

Răspunsurile la întrebări

SERIA ÎNTÎI	SERIA A DOUA
1. a	1. b
2. c	2. a
3. b	3. a
4. a — nu b — da c — nu d — nu	4. a — nu b — da c — da d — da
5. a — nu b — nu c — da d — da	5. a — nu b — da c — nu d — nu
6. a — da b — nu c — da d — da	6. a — da b — da c — nu d — nu
7. Tezaurul de la Pietroasa	7. Nr. 6/1985, coperta I
8. Nr. 3/1985, coperta III	8. Egipt
9. 5	9. Nr. 1/1985, coperta IV
10. Coperta IV, nr. 8/1986	10. Pieter Bruegel cel Bătrîn

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

Leningrad, 1941-1942.

JURNAL DE BLOCADĂ

G.A. KNIAZEV

Cartea Blocadei, din care am extras paginile ce vor urma, carte scrisă — sau mai exact alcătuită — de cunoscuţii scriitori sovietici Ales Adamovici şi Daniil Granin, a apărut la Moscova în 1982. Deşi reia o temă larg dezbătută şi comentată atît în plan ştiinţific cît şi literar-artistic — epopeea celor 900 zile de Blocadă a Leningradului[1] (septembrie 1941-ianuarie 1944) —, cartea s-a bucurat de un deosebit succes în rîndurile publicului cititor. Acest lucru s-a datorat, între altele, manierei inedite în care cei doi autori au redat adevărul istoric al acestui tragic şi totodată grandios episod al Marelui război pentru apărarea patriei: pe baza unui imens material de arhivă, scrisori, jurnale, însemnări, făcute chiar în timpul Blocadei de către locuitori ai oraşului de pe Neva, şi a unui mare număr de amintiri ale supravieţuitorilor de după patruzeci de ani, consemnate în scris sau pe bandă de magnetofon. Istoria Blocadei, în speţă perioada ei cea mai grea (1941-1942), autorii o relatează şi în ordine cronologică, şi ieşind din cadrul ei, şi pe baza faptelor istorice, şi într-o mereu personalizată răsfrîngere omenească. Partea a doua a Cărţii Blocadei — a cărei versiune românească se află în curs de pregătire la Editura politică — se bizuie precumpănitor pe trei jurnale personale autentice, scrise de trei oameni parcă întîmplător aleşi, trei destine din cele peste trei milioane de locuitori ai oraşului. Sînt oameni foarte deosebiţi ca vîrstă, ocupaţie, preocupări, pregătire şi, în acelaşi timp, legaţi între ei prin suferinţele îndurate; tocmai datorită acestui lucru, prin intermediul celor trei, se reconstituie imaginea de ansamblu a populaţiei marelui oraş şi a eroismului ei, ajuns fapt cotidian.

Prezentăm cîteva fragmente din jurnalul unuia dintre cei trei, istoricul Gheorghi Alekseevici Kniazev, directorul Arhivei Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. din Leningrad. G.A. Kniazev, om la 55 ani, avea picioarele semiparalizate, umbla cu mare greutate, de acasă pînă la lucru se deplasa într-un cărucior — „automobil", cum îi spunea el. Arhiva Academiei se afla cam la 800 metri de locuinţa sa, pe acelaşi chei al Nevei. De fapt acest segment de drum a şi constituit principalul traseu parcurs de Kniazev de-a lungul întregii Blocade. A fost acel crîmpei de oraş asediat pe care el a putut să-l cunoască, acea mică rază de observaţie pe care s-a desfăşurat pentru el războiul cel mare.

Kniazev s-a evacuat din Leningrad, împreună cu soţia sa, în august 1942. La sfîrşitul războiului s-a reîntors în oraş, în aceeaşi casă de pe malul Nevei şi şi-a continuat activitatea la Arhiva Academiei de ştiinţe, pînă la sfîrşitul zilelor. Manuscrisul jurnalului său, însumînd circa 1 200 pagini, a fost predat autorilor cărţii de către văduva sa, Maria Feodorovna Kniazeva.

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1967, 5/1982.

În imaginea de sus: *autorul jurnalului din care prezentăm fragmentele alăturate.*

1941

Iunie, 23. A doua zi de război. N-am aflat nici un amănunt în legătură cu deschiderea mausoleului lui Timur. Evenimentele militare au barat drumul ştirilor despre săpăturile arheologice din Samarkand. Cum se mai repetă toate pe lumea asta! Timur, sau Tamerlan, a cucerit în secolul XIV: India de la Indus la Gange, Persia, Siria, Turcia, Rusia de sud. Şi iată că acum — dar întrecîndu-l de departe pe Marele Şchiop — neobrăzatul Hitler a adus atîtea suferinţe şi poporului său şi celorlalte popoare, atît celor cucerite şi umilite, cît şi celor ce luptă contra regimului său diabolic.

Iunie, 25. A patra zi... Studiem pe hartă situaţia de pe front. Lupte încordate, teribile. Cel mai mult ne frămîntă întrebarea dacă nemţii vor reuşi să taie calea ferată Kirov (Murmansk). Lupte deosebit de crîncene se dau în raionul Kandalakşi. La lucru am dus tratative cu reprezentanţii depozitelor de arhive speciale. Am hotărît, în cîteva situaţii, să nu transportăm materialele cele mai valoroase în pivniţe umede şi inundabile...

Iunie, 26. A cincea zi. Noaptea am dormit liniştit. N-a fost alarmă. Înseamnă că mi-au ţiuit urechile. Interesant, această iluzie acustică n-o am doar eu, ci şi alţii. La slujbă — o zi de lucru normală. Am condus o excursie a studenţilor şi le-am ţinut cu elan

o lecţie. Seara am citit regulile de conduită şi măsurile ce trebuie luate în caz de alarmă aeriană. M.F. [soţia lui Kniazev — *n.n.*] s-a dus la punctul sanitar, iar eu am verificat rezervele de medicamente pentru cazurile de arsuri şi răniri.

Iunie, 28. Sîmbătă. A şaptea zi. O zi nervoasă, tare nervoasă. La lucru o enervare suplimentară a produs I.L. Sub influenţa stării de pericol declarate şi a ştirilor despre evacuarea copiilor, a tras, probabil, concluzii pesimiste privind situaţia de pe front în legătură cu trecerea unităţilor de tancuri din componenţa armatelor noastre, pe direcţia Minsk şi alte direcţii. Această stare de spirit s-a transmis imediat celorlalţi, în special celor care veniseră obosiţi, după o gardă de noapte fără noimă, în clădirea principală a Academiei de ştiinţe.

Iulie, 1. A zecea zi de război. Academicianul Pavlovski, dîndu-mi un manuscris care se afla la el, mi-a spus: „Păstraţi-l, dacă se poate. Situaţia e foarte gravă". Ceva mai tîrziu a venit directorul Arhivei IRLI [Institutul de literatură rusă al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. — *n.n.*]. Ne-am sfătuit îndelung în problema viitoarei conservări, aici la Leningrad, a unor materiale preţioase — manuscrise ale lui Puşkin, Lomonosov, Lermontov, Turgheniev, Dostoievski, Tolstoi ş.a. Gorodeţki era desfigurat. Nu poate dormi. „Ce răspundere avem, eu şi dumneavoastră!" Da, avem o răspundere uriaşă; nu e vorba aici de o răspundere juridică, administrativă sau de serviciu. Răspunderea e morală, faţă de urmaşi.

Iulie, 2. A unsprezecea zi... O impresie lugubră mi-a produs depozitul arhivelor IRLI... Multă nervozitate, multă forfotă... Mai încolo, lîngă lăzi, unul dintre funcţionari îi dictează dactilografei un articol despre fascism. Altul alcătuieşte opisul celor care urmează a fi împachetate. Sub tălpi — nisip, pete de apă de la un furtun de incendiu întins pe jos, lăsat acolo probabil la uscat sau pus acolo în scop preventiv... Nu pot nicicum să stabilesc dacă îmi vîjîie mie urechile sau dacă aud şuieratul elicelor de avion.

Iulie, 3. A douăsprezecea zi. Cei care au ascultat discursul lui Stalin spun că s-a auzit foarte prost şi că multe pasaje nu le-au putut desluşi. Şoferul meu, care a ascultat discursul, observa că accentul i s-a simţit foarte tare, că făcea pauze, în timpul cărora se auzea gîlgîitul apei turnate în pahar...

Iulie, 7. A şaisprezecea zi... Toate valorile mai importante din Ermitaj au fost evacuate într-o direcţie necunoscută. Azi a trecut pe la mine acad. S.I. Vavilov. Am hotărît să ataşăm celui de-al doilea eşalon din Ermitaj şi valorile noastre arhivistice. Cîteva le-am şi trimis: portretele din mozaic ale lui Petru, lucrate de Lomonosov, două planuri ale Petersburgului din secolul XVIII şi arca aurită în care se păstra la Academia de ştiinţe Edictul Ecaterinei II, scris chiar de mîna ei. N-am cuvinte pentru a reda starea mea sufletească în momentul în care s-a scos de pe perete portretul în mozaic al întemeietorului Academiei de ştiinţe, Petru I, pe care îl păstram cu atîta dragoste şi grijă. Am făurit, cum am putut, arhiva şi muzeul istoriei unui domeniu al marii culturi ruse — Academia de ştiinţe. Războiul a încălcat ordinea şi a pustiit locurile în care se păstrau cu atîta grijă aceste monumente ale culturii. La început, discutasem despre un loc sigur în care să fie conservate aici. Acum, datorită evenimentelor de pe front, ne îngrijim de evacuare. Mă doare inima. M-am întors acasă zdrobit.

Iulie, 15. A 24-a zi... Se introduc cartele la alimente. S-a dat dispoziţie ca mîine pînă la orele 10 să întocmim listele. Măsura s-a luat în mare grabă. În ceea ce priveşte populaţia, ea salută această prevedere nouă sau mai bine-zis veche...

Iulie, 16 şi 17. A 25-a şi a 26 -a zi. Ajung pînă la noi zvonuri despre o extremă dezorganizare, lipsă de coordonare. Lucrul acesta mă sperie. Prin ce sînt periculoşi nemţii? Tocmai prin excepţionala lor organizare, rigurozitate, coordonare a acţiunilor. Cu evacuarea copiilor ceva nu e în ordine. Mamele se duc să şi-i ia înapoi. I-am dat liber dactilografei de la noi, T.K. Orbeli, să se ducă după cele două fetiţe ale ei, de 9 şi 12 ani.

Iulie, 20. A 29-a zi... Astăzi, în piaţeta Rumianţevski, am văzut la măsuţe muncitori şi funcţionari, veniţi acolo să joace domino. Aceleaşi chipuri, ca acum trei sau cinci ani. Joacă domino de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat, şi în timpul alarmei se vîră în tranşee. Pe străzi merg trecători, zornăie tramvaie, forfotesc tinerii. Am stat de vorbă cu intendentul casei noastre. „Păcat — spune el — că se dau lupte pe teritoriul nostru... Distrugeri sînt multe. De ce-or fi cedat fără luptă fortificaţiile vechii noastre graniţe de stat?..." N-am putut să-i răspund nimic. Sîntem foarte puţin informaţi. Aşa, de pildă, nici nu ştiu unde sînt nemţii. Aproape, departe? E Leningradul într-o primejdie serioasă, nu e? În această splendidă zi de vară, Leningradul e atît de plin de lume! Seara, pe chei, o mulţime care se plimbă. Pur şi simplu nu-ţi vine să crezi că sîntem în război. Toţi sînt calmi — cel puţin exterior. În preajma sfincşilor [cei doi sfincşi aduşi din Egipt, care împodobesc malul Nevei — *n.n.*] — o adevărată procesiune de adulţi şi copii. Tot aici, neţinînd seama că e seară, se scaldă cîţiva băieţi. Deocamdată n-am văzut nici răniţi, nici refugiaţi. Oare încotro a fost îndreptat torentul de locuitori ai Ucrainei de vest, ai Bielorusiei de vest, ai Letoniei şi Lituaniei?...

August, 14. A 57-a zi. Astăzi, o zi chinuitor de agitată. Ceva rău se petrece pe front. La amiază s-a aflat că a căzut Smolenskul. Ştirea mi s-a lăsat ca o piatră pe inimă. Nemţii se află pe undeva dincolo de lacul Ilmen. Oraşul e plin de toate zvonurile posibile. Într-o excesivă stare de nervi sînt în special femeile. Pînă în ultimele zile se îmbărbătau. Acum le-au cedat nervii. Ceea ce m-a bucu-

rat atît de mult — calmul, stăpînirea de sine — s-a terminat... Am încercat acum să citesc istoria universală, pe care o începusem, dar n-am putut să-mi birui oboseala. Azi n-a fost chip să mă odihnesc. Îmi adun toate forţele ca să trec peste greutăţi. Soarta mă face martorul, mai exact contemporanul, celor mai mari şi cutremurătoare evenimente. Smolenskul a căzut în anul 1812, tot în august. Lupta de la Borodino a avut loc pe 26 august. În septembrie, Napoleon a intrat în Moscova. Cum se vor desfăşura oare evenimentele acum? Şi de unde au nemţii atîta forţă, atîta energie diavolească?

August, 23. A 63-a zi. În noaptea spre 22 august şi apoi spre 23 ne-am aşteptat la bombardarea Leningradului. Pe data de 22 s-au împlinit două luni de război şi o lună de la primul raid asupra Moscovei. Cifra aceasta a devenit cabalistică. Dar bombardament n-a fost. Nimeni nu înţelege cauzele pentru care nemţii nu se ating de Leningrad. Pe tema aceasta continuă cele mai diferite născociri.

Septembrie, 2. A 73-a zi de război. Leningradul a devenit front.

Septembrie, 5. A 76-a zi. Am început să luăm dejunul la cantina Academiei, dar acum sînt acolo cozi foarte lungi. Este o vreme rea, ploioasă. Florile de-a lungul drumului meu spre slujbă s-au veştejit, s-au ofilit, îşi trăiesc ultimele zile... Şi, undeva, la cîteva zeci de kilometri, pe căile de acces spre Leningrad — nemţii... E de necrezut, e ca un vis delirant. Cum a fost posibil? Nemţii la porţile Leningradului.

Septembrie, 8. A 79-a zi. Pe la orele 7 şi 30 seara, pe cînd mă odihneam, deodată casa noastră s-a cutremurat. Începuseră să tragă tunurile antiaeriene şi mitralierele. Prima clipă a fost îngrozitoare. M-am luat însă imediat în mîini, învingîndu-mi primul impuls de a pleca, de a fugi de pericol... În curte lumea se îngrămădea lîngă adăpost. Au venit

Pînă şi obţinerea apei de băut devenise extrem de dificilă

vecinii să ne spună că de la ferestrele lor se vede spre sud o imensă vîlvătaie şi coloane de fum gros, care au cuprins tot cerul. Într-adevăr, cînd m-am dus să mă uit, dincolo de Neva izbucnise un incendiu. El se oglindea şi în apă. Cîţiva au presupus că bombardiere germane, pătrunse pînă acolo, au reuşit să incendieze depozitele de păcură pe undeva, lîngă satul Volkovo. Orele 10 şi 30 minute. Din nou alarmă. Am ieşit pe scară. Reflectoarele scormonesc cerul. Antiaeriana trage. M-am întors la mine în cabinet şi, cu paltonul pe mine, cu şapca pe cap şi în galoşi, stau sub abajurul lămpii mele verzi şi scriu... M.F. glumeşte: „Exact ca Arhimede". Aşadar, în cea de a 79-a zi a început bombardarea Leningradului. Avem probabil în faţă încă multe asemenea zile şi nopţi de alertă. Paharul suferinţelor va trebui băut pînă la fund; amar pahar.

Octombrie, 6,7,8. A 107-a, 108-a şi 109-a zi... Sîntem oamenii cei mai obişnuiţi, prin nimic remarcabili. N-am pur şi simplu nimic eroic de consemnat. Un singur lucru e demn de atenţie: faptul că lucrăm tot timpul. Chiar în timpul alarmelor lucrul la serviciu nu se întrerupe. Iată tot ce poate fi raportat la „eroismul" nostru. De fapt nici nu e chiar atît de puţin, în condiţiile celor ce trebuie să le îndure acum leningrădenii. Trebuie să le dau colaboratorilor mei ceea ce li se cuvine: lucrează bine, în ciuda alarmelor, frigului, foamei, în ciuda îmbulzelii de la cantină şi a nopţilor pe jumătate nedormite. Unii locuiesc fără geamuri, alţii au fost siliţi să se mute la cunoscuţi.

Octombrie, 10. A 111-a zi. Toată seara la lucru la istoria Academiei de ştiinţe. Acum e aproape 12 noaptea... Stau în hol îmbrăcat în palton. E frig. Începem să ascultăm atent. Din cînd în cînd trage antiaeriana. Am pus la o parte fişele cu extrase din istoria Academiei. Fără să vreau trag cu urechea la vuietul tunurilor şi iau o foaie pentru a-mi însemna impresiile pe ziua de azi.

Noiembrie, 7. A 139-a zi de război. Toată ziua se transmit la radio discursuri, muzică. Am mai ascultat încă o transmisie; de la Moscova, discursul rostit azi de Stalin la parada din Piaţa Roşie. După cum se vede, tradiţia n-a fost încălcată şi, la orele 9, a început parada, e adevărat una ieşită din comun. Prin Piaţa Roşie au trecut trupele ce se îndreptau spre linia de foc şi cele ce se înapoiau direct din luptă, pentru refacere.

Noiembrie, 12. A 144 -a zi. Aşadar, iată, n-a bătut doar la uşă, dar a şi intrat cu paşii ei costelivi — foamea. Situaţia alimentelor este proastă. S-a anunţat asta şi la radio, şi în ziare... Începînd de mîine se micşorează raţia de pîine nu numai pentru populaţia civilă, dar şi pentru militari. Împreună cu M.F. am întîmpinat calm noua etapă din viaţa noastră. Ori vom „suporta", ori vom muri. Dar la viitor mai bine să nu ne gîndim. Cînd va veni acest viitor, atunci va trebui să-l biruim. Nemţii vor să ne ia prin istovire şi înfometare. Vor rezista oare leningrădenii, cam patru milioane de oameni, în faţa acestei mari încercări?

Decembrie, 12 şi 13. A 170-a şi a 171-a zi de război... Ieri, venind acasă, n-a fost chip să mă opresc sub porticul casei noastre: obuzele explodau undeva peste Neva; astăzi bubuiau la fel, dar undeva mai departe. Am trecut printre coloane... Ori pe unde aş trece sau aş sta printre coloane, văd neapărat un tablou acum obişnuit: pe săniuţe se transportă cîte un coşciug cumpărat sau înjghebat în grabă şi nevopsit, gol sau cu mortul deja în el, şi doi-trei oameni care trag „săniuţa mortuară". Se spune că prin cimitire s-au adunat o mulţime de asemenea coşciuge.

1942

Ianuarie, 3. A 196-a zi de război... În camera din faţă, unde locuim, pîlpîie o lămpiţă. Se face foc la o plită. Începem să mîncăm. O farfurie cu apă, în ea cîteva crupe şi cocoloaşe de făină neagră amestecate cu durandă [turte din reziduurile prelucrării unor plante oleaginoase—*n.n.*]. Două-trei bucăţele de cîte 10-15 grame de pîine uscată, de tipul chitului care se găseşte în comerţ. Altceva nimic pentru azi. M. F. visează să primesc şi eu, în sfîrşit, în calitate de director al Arhivei Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. şi vicepreşedinte al Comisiei pentru istoria Academiei de ştiinţe şi al Consiliului ştiinţific al arhivelor academice de ştiinţe, o cartelă de categoria întîi, adică de muncitor, pentru care ne zbatem, ajungînd prin aceasta la egalitate — să zicem — cu femeia noastră de serviciu, caloriferista Urmancieva. Nu ne oprim în mod deosebit asupra dificultăţilor alimentaţiei, ci discut cu M.F. despre faptul că Şahmatova şi fiul ei Alioşa s-au topit de tot şi sînt pe moarte şi că la noi în curtea de lîngă Arhivă, sub fereastră, a zăcut o noapte întreagă un oarecare nenorocit mort de inaniţie şi că au şi reuşit să-i fure din picioare cizmele, că unele alimente pe luna decembrie tot n-am reuşit să le obţinem la prăvălie.

Ianuarie, 19. A 212-a zi de război. În secţia leningrădeană a Institutului de istorie, mor unul după altul cercetătorii ştiinţifici. A murit camaradul meu de universitate, Lavrov.

Ianuarie, 21 şi 22. A 214-a şi a 215 -a zi de război... Fiecare dintre noi aude cum se ascute coasa. N-am vrut să-mi ridic ochii spre tavan: e acolo un cîrlig solid, care mi-a atras atenţia chiar de cînd am intrat pentru prima dată în cameră, acu ' 12 ani. Un gînd înfricoşător mi-a trecut atunci prin cap: o să am oare cîndva nevoie de el? dacă se întîmplă ceva cu M.F., poate că da, voi avea nevoie.

Ianuarie, 31. A 224-a zi de război... Trăiesc din ceea ce e gînd, ceea ce sînt planuri. Să citeşti în semiobscuritate este imposibil, şi atunci îmi construiesc în minte cursul de istorie a culturii. Dacă voi supravieţui războiului, voi anunţa neapărat la universitate acest curs... Aşa cum faci mină bună la joc prost, la fel şi eu, în faţa altor oameni încerc să zîmbesc, să spun numai cuvinte încurajatoare, să dau curaj. Nu degeaba m-a numit academicianul Alekseev „marele optimist". Şi numai aici, în aceste pagini, îmi permit să nu mă mai reţin. Aici sînt în întregime aşa cum sînt.

Februarie, 3. A 227-a zi de război. .M.F. s-a întors de la punctul de distribuire cu mîinile goale. Nici astăzi nu se dă nimic. Să ne îndepărtăm de prezentul nostru de coşmar. Ieri seara m-am ocupat cu studierea trecutului Asiei Mici şi a culturii baltice, combinînd aceste preocupări cu istoria Academiei de ştiinţe... Iată şi un crîmpei din existenţa noastră. Astăzi, la Arhivă „sînt prezenţi" numai doi, cei de serviciu în timpul zilei (gărzile de noapte a trebuit să le suspendăm, din cauza slăbiciunii colaboratorilor noştri şi a lipsei de combustibil): doctorul în istorie A.I. Andreev şi Faina, caloriferistă şi femeie de serviciu la Arhivă, nevasta fochistului, luat la război. Stau amîndoi în camera 12, lîngă sobă: Andreev citeşte dizertaţia doctorandului Bauer şi se pregăteşte pentru dispută. Faina încălzeşte soba şi se plictiseşte. Andreev mai încearcă s-o amuze cu cîte ceva, apoi îşi continuă lectura. Faina sau Fania, cum i se spune, e tătăroaică, mamă a trei copii şi, pînă pe la mijlocul lui ianuarie, nu s-a dat bătută. I-am remarcat reţinerea şi fermitatea. Nu are de mult veşti sau scrisori de la soţul ei. Şi niciodată nu s-a plîns de soartă. Acum e îmbătrînită, întunecată, urîţită, deşi n-are încă treizeci de ani.

Februarie, 10. A 234-a zi de război. O zi de februarie înzăpezită. Rare salve de artilerie. Trecători. Săniuţe. Morţi. Pete cafenii pe zăpadă. Proptele prăbuşite la uşile magazinelor; foi de placaj în loc de geamuri pe la case... Zilele acestea urmează să aibă loc a doua evacuare a cercetătorilor Academiei. Pleacă toţi care pot...

Februarie, 20. A 244-a zi de război. Locuitorii oraşului nostru nefericit îşi părăsesc toată agoniseala, locuinţa, unde oricum aveau un acoperiş, îşi părăsesc pe cei apropiaţi, lăsîndu-i să moară, dacă sînt epuizaţi. Şi părăsesc Lenin-

gradul. Spre Gara finlandeză se duc şi se tot duc tineri, bătrîni, bărbaţi şi femei, trăgînd pe săniuţe comoara pe care au luat-o cu ei, cîteva pachete de om. E o mare migraţie. Iar cel care rămîne strînge buzele şi tace. În ochi cu o tristeţe disimulată şi cu nelinişte. Iar ceilalţi, dimpotrivă, cu o totală indiferenţă. Fie ce-o fi!

Februarie, 22. A 246-a zi de război. M.F. slăbeşte nu cu ziua, ci cu ora... Mă tem că o vor părăsi puterile. Dar pe mine mă vor părăsi? Îmi fac curaj. Astăzi, pe trotuar, a trebuit să fac loc unei săniuţe duble, care mi-a ieşit în cale. Pe ea zăcea un cadavru, cu grijă şi dragoste cusut într-o cuvertură albastră de pluş. Şi nici eu nu-mi dau seama de ce, dar am tresărit. De ce? Că doar e o privelişte cît se poate de obişnuită în zilele noastre. Alţi trecători nici măcar n-au clipit.

O inutilă nervozitate şi sensibilitate? Spuneţi-i cum vreţi. Am tresărit. Anume din pricina acelei cuverturi albastre de pluş. La multe cadavre, înfăşurate într-o bucată de pînză sau în diferite cîrpe, te uiţi cu indiferenţă. Dar cuvertura aceea albastră în lumina soarelui geros era atît de frapantă, încît mi s-a întipărit pe retină, întocmai ca albastrul care îmi orbea ochii în spatele soarelui.

Martie, 15. A 267-a zi de război. Azi e ziua mea de naştere. Am împlinit 55 ani... Sînt obosit, epuizat de foame şi de frig, chinuit moralmente, dat peste cap de vîrtejul evenimentelor, dar bătrîn nu sînt şi nu sînt „rămas în urmă". Mai există în mine suficiente forţe pentru a lupta şi, de va fi necesar, pentru a muri... Ce să-i faci? Viaţa a fost trăită. N-am avut parte, e drept, să mai trăiesc trei-cinci ani în linişte, să mă ocup de cărţile mele, de colecţiile mele, de proiectele mele neterminate... Au venit vremuri aprige. Toată lumea, întreaga noastră planetă e în flăcări.

Aprilie, 13. A 296-a zi de război. Toată iarna am trăit numai momentul prezent. Dar, în acelaşi timp, trăiesc în veacurile şi mileniile trecute, împletind cana vaua cronologică pentru o istorie a culturii... Viaţa, aşa cum este ea, şi oamenii, aşa cum sînt ei. Şi te apucă spaima: uite ce-au făcut ei din pămîntul dăruit lor pentru a trăi, iată în ce l-au transformat! Sînge, lacrimi, incendii, violenţă, spînzurători, execuţii, jafuri şi suferinţe, suferinţe în toată lumea! Şi lucrul acesta l-au făcut tocmai oamenii, oameni care i-au avut printre ei şi pe Christos, şi pe Socrate, şi pe fericitul Augustin, şi pe Confucius, şi pe Lao Tzî, şi pe Buddha, şi pe Tolstoi!...

Iulie, 6. A 380-a zi de război. Oraşul geme de zvonuri. Ele agită pe toată lumea. Toţi aşteaptă ofensiva germană asupra Leningradului, totala lui încercuire şi toate grozăviile unei noi Blocade, care îi va înăbuşi de moarte pe leningrădeni... Prin instituţii se fac liste cu cei care se evacuează. Oamenii de ştiinţă îşi aduc la noi la Arhivă manuscrisele... Îmi pun permanent problema dacă am sau nu dreptul să-mi părăsesc Arhiva sau „corabia mea", cum îi spun eu. Aş vrea, dacă tot mi-e dat să mor, atunci să mor odată cu ea. Aşa e de parcă aş lăsa Arhiva în voia soartei.

August, 11. A 416-a zi de război. Ultima zi la Leningrad. Mi-am luat rămas bun de la oraş. Mi-am luat rămas bun de la sfincşi... E pustiu pe chei. De dimineaţă de la casa noastră pînă la Academie n-am întîlnit mai mult de trei oameni — un militar şi două femei, ducînd pe umeri un coşciug... La serviciu am dat o raită prin depozite cu un sentiment de profundă emoţie. Le părăsesc tempo-

(Continuare în p. 46)

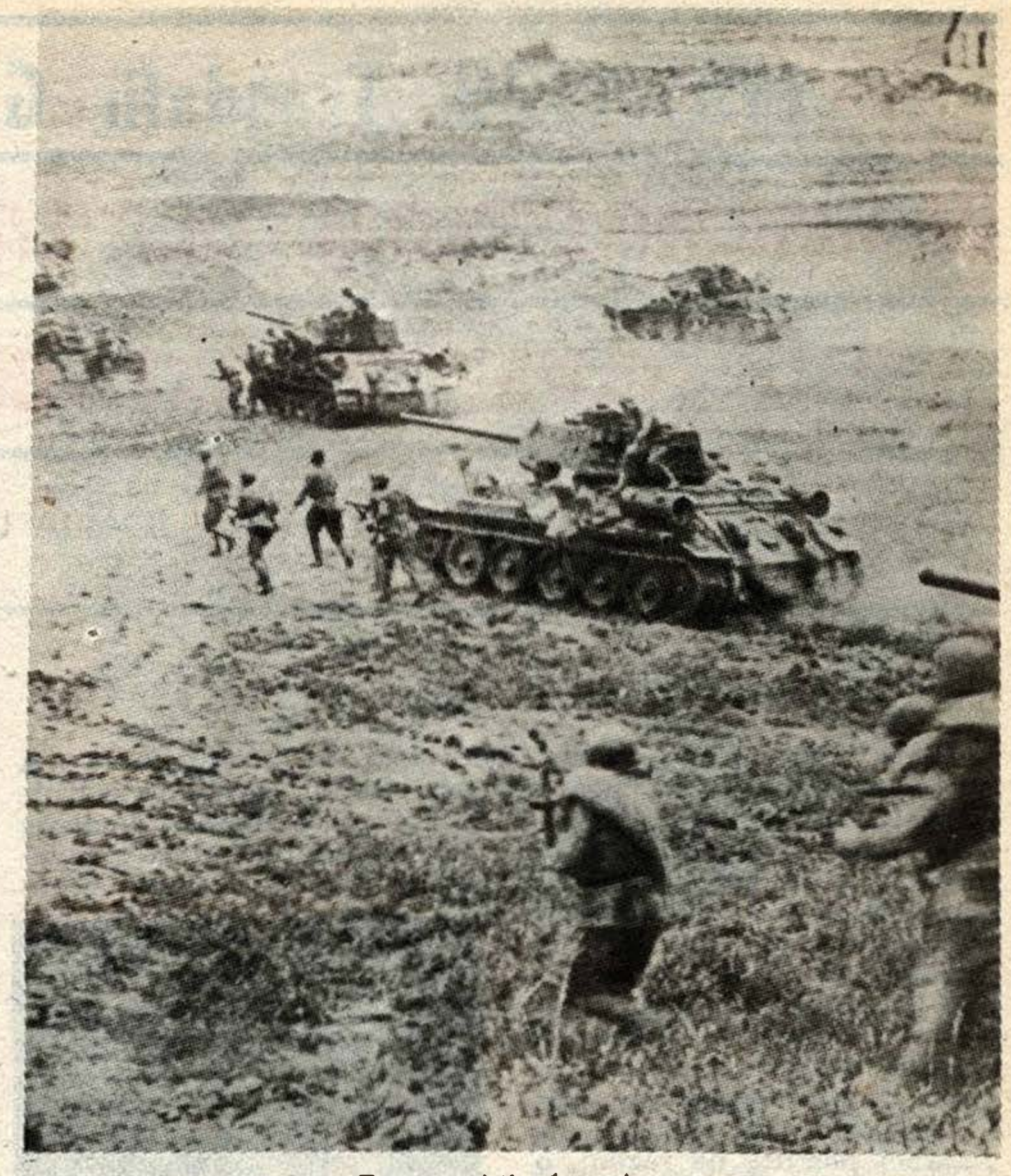

Trupe sovietice în acţiune

1909-1920. Trandafir G. Djuvara:

ÎN MISIUNE DIPLOMATICĂ LA BRUXELLES, LE HÂVRE ŞI LUXEMBURG (II)

VALERIU BUDURU, IOANA URSU

După îndeplinirea unor importante misiuni diplomatice la Paris, Belgrad, Sofia, Constantinopol, Trandafir Djuvara sosea în vara anului 1909 — cum arătam în numărul trecut al revistei — la Bruxelles, în calitate de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României în Belgia. În această calitate este martor direct al tragediei pe care, alături de celelalte popoare ale Europei pustiite de război, o trăieşte poporul belgian, a cărui ţară este invadată, încă de la începutul ostilităţilor, de către trupele imperiale germane. Urmînd în exil guvernul belgian, care, în cele din urmă, se stabileşte la Le Hâvre, în Franţa, diplomatul român nu uită să-şi noteze impresiile, să relateze în jurnalul său zilnic, ale cărui pagini vor sta la baza cărţii *Mes missions diplomatiques*[1], apărută la Paris, în 1930, fapte şi întîmplări dramatice, să înregistreze comentarii şi opinii, îngrijorări şi speranţe, toate asamblîndu-se într-un impresionant tablou al uneia din cele mai dramatice perioade ale istoriei.

Evenimentele se derulează cu repeziciune. Războiul a cuprins în ţesătura sa multe state şi popoare, amplificînd distrugerile, nesiguranţa şi spaima.

În această atmosferă de apăsare şi tensiune este urmărită cu atenţie atitudinea României. Prezent în unele din punctele în care implicaţiile războiului se simţeau de acum cu o deosebită duritate, diplomatul român observă eco u-

rile pe care preocupările ţării noastre le are pe plan european. *„Belgia, Franţa şi alţi aliaţi* — notează el — *apelează cu toată puterea la soldatul român"*. Se fac comentarii, aprecieri. Circulă diferite păreri, unele din ele, reflex al combinaţiilor ce se ţes în diferite cancelarii europene, pentru a forţa mîna guvernului român. *„După bătălia de la Marna* (de la 7 la 12 septembrie 1914) — notează Trandafir Djuvara — *Aliaţii curtau din ce în ce mai mult România şi negociau cu ea, pentru a o hotărî să li se alăture.*

Cu privire la aceste negocieri, am aflat următoarele noutăţi, transmise la Bucureşti, prin intermediul telegramei nr. 38 din 23 februarie 1915: «Legaţia Belgiei la Atena a comunicat guvernului belgian că România nu are nici un interes să intervină în războiul european, întrucît Rusia şi-a luat angajamentul să-i cedeze Transilvania, dacă va rămîne complet neutră. Şi mai aleatorie este încă oferta diplomaţiei germane de a ne da Transilvania, dar numai peste 25 de ani. Noroc că evenimentele vor face ca România şi Italia să-şi realizeze idealul prin propriile lor forţe» [2]

[1] *Magazin istoric*, nr. 9,10/1987.

[2] Aluzie la acordul secret româno rus din 1 octombrie 1914, în baza căruia, în schimbul unei neutralităţi binevoitoare a României, Rusia recunoştea drepturile acesteia de a se uni cu teritoriile româneşti stăpînite de Austro-Ungaria şi se angaja să apere integritatea teritorială de atunci a statului român; Djuvara lasă să se înţeleagă şi faptul că încă de atunci guvernul român miza pe

Faptul că Germania ne promitea Transilvania în următorii 25 de ani dovedea că avea intenția, la acea epocă, să procedeze la dezmembrarea Austriei în favoarea sa și a Ungariei, complicea sa".

Într-o întrevedere cu ambasadorul Rusiei în Belgia, dl. Izvolski, *„fostul meu coleg, de pe vremea cînd era secretar la Legația rusă la București"*, acesta îi spune între altele: *„«România a depășit de multă vreme etapa în care se găsesc încă alte state balcanice. Mîine, ea va reprezenta o putere de 13-15 milioane de locuitori. Ar trebui să facă și ea o politică pe termen lung. L-am cunoscut pe dl. Brătianu-tatăl, care era, într-adevăr, un om politic european. După ceea ce mi se raportează, dl. Brătianu-fiul nu are nici el nimic oriental. Deci, ne simțim îndreptățiți să ne așteptăm ca politica românească să planeze deasupra mărunțișurilor balcanice».*

Am răspuns: «În anul 1913, România a dat măsura înțelepciunii și ponderii sale politice prin a nu abuza de faptul că ea a fost arbitrul situației din Balcani. Am adăugat că o mare putere își poate plăti luxul de a comite chiar o greșeală, căci ea riscă să piardă doar o parcelă din vastul său teritoriu, dar o țară mică nu are dreptul să riște într-o aventură în care își poate distruge însăși existența»".

Punctul meu de vedere prudent — notează în aceeași ordine de idei autorul însemnărilor — era împărtășit de contele de Saint-Aulaire[1], căci iată ce am telegrafiat la București, la 7 iunie 1916, sub nr. 348: *„Cinînd cu noul ministru al Franței în România, la socrul său (contele Balny d'Avricourt), care îmi este un vechi coleg și prieten, acesta mi-a mărturisit că a înțeles perfect rezerva noastră în marele conflict european pînă în momentul în care Rusia va*

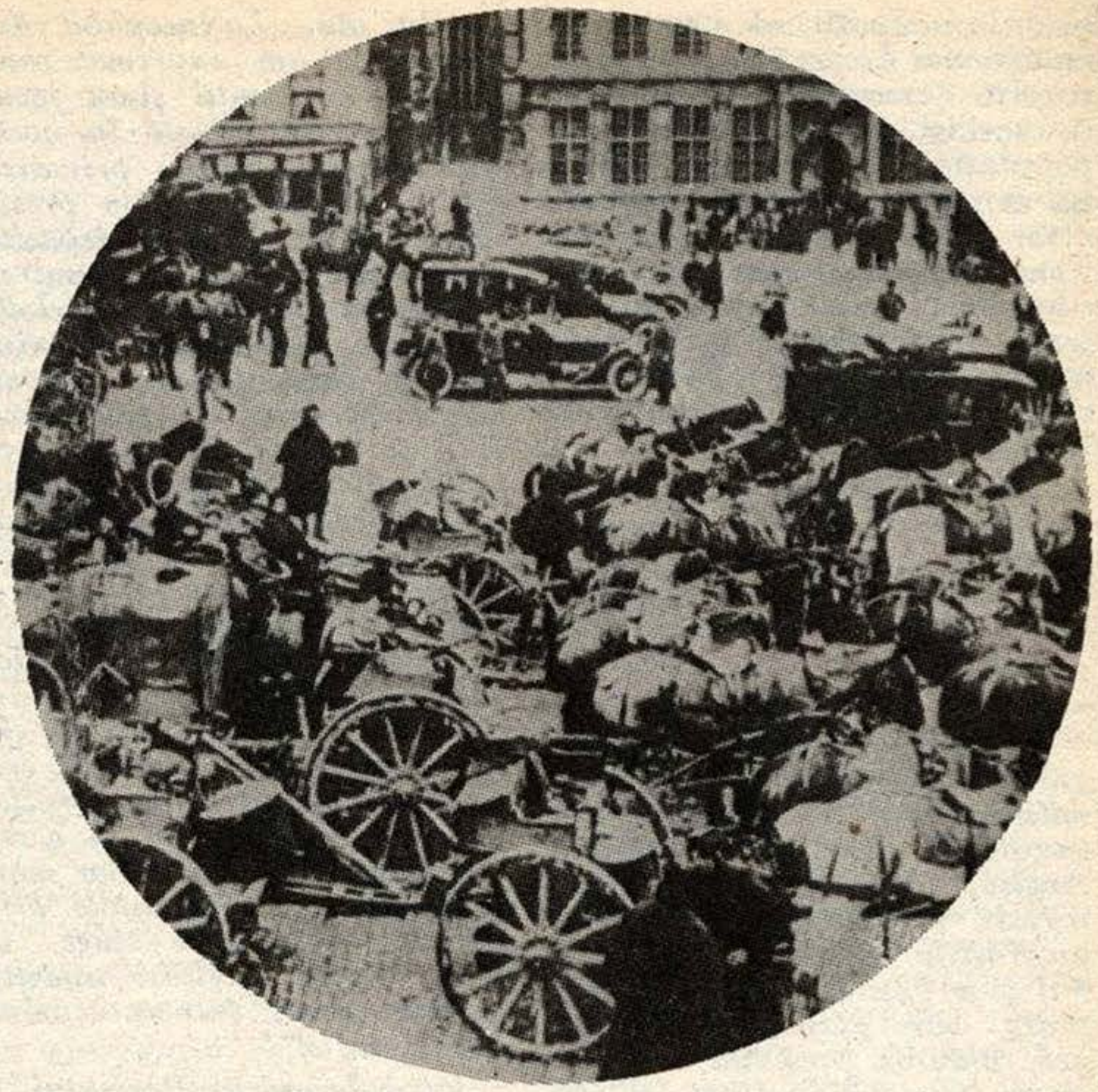

Sub presiunea înaintării forțelor germane, trupele belgiene, guvernul și regele se refugiază în Franța

stăpîni complet pe bulgari, asigurînd astfel acțiunea forțelor române exclusiv în Transilvania, Bucovina și Banat, unde frații ne vor ajuta. Din nefericire, guvernul imperial [rus] menajează încă Bulgaria, dorind să separe soarta poporului bulgar de soarta suveranului său[2]".

Referindu-se la cei care reproșau României că nu s-a alăturat Antantei din primele momente ale războiului, diplomatul român ține să sublinieze și el: *„Nu trebuie uitat că noi nu eram deloc pregătiți: ne lipseau armamentul și munițiile, nu dispuneam de nici o fabrică de armament..."* Într-o notă de subsol adaugă următoarele: *„Din acest punct de vedere, iată ce spunea la 14.II. 1916 generalul Polivanov, ministrul de război [al Rusiei] colegului și prietenului meu A. Nekludov, ministrul Rusiei [în Belgia], mai tîrziu ambasador la Madrid: «România nu posedă nici materialul necesar pentru a duce un război modern, nici măcar munițiile. Ar trebui să avem o armată de cel puțin 300 000 de oameni care să poată intra în România prin Dobrogea». «Și, de ce ați avea nevoie să trimiteți această armată auxiliară românilor?», am întrebat eu. «Chiar și numai pentru a-i apăra împotriva bulgarilor», a răspuns cu un surîs fin generalul".* (A. Nekludoff, *Souvenirs diplomatiques*, Paris, Perrin, 1927, p. 175.)

Cum se știe, la 14 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei și aliaților ei. Hotărîrea a avut un puternic răsunet nu numai în cancelariile statelor interesate, dar și ale opiniei publice internaționale. Aflat în acele momente la Paris, unde venea deseori de la Le Hâvre, orașul în care — cum am văzut — se stabilise guvernul belgian pe lîngă care era acreditat, Trandafir Djuvara a fost martorul răsunetului pe care decizia țării noastre l-a avut în capitala Franței. Acreditat pe lîngă guvernul unei țări al cărei popor a trăit tragedia unei

---

ideea intrării coordonate în război de partea Antantei a României și Italiei.

[1] Contele Charles Beaupoil de Saint-Aulaire (1866-1954), diplomat francez, ministrul Franței la București (1916-1920); prieten devotat al poporului român, membru de onoare al Academiei române (1929); vezi *Magazin istoric*, nr. 10/1978.

[2] Se referă la țarul Ferdinand I de Saxa-Coburg, de origine germană.

brutale ocupații, el a urmărit cu cea mai firească și profundă revoltă atrocitățile săvîrșite de același ocupant împotriva populației din propria țară. Să urmărim, prin intermediul altor cîteva file din *Mes missions diplomatiques*, relatările sale, la care adăugăm unele fragmente despre încheierea misiunii în capitala Belgiei și cîteva reflecții pe care autorul le făcea în anul 1927.

Parisul salută hotărirea României

27 august 1916 a fost exact ziua fixată de către Convenția militară din 17 [august, încheiată de România cu Franța, Anglia, Rusia și Italia], cînd trupele române au intrat în provinciile subjugate. Guvernul și-a păstrat rezerva de rigoare, dar opinia publică a fost călduros pregătită de către marii patrioți: în regat, de către Take Ionescu, N. Iorga, N. Filipescu și N. Titulescu, în Banat și Transilvania de către curajoșii Maniu, Vaida Voievod, O. Goga, Ciceo Pop, care, chiar sub dominația ungară, au întreținut focul sacru în sufletul poporului. Așteptam cu neliniște. Iată în ce termeni am salutat acest eveniment, prin raportul meu nr. 543 din august 1916: „Pentru că zarurile au fost aruncate prin Convenția militară de la 17 august curent, toți patrioții au dorit din toată inima, precum și eu însumi, ca discuțiile și animozitățile să se risipească în fața eliberării tuturor fraților noștri aflați sub jugul austro-ungar. Rațiunea, interesul, bineînțeles, afinitatea de neam și legăturile sentimentale ne-au împins în mod inevitabil în tabăra semănătorilor de idei generoase și a apărătorilor dintotdeauna ai libertăților popoarelor. Destinul se va îndeplini, iar idealul românilor se va realiza datorită vitejiei lor; reputația acestei vitejii este atît de mare, încît intrarea în scenă a armatei noastre era așteptată aici, ca și în Italia, ca venirea unui nou Mesia. România și-a cîștigat [în 1877-1878] într-un mod strălucit independența, cu prețul sîngelui său... La începutul războiului mi-am exprimat convingerea că nemții și-au făcut iluzii crezînd orbește în acest crud adagiu: «Forța primează asupra dreptului». Am prezis că această forță va fi depășită puțin cîte puțin, prin unirea progresivă a tuturor celorlalte forțe ale popoarelor amenințate în existența lor. Astăzi, această speranță este pe punctul de a se realiza, iar după protestul general al tuturor statelor care apără civilizația și libertatea amenințată, se va putea spune în curînd, cu toată încrederea: «dreptul este forța». Și, în istorie, onoarea românilor va fi la înălțime pentru că am restabilit ordinea morală în lumea tulburată de ambiții criminale și pentru că am proclamat din nou dreptul la o eră independentă a națiunilor mari sau mici care sînt unite prin aceleași legături de sînge, aceeași limbă, aceleași tradiții, același ideal, într-un cuvînt, același suflet".

Pe bulevardele Parisului a avut loc o mare animație cînd vestea a fost făcută publică. Toată lumea era veselă și toți parizienii au fost cuprinși de un optimism exagerat. Nenumărate cărți poștale glorificau evenimentul prin imagini alegorice; mai păstrez încă două din aceste cărți poștale: una ne prezintă o femeie, învăluită de faldurile tricolorului român (roșu, galben, albastru), cu o ramură de măslin în mînă, sugerînd astfel speranța unei păci apropiate; alta, avînd ca fond culorile române, reprezintă un taur puternic care ia în coarnele sale un vultur german...

În limba strămoșilor comuni

Așa cum, în mai 1915, prietenul meu Carignani îmi anunțase, în latină, intrarea în război a Italiei, i-am răspuns politeței sale printr-o notă, redactată tot în limba strămoșilor noștri comuni. Doar fericitul eveniment mai putea să scuze greșelile, vezi barbarismele, bietelor mele cunoștințe de latină, care erau cu severitate corectate pe vremea cînd audiam cursurile de retorică la Liceul Henri IV din Paris[1].

Printr-o atenție delicată, guvernul belgian mi-a oferit o fotografie mărită a regelui Albert, într-un colț purtînd semnătura sa și datată 27 august 1916. Portretul are o ramă din lemn de stejar, sculptată de un soldat belgian, mare mutilat de război.

Cu inima debordînd de bucurie, am oferit un dejun amiralului guvernator, autorităților locale, ministrului Franței și celorlalți colegi, reprezentînd țările aliate. Într-un toast, rostit din inimă, am reprobat cu toată severitatea atacul nejustificat al Germaniei. În anul următor, am organizat, de asemenea, cu ajutorul a 25 de doamne din corpul diplomatic și din înalta societate a orașului Le Hâvre, o reprezentație la teatrul mare din Le Hâvre, în beneficiul Crucii Roșii românești (27 iunie 1917). M-am bucurat de prețiosul concurs al compatrioatei mele, domnișoara Elena Văcărescu, inimoasă ambasadoare a gîndirii românești în Franța, de al actorilor De Max și Boskof. Au mai fost aplaudați domnișoara Ivonna Gall și dl. Frantz de la Operă, precum și artiștii de la Comedia Franceză: Dehelly, Siblot și domnișoara Nizan (și ea tot româncă), care au interpretat piesa Le Bonhomme Jadis. *Am rostit alocuțiunea din care extrag pasajul următor, ca răspuns acelora care ridicau în slăvi spiritul de organizare al nemților: „Nu este suficient să te organizezi, trebuie văzut în ce scop te organizezi. Și răufăcătorii se pot organiza, dar o fac doar pentru a comite delicte și crime...".*

După intrarea României în război și în ciuda înfrîngerilor accidentale..., operațiunile militare luară o altă întorsătură pe frontul occidental. Nemții aspirau la o pace separată cu unul sau doi combatanți. Iată ce am transmis la București, la 7 septembrie 1916, sub nr. 656:

„Primul ministru mi-a spus că Germania ar dori să propună evacuarea integrală a Belgiei, cu condiția încheierii

[1] Fondat în 1804, Liceul Henri IV — care s-a mai numit și Napoleon și Corneille — este unul din cele mai renumite licee din Franța.

unui armistițiu. Dar că niciodată și cu nici un preț, guvernul belgian nu va consimți să trateze cu Germania în afara Aliaților".

Iar la 26 septembrie, sub nr. 762:

„Generalul Joffre i-a spus alaltăieri ministrului Franței [în Belgia] că moralul trupelor germane este din ce în ce mai scăzut. Soldații caută prilejuri să se predea. Colegul meu, raportîndu-mi vestea, a adăugat: «Aceasta se datorează, în parte, intervenției României»".

A doua zi, sub nr. 763:

„Generalul Joffre i-a spus alaltăieri colegului meu francez că Germania nu mai poate să detașeze nici măcar un singur corp de armată, de pe frontul occidental, fără să se expună unui dezastru".

Aceasta se datora în mare parte faptului că mareșalul Mackensen a dislocat mai multe corpuri de armată de pe frontul occidental pentru a le întoarce împotriva țării mele.

În ciuda tuturor acestora, explicam, în cadrul raportului meu nr. 770 din 30 septembrie 1916, de ce mi se părea că războiul va dura mult timp:

„Toate popoarele suferă datorită conflictului actual, dar suferințele poporului german depășesc pe acelea ale popoarelor aliate; acestea, deci, vor putea să reziste mai mult timp din punct de vedere economic și financiar. Dar cum rezistența și tenacitatea poporului german sînt absolut extraordinare, este de prevăzut că ...ar trebui încă mai mult timp decît s-ar putea presupune în general. După cum am mai spus-o, înfrîngerea Germaniei este sigură. Reluarea cu înverșunare a războiului submarin reprezintă un simptom caracteristic al exasperării care i-a cuprins pe conducătorii nemți. Dar nu putem spera într-o încetare a ostilităților mai devreme de sfîrșitul toamnei lui 1917. Va trebui să ne considerăm fericiți dacă o a patra campanie de iarnă nu va mai fi necesară pentru a putea învinge pe cei care au provocat acest război groaznic".

Urmările ocupației în România

Aceleași procedee barbare [ca cele folosite de ocupanți în Belgia] erau, de asemenea, practicate în România ocupată. Am vorbit despre acestea în raportul meu nr. 923 din 25 noiembrie 1916.

„Modul crud în care austro-ungarii înțeleg să poarte războiul cu țara noastră a emoționat profund lumea politică belgiană. Este o repetare a torturilor aplicate Belgiei în anul 1914. Cei care s-au îndoit de acest lucru acum sînt lămuriți. Am fost deosebit de impresionați de faptul că explozibili și microbi periculoși au fost îngropați la Legația Germaniei de la București, în vederea unei întrebuințări cu totul criminale. Se aprobă în unanimitate procedura guvernului de a constata faptele prin intermediul reprezentantului Statelor Unite. Dar la Ministerul afacerilor externe s-a apreciat că acțiunea sălbatică a Germaniei oficiale nu a fost suficient pusă în valoare de presa mondială; o asemenea crimă ar fi trebuit să fie mai cunoscută, deoarece este ceva fără precedent. Este un lucru cert că, în general, Aliații nu fac destulă propagandă. În ciuda dreptății incontestabile a cauzei lor, ei se lasă depășiți de reclama germană din țările neutre. Fără îndoială că adevărul iese întotdeauna la suprafață, dar trebuie să mărturisim că nu îl ajutăm îndeajuns să iasă la iveală. Ororile comise în România... trebuie scoase la lumină nu numai pentru a provoca compătimirea țărilor neutre, dar, în special, pentru ca forța Aliaților să se întindă și mai mult asupra barbarilor pe care îi combat. Să mă explic. Aceia pe care îi numesc barbari organizați în mod științific *comit toate actele criminale. Mutilează prizonierii, masacrează femeile, preoții, bătrînii și copiii, scufundă ambarcațiunile care au la bord pasageri inofensivi..., otrăvesc pe combatanți cu microbi de maladii contagioase. Și pentru a îmbina ipocrizia cu cruzimea, în timp ce se taie mîinile copiilor, guvernatorul general von Bissing afișează o proclamație în care face apel la sentimentele de umanitate ale populației belgiene față de păsărele (culmea ironiei!). Toată lumea în Europa, ca și în America, condamnă un sistem atît de odios...*

Dar să pedepsești cu legea talionului pe acei care acționează în afara legii este, pentru un popor, o datorie tot atît de imperioasă ca și intervenția poliției în cazul răufăcătorilor din viața civilă; de asemenea, nu există societate posibilă fără represiune penală, nici relații internaționale normale fără pedepsirea celor care jefuiesc. Altfel, ești fatalmente păcălit în viață, căci, așa cum bandiții și-ar face jocul fără organismul polițienesc, tot așa națiunile jefuitoare și fără scrupule și-ar asigura supremația pe pămînt. Înaintea carnagiului la care asistăm, războaiele erau ca dueluri între oamenii de onoare. Dar dacă într-unul din aceste dueluri, de exemplu, unul dintre combatanți constată că adversarul său are vîrful sabiei otrăvit, are dreptul să-l ucidă..."

Reproducînd rapoartele mele, îmi amintesc că a trebuit să mă ocup eu însumi de cazul special al unui compatriot. Fostul meu coleg de liceu, Mihai Antonescu, ostatec deportat de nemți, mi-a scris o scrisoare în care îmi spunea că, suferind de o gravă boală de inimă (a murit după război, cînd pleda la Casație), nu putea suporta corvezile foarte dure la care era supus. Mă implora să intervin pe lîngă dl. Poincaré, președintele Republicii, ca să-i obțin internarea la o infirmerie. Pe vremea cînd era decan al avocaților din București, în timpul unui banchet oferit la Paris tuturor decanilor străini, el a stat lîngă dl. Poincaré. Avînd onoarea de a-l fi cunoscut pe președintele Republicii în cadrul unei reuniuni oficiale, m-am grăbit să scriu secretarului general al președinției. Prin intermediul curții spaniole s-a obținut favoarea solicitată...

Despărţirea de prieteni apropiaţi

Am părăsit, plin de regret, Bruxelles, în septembrie 1920.

A fost deci pentru mine o adevărată sfîşiere de a mă despărţi de această ţară, pe care am iubit-o profund într-o epocă de fericire şi de care mă simţeam mai legat prin suferinţele îndurate în comun...

Păstram încă în inimă aceste sentimente de admiraţie, cînd, în aprilie 1921, am telegrafiat de la Atena la Bruxelles pentru a-mi exprima felicitările respectuoase cu ocazia sărbătoririi regelui; Majestatea Sa mi-a răspuns astfel: „Îi mulţumesc sincer pentru amabilele sale urări, devotatului decan al corpului diplomatic de la Le Hâvre, a cărui caldă şi fidelă prietenie am apreciat-o atît de mult. Albert".

O telegramă sosită de la Budapesta, datată 28 decembrie 1927, ne-a adus următoarea veste: „Într-un articol publicat cu ocazia Crăciunului în Niolo Ordi Ujsag, *preşedintele Consiliului de Miniştri ungar, contele Bethlen, constată că opera de consolidare a fost încununată de succes. Pe viitor, ţara trebuie să vegheze cu grijă la independenţa sa naţională, dobîndită cu preţul atîtor dificultăţi. Este necesar de a face, din nou, naţiunea ungară capabilă să asigure rolul de conducător care îi revine în bazinul Dunării. Naţiunea ungară trebuie să atingă acest scop nu prin întreprinderi riscante sau prin aventură, ci prin forţa morală a dreptului şi a dreptăţii". În virtutea cărui drept ar reveni naţiunii ungare rolul conducător în bazinul Dunării? Ar fi prin dreptul îndrăznelii?*

Merită să urmezi cel de-al doilea sfat al contelui Bethlen, şi anume să lucrezi prin forţa morală a dreptului şi a justiţiei: pe acest teren se păstrează şi România, Iugoslavia, Cehoslovacia, cerînd menţinerea loială şi integrală a Tratatului de la Trianon, onorat şi de semnătura Ungariei! Dacă aceşti trei vecini, împreună cu Austria, se alătură Ungariei în vederea unei fructuoase munci, din această emulaţie pe teren economic va emana prosperitatea tuturor, fără hegemonia arbitrară a uneia sau alteia din aceste naţiuni. Pentru o asemenea operă paşnică nu e nevoie nici măcar să fie semnate noi tratate. Este suficient să se respecte tratatele provenite de la ultimul război. Dacă înţelegerea de bună-credinţă există între popoare, tratatele pot fi încheiate în 24 de ore. Dimpotrivă, dacă tratatele sînt semnate, ca altădată, în secret, ele devin caduce la primul conflict...

Două primejdii ameninţă pacea. Pe de o parte, nemţii care sînt mai de temut: în ciuda declaraţiilor lor liniştitoare, ei organizează, în Alsacia, comploturi autonome şi alimentează conflictul polono-lituanian cu privire la Wilna; pe de altă parte, ungurii [guvernul horthyst] care sînt mai turbulenţi. Trăiesc rău cu toţi vecinii, chiar cu austriecii, cărora le caută ceartă din cauza Burgenlandului. Falsifică bancnote franceze pentru a avea fonduri de propagandă. Pretind ca ungurii supuşi români să nu fie expropriaţi cum sînt ceilalţi străini sau chiar românii înşişi. Cumpără din străinătate mitraliere şi le introduc pe furiş, iar după aceea fac să dispară corpul delict. Din ambele părţi ne putem aştepta la provocări ale căror consecinţe vor deveni de temut. ■

Versiune românească
Nadia PANDREA

LENINGRAD, 1941-1942.. JURNAL DE BLOCADĂ

(Urmare din p. 41)

rar sau pentru totdeauna? Acasă — agitaţie. Ca totdeauna multe încă nu sînt adunate. E ora 4. Iar la orele 7 vine autobuzul după lucruri şi după noi!

* * *

Aici se încheie însemnările zilnice ale lui Gheorghi Alekseevici Kniazev, unul dintre istoricii care au trăit epopeea Marelui război pentru apărarea patriei în oraşul-erou de pe Neva, în oraşul unde a început, acum şapte decenii, Revoluţia din octombrie, în oraşul fondat de Petru cel Mare.

Astăzi sînt tot mai puţini leningrădenii care să fi trăit în Blocadă şi să povestească despre ea. Nepoţii lor sînt şi ei acum oameni maturi. S-au născut la mulţi ani după război.

Ei n-au mai apucat nici o casă dărîmată. Totul e reconstruit, ambrazurile desfiinţate, găurile lăsate de schije tencuite, vopsite. Pentru a le face cunoscut războiul, Blocada, şcolarii sînt duşi la muzeul oraşului.

Dar, la 9 mai, Ziua Victoriei, în fiecare an, leningrădenii merg cu miile la cimitirul Piskarevski, unde sînt îngropate în „mormintele fraţeşti" victimele Blocadei. Se duc cu familiile şi se duc singuri, bătrîni şi tineri. Moviliţele de pămînt ale mormintelor apar acum de sub zăpadă, iarba din anul trecut îşi ridică vîrfurile. Pe verdele ei spălăcit, oamenii pun flori, bomboane, ţigări, pîine. Cîte o bucăţică mică de pîine. Căci fiecare din cei îngropaţi aici a avut nevoie de această bucăţică de pîine... ■

Prezentare şi traducere
Janina IANOŞI

Din tradiţiile gindirii progresiste româneşti

Constantin Dobrescu-Argeş:

„PE MUNCĂ SE REAZIMĂ CIVILIZAŢIUNEA"

Dr. ROMUS DIMA

De la început facem precizarea că, în procesul analizei noastre asupra surselor istorice, nu am putut evidenţia la Constantin Dobrescu-Argeş[1] o teorie închegată, un sistem de studii, lucrări, articole, discursuri parlamentare etc. care să trateze detaliat şi metodic problema stadiului dezvoltării economice, politice, sociale şi culturale a României la sfîrşitul secolului XIX. Cu toate acestea, întîlnim aprecieri interesante şi valoroase cu privire la această problematică, formulate în presă şi în unele luări de cuvînt în Camera Deputaţilor.

Dezvoltarea economică şi chipul României viitoare

Dezvoltarea economică a ţării — hotărîtoare pentru stabilirea nivelului de civilizaţie al poporului — l-a preocupat însă în permanenţă. Cum era firesc, el a dezbătut cele mai diverse probleme cu privire la agricultură, în general, la viaţa şi nevoile stringente ale ţărănimii, în special. Dar s-a referit şi la celelalte ramuri ale economiei — industrie, meşteşuguri, comerţ etc. — atrăgînd atenţia asupra modului defectuos în care acestea erau tratate de o serie de economişti şi de alţi specialişti, precum şi de unii oameni politici ai timpului. Alarmat de o stare de nepăsare generală ce se constata în mediile politice şi în presă în legătură cu problemele dezvoltării economice a ţării, a avuţiei naţionale, C. Dobrescu-Argeş avea suficiente motive să afirme: „Să vezi sute de ziarişti scriind, luptînd şi combătînd numai pentru a se ţine la cîrmă sau a se urca la cîrmă; să vezi sute de ziarişti numai politici. Să vezi întruniri politice în toate zilele, delegaţiuni politice din toate judeţele, mereu bătînd drumul Capitalei, să vezi scandaluri politice în întruniri, în presă şi în Parlament, să vezi dueluri politice chiar, *în timp ce pentru dezvoltarea avuţiei naţionale, pentru biruinţa noastră pe calea economică să nu vezi măcar o lucire de viaţă, o întrunire măcar, o delegaţiune cel puţin, un ziar cît de slab, un nimic pe nicăieri* [subl. ns.]". A ridicat această problemă şi în Parlament, relevînd că România, din punct de vedere al dezvoltării economice, era mult în urma altor ţări din Europa. „Ca ţară, economiceşte — arăta el —, sîntem foarte înapoi clasificaţi şi deci datoria noastră de reprezentanţi e de a avea pururea în minte această inferioritate economică a ţării". El supunea atenţiei Camerei Deputaţilor faptul că „producţiunea naţională nu e organizată..., industrii mari, multe şi producătoare nu avem".

Ramura economică cea mai importantă a ţării noastre pentru acea vreme — agricultura — se găsea, de asemenea, într-o vizibilă şi profundă stare de înapoiere. Constantin Dobrescu-Argeş a folosit orice prilej pentru a supune analizei enormele nevoi ale agriculturii şi ale satului românesc din a doua jumătate a sec. XIX. În martie 1894, gîndindu-se la lipsa aproape totală a mecanizării agricole, aprecia că ţara noastră dispunea de „o agricultură cu totul primitivă, unde ştiinţa şi măiestria de a lucra sînt o excepţiune rară, de tot rară". Deputatul de Argeş a ridicat problema folosirii pămîntului în mod raţional şi după metode agrotehnice înaintate. El sublinia că în agricultură se întrebuinţa „sistemul sălbatic de a stoarce pămîntul fără a-l compensa, dîndu-i ceea ce luăm de la el.

[1] *Magazin istoric*, nr. 9, 10/1987.

Din această cauză pămîntul e sărăcit".

Analizînd evoluţia economică şi socială a României în a doua jumătate a sec. XIX, Constantin Dobrescu-Argeş a venit şi cu unele soluţii şi idei novatoare, care să ducă la dezvoltarea mai accelerată a industriei, agriculturii şi comerţului. În şedinţa Adunării Deputaţilor din 8 martie 1890, el supunea atenţiei parlamentarilor următoarele raţionamente economice înaintate: „Pentru ce, în locul exploataţiunii primitive de astăzi a bogăţiilor naturale, n-am adopta o exploatare sistematică? Să extragem petrolul cu resursele necesare, ca să facem exporturi în toată lumea! Să facem exporturi de sare pretutindeni, bătînd în concurenţă pe toţi, căci nu e o ţară mai bogată ca noi în mine de sare, avînd de-a lungul ţării munţi de sare. Pentru ce nu am exploata sistematic pădurile? Dar apele noastre? Dar alte bogăţii minerale?" C. Dobrescu-Argeş era partizanul convins al dezvoltării industriei naţionale pe cale ascendentă, prin renunţarea la vînzarea materiilor prime în afara ţării „pe preţuri de nimic" şi cumpărarea de acolo a mărfurilor prelucrate la „preţuri fabulos de mari". El cerea iniţierea unor măsuri complexe şi multilaterale, sub impulsul şi conducerea statului, menite să ducă la protejarea „industriilor noastre", precum şi „pregătirea muncitorilor noştri printr-o muncă sistematică, metodică, pentru ca ei singuri să fasoneze materia primă pe care azi o vindem străinilor, numai pentru cîştigul acestora".

Şi el, ca şi alte minţi luminate ale epocii, era de părere că agricultura se putea redresa prin aplicarea pe scară largă a cuceririlor ştiinţei agricole în toate ramurile acesteia. El recomanda folosirea masivă a îngrăşămintelor, practicarea rotaţiei culturilor şi utilizarea irigaţiilor în cultivarea cerealelor şi plantelor tehnice. În legătură cu regimul apelor, solicita ca guvernul, moşierii, arendaşii, cît şi organele locale ale administraţiei de stat, în loc să „scoată pe preoţi... ca să facă rugăciuni şi să reclame ploile ca pe o mană cerească", să se ocupe de realizarea lucrărilor necesare pentru stăvilirea efectului devastator al apelor revărsate din cauza ploilor, să aloce fonduri în vederea amenajării sistemelor de irigaţii. Dezvoltarea zootehniei moderne avea, de asemenea, un rol important în redresarea şi impulsionarea agriculturii. C. Dobrescu-Argeş sublinia cît de mult reprezentau vitele în viaţa cotidiană a ţăranului român, ce rol mare aveau ele în economia ţării. „D-lor — declara el în Parlament —, dv. ştiţi că ţăranii ţin la vite ca la copiii lor, vita pentru ţăran e condiţiune sine qua non de a trăi.., Cu vitele, sărmanul ţăran lucrează statului, judeţului şi comunei şoselele acelea nesfîrşite; cu vitele întreprinde cărăuşia, din care trăiesc zeci de mii de familii; cu vitele şi prin produsele lor pot plăti dăjdiile; la vite găsesc materia primă pentru industrie; vitele dau articolele pentru comerţul naţional". Pentru dezvoltarea zootehniei, solicita măsuri legislative în scopul îmbunătăţirii rasei animalelor, asigurarea păşunilor şi livezilor, reglementarea raporturilor între economia vitelor şi economia forestieră şi altele.

Înţelegînd rolul hotărîtor al dezvoltării industriei şi agriculturii pentru nivelul civilizaţiei unui popor, Constantin Dobrescu-Argeş nota, în gazeta *Ţăranul* din 26 iunie 1883: „N-are o naţiune industrie, n-are agricultură ca meşteşug, n-are civilizaţie, nu merge înainte..."

Comerţul în România acelor ani se dezvolta pe măsură ce industria, agricultura, meşteşugurile etc. furnizau mărfurile necesare. Constantin Dobrescu-Argeş adresa chemarea industriaşilor, muncitorilor şi negustorilor români să se pregătească necontenit pentru „lupta şi concurenţa cu comerţul şi industriile străine", iar prin abundenţa de produse naţionale să cîştige această competiţie. Dorinţa lui sinceră lua aici o formă imperativă: „Trebuie să lupte, trebuie să biruiască ai noştri". Negustorii români erau sfătuiţi să se unească, să se organizeze şi să reziste concurenţei străine, să dezvolte cu mai multă hotărîre comerţul autohton la oraşe şi sate.

Ridicarea acestor probleme stringente în perioada fierbinte a consolidării statului modern român ne determină să situăm pe Constantin Dobrescu-Argeş în rîndul personalităţilor cu opinii înaintate referitoare la dezvoltarea economică şi socială ascendentă a României la sfîrşitul sec. XIX.

Din cercetarea noastră asupra ideilor lui C. Dobrescu-Argeş privind evoluţia economiei româneşti la sfîrşitul sec. XIX, rezultă că el era un partizan convins al dezvoltării relaţiilor economice externe ale României. A solicitat însă iniţierea unor astfel de legături cu alte state pe baze reciproc avantajoase, prin promovarea intereselor şi mărfurilor româneşti în alte ţări, prin intermediul unor tratate, convenţii sau alte forme de cooperare economică şi comercială care să nu lezeze independenţa şi prestigiul poporului român. Dar, în perioada analizată, afirma el, ţara noastră nu dispunea de bază economică solidă care să permită dezvoltarea industriei, agriculturii şi comerţului în aşa măsură şi la un asemenea nivel încît să propulseze România pe trepte relativ egale cu alte ţări europene.

Ce era de făcut pentru redresarea situaţiei? Militantul argeşean indica o serie de măsuri economice şi sociale care, în opinia lui, puteau rezolva treptat aceste mari şi grave probleme ale viitorului naţiunii române. Consemnăm aici cîteva: protejarea şi dezvoltarea reală şi serioasă, de către stat, a industriei naţionale; încurajarea „industriilor rurale, agricole şi casnice"; stimularea permanentă a zootehniei; „garantarea comerţu-

lui în mîinile românilor". Iată mecanismul social imaginat de el: „Cînd orașele și satele noastre vor răsuna de o vie și obștească activitate economică, cînd și la noi timpul va deveni o monedă prețioasă și fiecare român se va simți măcar egal luptei de concurență ce i se dă de afară, atunci cestiunea convențiunilor nu va mai fi un lucru neînțeles ca astăzi[1]. Cînd țara întreagă se va interesa de chipul cum alte țări îi tratează mărfurile, desigur, și guvernul și Parlamentul, în numele națiunii, vor sacrifica prețiosul lor timp numai pentru a dobîndi cît mai mari avantaje de la alte puteri, pentru a înlesni drum larg și liber produselor geniului și muncii românești".

Concluziile desprinse din analiza dezvoltării economiei românești la finele sec. XIX l-au ajutat pe Constantin Dobrescu-Argeș să formuleze unele opinii în legătură cu nivelul atins de civilizația din țara noastră în aceeași perioadă istorică. După opinia lui, adevărata civilizație modernă este aceea care asigură tuturor cetățenilor unui stat justiție egală, siguranță, propășire materială și spirituală. O asemenea civilizație nu descurajează, nu deznădăjduiește pe om, ci, dimpotrivă, „îl bucură, îi dă curaj în luptă și îi dezvoltă marea dorință de a trăi". Ca să devină națională, o civilizație trebuie să fie împărtășită, să fie cerută și practicată de majoritatea cetățenilor unui stat sau, cum spunea el, „s-o primească cu un cuvînt poporul". Civilizația națională are ca suporturi solide clima și geografia țării, obiceiurile și tradițiile, munca și firea poporului. Cu alte cuvinte, civilizația națională se naște din „rărunchii poporului, se conformă caracterului și temperamentului său". Chiar dacă împrumută ceva de la civilizațiile străine, aceasta mai întîi localizează împrumutul, îl transformă în sens național și după aceea „îl dă poporului ca hrană". Poporul nu poate primi o civilizație „decît ieșită din dezvoltarea sa istorică. Toți oamenii mari, oamenii de știință au susținut naționalismul [caracterul național — *n.n.*] în civilizație, contra cosmopolitismului". Caracterul național va birui pînă la urmă toate piedicile din calea lui, susține deputatul argeșean, pentru că în el „stă instinctul de conservare al neamului, stă amorul propriu, stă mîndria unui neam. Fiecare națiune are puterea și viitorul în omogenitatea sa proprie; numai atunci puterile ei, idealul ei sînt neapărat în putință de îndeplinire".

Constantin Dobrescu-Argeș considera că tineretului din România îi revenea misiunea nobilă de „a porni o campanie teribilă contra a tot ce ne falsifică firea și propriul nostru ca neam, contra a tot ce corupe și înăbușe talentul și aptitudinile noastre morale, ca în urmă să resădim, pe pămîntul românesc astfel curățit, ideile, sentimentele, dorințele și idealul acela, care fac un tot atît de original propriu neamului românesc..." Încă din anul 1883, C. Dobrescu-Argeș îndemna tînăra generație „să facă din România o națiune stimată și respectată prin acțiunea ei intelectuală, prin ridicarea ei morală și industrială". O societate înaintată, democratică se putea edifica — afirma el — numai prin munca avîntată a întregului popor și, în primul rînd, a tineretului, pentru că munca era adevăratul titlu de noblețe. „Pe muncă — avea să noteze C. Dobrescu-Argeș — se reazimă civilizațiunea omenirii și numai cetățenii muncitori pot înființa un stat democratic". ■

(Va urma)

[1] Se referă la Convenția comercială din 1875, denunțată de România în mai 1885 și urmată de așa-numitul „război vamal între România și Austro-Ungaria" (1886-1893). Denunțarea convenției se încadra într-un șir de măsuri (adoptarea tarifului vamal protecționist, în 1886, și Legea pentru încurajarea industriei) vizînd dezvoltarea industriei naționale.

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Alexandru Vulpe, Mihail Zahariade — GETO-DACII ÎN ISTORIA MILITARĂ A LUMII ANTICE.**

Editura militară, București, 1987, 224 pp., 15 lei: *abordarea, prin prisma istoriei universale antice, a faptelor de arme ale geto-dacilor și implicațiile lor pe plan politic și diplomatic.*

● **Dumitru Velciu — CRONICARUL RADU POPESCU.**

Editura Minerva, București, 1987, 252 pp., 12,50 lei: *monografie consacrată unuia dintre reprezentanții de frunte ai culturii noastre medievale, autorul* Istoriilor domnilor Țării Românești (Magazin istoric, *nr. 2/1987).*

● **Ion D. Isac — DIN ZILELE UNUI ÎNVĂȚĂTOR DE LA ȚARĂ** *(cuvînt înainte de L. Kalustian; ediție, selecție, note și prefață de Octavian Ungureanu).*

Editura Eminescu, București, 1986, 304 pp., 13,50 lei: *selecție din scrierile — memorial din primul război mondial, intervenții parlamentare, publicistică — unui dascăl dintr-un sat din Oltenia.*

● **Jacques le Goff — PENTRU UN ALT EV MEDIU** *(studiu introductiv, note și traducere de Maria Carpov).*

Editura Meridiane, București, 1986, vol. I — 322 pp., vol. II — 270 pp., 29 lei: *abordare globală și într-o viziune înnoitoare a evului mediu, ce își propune să prezinte structurile, permanențele și particularitățile acestei epoci, pe nedrept numită și „veacul întunecat".*

● **Mihail Manoilescu — FORȚELE NAȚIONALE PRODUCTIVE ȘI COMERȚUL EXTERIOR. TEORIA PROTECȚIONISMULUI ȘI A SCHIMBULUI INTERNAȚIONAL** *(traducere de prof. ing.* Valeriu Dinu, *doctor în științe economice: prefață: de prof. dr.* Mihai Todosia.

Editura științifică și enciclopedică, București, 1986, 436 pp., 34 lei: *lucrarea fundamentală a unuia din economiștii reprezentativi ai perioadei interbelice.*

● **Vasile Topana, Gheorghe David — AȘEZĂRI PENTRU TOATE VEACURILE.**

Editura Sport-Turism, București, 1987, 122 pp., 6,50 lei: *incursiune istorică prin cîteva așezări cu vechi tradiții istorice și turistice.*

NOIEMBRIE 1937

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

... și acum aproape 100

Noi extrase din însemnările lui Iancu Cerkez:

1897. 29 noiembrie, sîmbătă. Pe George Em. Lahovari, directorul și proprietarul jurnalului L'Indépendance Roumaine, fost deputat în camera conservatoare, om tînăr, cu avere, foarte instruit și foarte moderat, l-a dus păcatul să scrie un articol foarte anodin în L'Indépendance... de vineri 28 noiembrie, în care, pe tonul unei simple polemici de jurnal foarte măsurate, critica atitudinea lui Nicu Filipescu în jurnalul acestuia Epoca și zicea că patima prea înfocată politică îl duce uneori la neconsecvență, că, de exemplu, Epoca cea dintîi a atacat pe fostul mitropolit [Ghenadie Petrescu] și apoi tot Epoca l-a apărat cu cea mai mare înverșunare... De aici, provocare. Martorii Filipescului au refuzat orice mijloc de conciliere, orice doclarații din partea lui Lahovari că nu a avut de gînd să facă altceva decît un simplu articol de polemică. Întîlnirea a avut loc în noua clădire de pe cheiul Societății de dare la semn, pe la 11 ore dimineața. Străpuns în pintec la a doua repriză, peste cîteva minute, bietul Lahovari era mort. Senzația a fost foarte mare în oraș. Toată lumea e contra lui Filipescu și în contra păcătoșilor lui de martori, care pentru lucru de nimic s-au arătat așa intransigenți.

Moda duelurilor cu spada, cu sabia, mai adesea cu pistolul, nu cred să existe la noi decît după 1835-1840 încoa, de cînd a început generația tînără să frecventeze școlile din străinătate. Or fi fost și mai înainte lupte singulare sau lupte drepte, dar lupte cu martori și după regulile admise în Occident nu cred să fi existat în timpuri vechi, deoarece n-am citit nicăieri să fi existat la noi acele „Jugements de Dieu" sau acele moravuri ale cavalerilor din evul mediu. Din attea mii [de]

Ziarele din primele zile ale acestei luni, noiembrie 1937, informează despre vizita pe care primul ministru Gh. Tătărăscu a efectuat-o în Turcia, la sfîrșitul lunii octombrie 1937, la invitația președintelui Consiliului de Miniștri de la Ankara. Vizita, după cum consemnează presa bucureșteană, se înscrie în eforturile României de a întări pacea și securitatea în Balcani, de a dezvolta cooperarea politică, economică, culturală a celor patru state din cadrul Înțelegerii Balcanice: Grecia, Iugoslavia, România, Turcia. „Socotesc — afirmă în alocuțiunea sa primul ministru român — că nu mai este nevoie să subliniez din nou cordialitatea relațiilor dintre Turcia și România, care, ambele, duc cu perseverență, în cadrul Înțelegerii Balcanice, ca și în ansamblu, o activitate plină de aspirațiile și tendințele aceleiași politici de pace, securitate și stabilitate". La rîndul său, Celal Bayar, președintele Consiliului de Miniștri al Turciei, declară: „Sînt un partizan înfocat al Înțelegerii Balcanice, pe care o consider ca un focar al păcii și al liniștii. Ambii dorim cu toată ardoarea o eră de prosperitate pentru țările noastre, într-o eră de pace și de înțelegere universală".

Comentînd întîlnirea și discuțiile dintre cei doi șefi de guverne, ziarul *Timpul* din 5 noiembrie scrie: „Pentru noi, românii, prietenia turcească, izvorîtă din secole de luptă în cursul cărora am învățat să ne stimăm reciproc, este deosebit de prețioasă. Nimic nu desparte cele două popoare, totul le unește. O pace adevărată nu se poate baza decît pe o asemenea comunitate de interese și de sentimente"[1].

Scena politică internă este marcată de sfîrșitul mandatului de patru ani al guvernului liberal, condus de Gh. Tătărăscu. Conform uzanțelor, cabinetul trebuie să-și dea demisia, suveranul numind un alt guvern care să pregătească alegerile.

Aflați în opoziție, național-țărăniștii nutresc speranța că vor fi chemați ei la putere. Au loc schimbări la șefia partidului, președintele P.N.Ț. fiind numit Iuliu Maniu, în locul lui I. Mihalache.

În vederea desemnării noii formațiuni care să organizeze alegerile, regele primește, pe rînd, pe mai toți șefii de partide. Iată cum consemnează un reporter de la *Timpul* declarațiile făcute de aceștia după audiența regală. Tătărăscu: „— N-am de comunicat nimic. — Totuși ați fost într-o audiență cu caracter special. — Am spus atîtea în ultima lună... — Audiența a fost obișnuită, de lucru? — N-am de comunicat nimic". (11 noiembrie) N. Iorga: „— Nu fac politică, n-am ce declara. — Dar ați fost într-o audiență. Ce ne puteți spune? — Omul trebuie să aibă ce să spună. — Ați făcut vreo recomandație în legătură cu succesiunea? — Succesiune? Ca

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

O fotografie din veacul trecut: George Enescu, (alături de părinții săi) la anii primilor pași în lumea muzicii

Un reportaj din Ilustrațiunea română, din 21 noiembrie, despre minerii din Țara Motilor se deschide cu această fotografie

să fie succesiune, trebuie să fi murit cineva. În cazul de față a murit cineva? Poate că nici nu trage să moară". (12 noiembrie)

La 17 noiembrie, guvernul Tătărăscu își prezintă demisia și este înlocuit cu un guvern... Tătărăscu. Din nou *Timpul*, din 19 noiembrie, publică opiniile unor șefi de partide în legătură cu noul guvern: „Eu nu pot să fac declarații decît cu privire la lucruri pe care le pricep. Cînd voi pricepe, voi face declarații". (C. Argetoianu) „Modificările aduse noii formațiuni sînt prea mărunte pentru a-mi schimba părerea asupra guvernului care în liniile esențiale rămîne cel de pînă acum". (Gh.I. Brătianu) „Criza politică eu nu o văd rezolvată. S-a amînat, nu s-a rezolvat încă". (Octavian Goga) „Vivat sequens" [Trăiască urmașul]. (Al. Vaida-Voevod). Reprezentanții Partidului Național Țărănesc refuză să facă vreo declarație, dar părerea lor nu întîrzie să devină publică: „Națiunea română — se arată într-un manifest lansat de acest partid — nu poate lăsa fără răspuns faptul dureros că P.N.Ț. în două rînduri a fost înlăturat de la guvern". „Al treilea minister Tătărăscu — notează *Lupta* din 19 noiembrie — va fi, deci, un minister de luptă grea între partide și, înainte de a ajunge la lupta în Parlament, va fi luptă grea pentru alcătuirea viitorului Parlament".

Alegerile generale sînt anunțate pentru zilele de 20 și 22 decembrie 1937. Pentru a-și asigura un număr cît mai mare de voturi, P.N.Ț. stabilește un acord cu Partidul liberal al lui Gh. Brătianu și cu legionarii lui Corneliu Codreanu, călcînd astfel principiile democratice pe care afirma că le susține. Așa-zisul „pact de neagresiune" dintre Maniu și Codreanu a avut consecințe grave pe tărîm politic, dînd un certificat de legitimitate mișcării legionare ca unei forțe politice apte de a guverna[1].

Într-o scrisoare adresată lui Maniu, la începutul lui decembrie 1937, Lucrețiu Pătrășcanu exprimă poziția P.C.R. față de „pactul de neagresiune" dintre P.N.Ț. și legionari. „Mișcarea muncitorească — se spune în finalul scrisorii — va sta neclintită la postul ei de acțiune și de veghe. Sigură pe trăinicia credințelor ei, ea nu se îndoiește de siguranța izbîndei. Această izbîndă va fi nu numai a muncitorimii, ci a tuturor acelor care iau astăzi atitudine împotriva fascismului aducător de ruină și moarte și luptă pentru o Românie liberă și prosperă".

La 7 noiembrie 1937, conducerea revistei *Reporter*, „săptămînal ilustrat, politic, literar și artistic", este preluată de N.D. Cocea. Aflat de mai mult timp sub influența partidului comunist, pe atunci în ilegalitate, *Reporter* devine acum una din publicațiile legale de care dispune P.C.R. „*Reporter* — se menționează într-un

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1974.

duelurl întîmplate, zic, de pe la anul 1840 sau 1850 încoa, nu se cunosc decît vreo 7-8 cu sfîrșit tragic sau răniri grave. Cel dintîi care se menționează prin jurnale a fost cel al lui Costică Balș la Iași cu colonelul austriac Stolberg sau Sternberg, pe timpul ocupației [din vremea războiului Crimeei]. Cauza: frumoasa domniță Natalia — soția lui Balș. Se zice că neamțul trăgea la sigur; Balș a rămas pe loc.

Duelul dintre Barbu Bellu cu un militar numit Spiru, îndată după Unire. Bellu pălmuise pe ofițer la o ieșire din teatru. Spiru, atins de glonț, a murit după cîteva ore. Un duel al prințului Grigore Sturdza, mi se pare, cu Vârnav, care a fost omorît. Un duel al prințului Dimitrie Ghica; prințul Ghica a avut ambele picioare străbătute de glonț. Un duel petrecut în Franța între un tînăr moldovean Nicu Ghica Bragadir, frate cu actualul nostru ministru la Paris, și un grec, Costache Sutzu, nepotul cunoscutului nabab din București, Grigore Sutzu. Arma — pistolul. Ghica — omorît; Sutzu — condamnat de tribunalul francez la 4 ani închisoare.

Lupta cu pistolul la Iași, pe un timp groaznic de ninsoare, între Scarlat Vârnav și Leon Ghica, care, lovit, la tîmplă, a rămas pe loc. Înaintea acestora, pe la '67-'68, un duel grav cu sabia între fostul mareșal al Palatului, Th. Văcărescu, cu un militar Cristodorescu, care îl lovise cu biciul; acesta [din urmă] a fost grav tăiat la gît.

31 decembrie, miercuri. Străbătînd mahalalele cîteva cartiere și străzi excentrice, precum strada Țăranilor, str. Teilor, str. Lăptelui, mă gîndeam dacă vreodată acele șiruri de cocioabe și barăci joase, unele pe jumătate înfundate în pămînt, altele roase de umezeală, cele mai multe ascunse după gratiile și uluciile de scînduri negre și jumătate putrede, care bordează calea pavată cu bolovani de gîrlă, se vor transforma vreodată în cartiere europenești, cu

NOIEMBRIE 1937

Prințul moștenitor al Suediei (viitorul rege Gustav VI Adolf, 1950-1973), în vizită la București (imagine din Realitatea ilustrată, din 10 noiembrie)

linii și perspective de clădiri sistematice, înalte și drepte, și dacă nasul trecătorului va fi vreodată scutit de același norol mestecat cu lături aruncate în stradă sau de gurile canalelor în care se aruncă toată apa de prin curți sau, pe lîngă deschizătorii pivnițelor, de acel trăznitor parfum de zeamă de varză acră.

1898, 3 ianuarie. În Franța și la Paris e mare tevatură și emoțiune cu afacerile Dreyfus-Esterhazy. Pe baza unui oarecare borderou, prea impresionabilii francezi, mințiți de gazete, au condamnat (în 1894) pe un căpitan evreu, Dreyfus, la degradare și deportare într-o insulă, unde n-are voie să vorbească cu nimeni și e privegheat, ziua și noaptea, cu revolverul în mînă, ca un mare trădător al intereselor secretelor apărării naționale și vînzător al lor către Germania. După 2-3 ani de zile de acest supliciu neomenos, un vicepreședinte al Senatului, Scheurer Kestner, alsacian, și, mi se pare, și Figaro, au ridicat vocea și au făcut demersuri că Dreyfus n-ar fi vinovat, că adevăratul culpabil ar fi un alt militar, maiorul Walzin Esterhazy. De aci, noi campanii prin presă, unii susținînd că procesul Dreyfus trebuie revăzut, alții, antisemiții, susținînd că alei joacă banii și intrigile dintre familiile evreiești ca să scape pe un membru dintre familiile evreiești mai cu vază. Guvernul a decis darea în judecată a lui Esterhazy. Consiliul de război însă l-a achitat. Opinia publică însă e și mai emoționată. Romancierul Zola adresează o scrisoare președintelui Republicii, în care afirmă din nou că Dreyfus e inocent și că toată înscenarea a fost chibzuită de un oarecare maior Paty de Clam, care a făcut să creadă în realitatea fantasmagoriei sale inteligența mediocră a ministrului de război de atunci, generalul Mercier, a lui Boisdeffre, șeful statului major, și a subșefului (statului major), general Gonse. El termină scrisoarea (cu următoarele cuvinte): „O singură

cuvînt redacțional din numărul din 14 noiembrie — este revista tuturor celor ce luptă pentru o democrație reală și populară".

În numărul din noiembrie, expunînd poziția consecventă a partidului comunist de unire a tuturor forțelor democratice, Ion N. Popescu (Ion Popescu-Puțuri) subliniază necesitatea strîngerii rîndurilor maselor populare „în acest moment de cumpănă, înțelegerea lor de-a merge unite într-un front larg, pe platforma comună a apărării regimului constituțional și a libertăților publice".

Paginile revistei *Reporter* sînt deschise unei tematici preponderent social-politice, cu analize ale evenimentelor de pe scena politică, atît internă cît și externă. Rubricile culturale ale revistei sînt consacrate unor personalități și opere reprezentative din patrimoniul culturii naționale și universale: G. Enescu, Beethoven, William Blake, Dickens etc. Începînd cu nr. 36, din 16 noiembrie, *Reporter* publică în limba română, sub titlul *Nădejdea*, ample fragmente din romanul *L'Espoir*, epopeea războiului civil din Spania, scrisă de André Malraux. „Romancierul Malraux și-a dat mîna cu Malraux combatantul pentru a ne oferi una din rarele cărți ale timpului nostru în care se împletesc orizonturi nesfîrșite cu cele mai crude realități".

„Constanța a îmbrăcat astăzi hainele unei strălucite serbări muncitorești — relatează *Facla* din 6 noiembrie. S-au împlinit 25 de ani de la înființarea celei mai puternice organizațiuni profesionale de la noi — Uniunea muncitorilor din porturile și transporturile României.

15 000 muncitori, organizați în 76 de sindicate din 47 porturi și 15 localități de gară, iată ce reprezintă azi această Uniune, creată în anul 1912 de brăilenii Panait Istrati, Ștefan Gheorghiu, Dumitrescu-Bătrînul și Stoica Mihalcea.

Un sfert de veac de lupte grele, un trecut presărat cu nenumărate sacrificii".

Cu acest prilej, are loc o întrunire jubiliară a reprezentanților muncitorilor portuari și din transporturi. Ordinea de zi, scrie *Facla*, „cuprinde dureri nenumărate, care se cer ostoite. Salariile, orarul de lucru, contractele colective, șomajul, împrumuturile".

În 4 noiembrie se stinge din viață istoricul Oreste Tafrali, profesor la Universitatea din Iași. Reținem din datele biografice publicate cu acest prilej de presa bucureșteană. S-a născut la 14 noiembrie 1876 la Tulcea. Studii liceale la Tulcea și Galați și universitare la București și Paris, cu doctoratul la Sorbona. La 1 septembrie 1913 a fost numit profesor la catedra de arheologie a Universității ieșene, iar la 1 iunie 1916 director al Muzeului de antichități din Iași. A fost membru corespondent al Academiei

Demonstrații pacifiste în S.U.A., sub deviza cuvintelor președintelui Roosevelt: „Cei ce fac războiul trebuie puși la carantină"

Celebrul dirijor Arturo Toscanini a anunțat că nu va concerta în țările de dictatură fascistă

române. În ultimii ani de viață, a fost decanul Facultății de litere din Iași.

A publicat, inițial, proză în paginile revistei *Literatura și arta română*. Discipol al lui Charles Diehl, strălucitul istoric al Bizanțului, s-a ocupat de studiul artei bizantine în România, precum și de coloniile grecești de la Pontul Euxin. A fost prezent în mai multe rînduri în *International Bibliography of Historical Sciences* (8 volume, Washington, 1926-1935).

Presa acestei luni consemnează și faptul că, la 1 noiembrie, are loc punerea pietrei fundamentale a palatului Academiei militare din București. Realizat după planurile arhitectului Duiliu Marcu, edificiul este amplasat — scrie *Dimineața* din 2 noiembrie — „pe dealul Cotrocenilor, unde Ministerul Educației Naționale și Ministerul Apărării Naționale aveau o largă porțiune de teren, cunoscută sub numele de Țăcălia".

Clădirea — precizează arhitectul Duiliu Marcu, într-un interviu acordat ziarului amintit — ocupă o suprafață de cca. 3 900 metri pătrați la parter și un volum de optzeci de mii de metri cubi. Este alcătuită din subsol, parter și trei etaje. „Am conceput întreaga clădire — arată proiectantul ei — într-o arhitectură clasico-modernă, verticalitatea pilaștrilor din fațadă, care servesc și ca stîlpi de construcție, dau acestei clădiri un caracter marțial, care cred că corespunde scopului. Intrarea principală de onoare este marcată de corpul principal care are o înălțime de 28 metri și care poate fi văzut de departe dinspre oraș și va fi ca un simbol al puterii militare ce veghează la apărarea neîncetată a patrimoniului național".

Mai reținem din știrile apărute în ziarele din noiembrie 1937. Este anunțată apariția primului volum din *Istoria limbii române* de Al. Rosetti, profesor la Facultatea de litere și filozofie din București. „Lucrarea, remarcă *Dimineața* din 11 noiembrie, va deschide perspective inedite studiului limbii române. Autorul aduce o concepție originală, o prezentare nouă a materialului, expunînd istoria limbii române din punct de vedere genealogic. Primul volum este consacrat fondului latin al limbii noastre, pe cînd volumele viitoare vor fi consacrate expunerii vicisitudinilor prin care a trecut limba latină în provinciile romanizate de la Dunăre.

Cu deosebit interes este urmărită conferința prof. Chr. Musceleanu de la Facultatea de științe din București *Despre televiziune* (Ateneul Român, 14 noiembrie). „Conferențiarul — scriu ziarele — a prezentat într-o formă atrăgătoare elementele acestei invenții uimitoare, care exprimă astăzi ultima magie a științei". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

pasiune am avut, de a lucra pentru umanitate... Să fiu dus înaintea juraților și atunci se va face lumină deplină." [Cum se știe, Zola a publicat celebra sa scrisoare deschisă intitulată Acuz, în ziarul L'Aurore din 13 ianuarie 1898, care apărea sub conducerea lui Clemenceau. Gestul marelui scriitor a întărit poziția celor care susțineau rejudecarea procesului lui Dreyfus. În 1899, acesta a fost grațiat, iar în 1906 reabilitat].

29 ianuarie. Ne-a lăsat sănătate [a decedat] bătrînul Flechtenmacher, compozitorul muzicii celor mai multe din vodevilurile românești, acum cam uitate, precum Baba-Hîrca, Chirița la Iași, Nunta țărănească, Piatra în casă etc. Era fiul legistului Flechtenmacher, cunoscut în Moldova, și era contemporanul lui Millo, actorul.

Februarie 26. Un tînăr, George Enescu, de 16 ani, născut lîngă Dorohoi, a sosit și va da la Atheneu un concert, simbătă, la 28 februarie. Promite a deveni un compozitor însemnat, după spusele ziarelor noastre. O simfonie așa intitulată Poème roumaine [Poema română] se zice că a fost foarte apreciată la concertul orchestrei Colone, la Paris. Văzînd tată-său, mic proprietar la Liveni, că, încă de la vîrsta de vreo 5 ani, arăta dispoziții extraordinare, l-a dus la Conservatorul de la Viena, de unde a ieșit la 11 ani cu premiul întîi. Acum studiază la Conservatorul din Paris. A fost elevul lui [Jules] Massenet (1842-1912). Pe lîngă darul compoziției, se zice că e un executant minunat pe vioară și clavir.

11 aprilie, simbătă. S-a deschis războiul între Spania și Statele Unite din America, din cauza insulei Cuba, care s-a răsculat contra Spaniei [Magazin istoric, nr. 12/1971]. Statele Unite pretind să i se acorde [Cubei] independența.

5 septembrie. Spaniolii au fost bătuți pe toată linia. Acum se încheie pace. Spania pierde toate insulele de pe coasta Americii: Cuba, Porto Rico și, probabil, Filipine.

Selecția textelor: Marian ȘTEFAN

UN AMBASADOR ÎȘI AMINTEȘTE (III)

ARMAND BÉRARD

Diplomatul francez Armand Bérard continuă să-şi depene amintirile şi în numărul de faţă al revistei noastre[1], de data asta despre climatul general de ostilitate faţă de politica nazistă, climat definitiv instalat la Washington, din vara anului 1938.

Subtitlurile aparţin redacţiei.

Toate uşile deschise la Brain-Trust

Mutat la ambasada noastră din Washington, am părăsit, la 17 mai 1938, portul Le Hâvre cu vasul „Paris", care avea nevoie de opt zile pentru a traversa Atlanticul. Mă aflam pe vapor în plin ocean, cînd am aflat la radio ştirile despre prima mare criză cehoslovacă[2]: în noaptea de 20 spre 21 mai, mai multe împuşcături, trase în orăşelul Eger, costaseră viaţa a doi germani din regiunea sudetă, locuită de o puternică minoritate germană. Ajuns la Washington, am luat cunoştinţă de repercusiunile cazului, mai ales de declaraţia secretarului de stat Cordell Hull: „Poporul american a urmărit cu vie atenţie şi nelinişte evoluţia situaţiei critice care a afectat unele ţări din Europa centrală". Ambasada noastră rămînea în contact cu Departamentul de Stat. Dar aceste contacte nu erau întotdeauna uşoare. Om deschis şi afabil, preşedintele Roosevelt era prea prins cu problemele curente ale administraţiei şi cu conducerea New Dealului [politica de reforme urmărind redresarea economiei americane, zdruncinată de marea criză economică din 1929-1933] pentru a-i primi des, chiar în perioade de criză, pe diplomaţi. El lăsa această grijă lui Cordell Hull. Dar acesta, înaintat în vîrstă [67 ani], trebuia să se menajeze în timpul obositoarei călduri a verii. În perioada respectivă, se închidea în apartamentul său cu aer condiţionat, unde i se aduceau rapoartele şi telegramele. În tot acest timp, primea un număr limitat de vizite. Prin urmare, şefii oficiilor diplomatice se vedeau reduşi la contactele cu subsecretarul de stat, foarte competentul Sumner Welles, cu directorul pentru Europa, [Jay Pierrepont] Moffat, şi cu subalternii lor.

De altfel, nu se prea putea face altceva decît să se studieze reacţiile lor. Legat de mîini, prin legea neutralităţii, preşedintele era obligat să manifeste o mare rezervă. Praga şi-a mărturisit intenţiile de a reforma regimul minorităţilor. La rîndul său, Berlinul nu a îndrăznit, în faţa blamului şi sub presiunea străinătăţii, să meargă pînă la capăt. S-a restabilit astfel un calm provizoriu în relaţiile germano-cehoslovace, dar un calm plin de ameninţări. Chiar şi în îndepărtatul Washington, nu puteam să nu fim conştienţi de aceste ameninţări.

În ce mă priveşte, faptul de a fi fost cunoscut ca legat de guvernul de Front popular francez îmi deschidea uşile la membrii „Trustului creierului". [„Brain-Trust", care constituia grupul de colaboratori şi sfătuitori ai preşedintelui]. Mă întîlneam des, bunăoară, cu distinsul „general Attorney", cu (procurorul general), Francis Biddle şi cu ministrul de interne, Ickes. Dintre marii ziarişti, de la care se putea afla mereu ceva interesant şi a căror simpatie trebuia cultivată, îi notez pe Arthur Krock de la *New York Times*, pe Drew Pearson de la *Baltimore Sun*, pe Dorothy Thomson şi pe Walter Lippmann. Pe acesta din urmă am început să-l frecventez încă de la început şi relaţiile mele cu el au devenit tot mai cordiale. Dar ceea ce mi-a creat o bună poziţie în cercurile diplomatice a fost felul în care m-a primit doamna Robert Woods Bliss. Ea îi cunoscuse pe părinţii mei, pe vremea cînd soţul său era prim-secretar al Ambasadei americane din Paris [1916-1920]. Domnul Bliss îşi terminase cariera ca ambasador în Argentina[3]. Acum trăiau pe domeniul lor de la Dumbarton Oaks, pe care doamna avea să-l doneze ulterior Universităţii Harvard şi

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 9. 10/1987.

[2] Conform *Planului Verde* (Grün), pus la punct de Hitler şi Keitel încă din 21 aprilie 1938 şi în care erau stabilite modalităţile de a ataca şi supune Cehoslovacia, în mai, Germania hitleristă a concentrat trupe la graniţele acestei ţări, producînd asa-numita „criză din mai", în faţa căreia Cehoslovacia a decretat mobilizarea parţială a armatei.

[3] Bliss Robert Woods (1875-1962) a fost ministrul S.U.A. în Suedia (1923-1927), ambasador în Argentina (1927-1933).

unde avea să aibă loc, după război, conferința internațională de creare a Organizației Națiunilor Unite[1]. Împreună cu doamnele Bacon și Beale („cele trei *B*", cum li se spunea), doamna Bliss era marea personalitate feminină a Washingtonului. Averea ei era uriașă. Un personal numeros întreținea la Dumbarton Oaks mai multe grădini superbe, unde oferea recepții, la care înalții funcționari federali și membri ai corpului diplomatic, în frunte cu ambasadorii, se băteau să fie invitați. Vorbind bine italiana și franceza noastră la perfecție, doamna Bliss, persoană foarte cultivată, își procura imediat tot ce apărea în America sau în Europa în materie de literatură și de istorie. Povestea cu farmec tot felul de întîmplări amuzante din locurile pe unde trăise ca soție de diplomat. În timpul primului război mondial, neascunzîndu-și imensa simpatie pentru Franța, organizase numeroase acțiuni de ajutorare a țării noastre. După încetarea ostilităților, suportase în întregime costul refacerii unuia dintre satele noastre care fuseseră devastate.

Toamna anului 1938. La Praga sosesc grupuri de refugiați din zona ocupată de hitleriști

Roosevelt ia atitudine

La 3 august, ambasadorul nostru la Washington, Saint Quentin, a plecat spre Franța. Înainte, el a avut o lungă întrevedere cu Cordell Hull. Acesta se îndoia de spiritul rezonabil al lui Hitler, dar spera că Germania nu va trata cu indiferență valul de critici și dezaprobări pe care le suscita politica ei. Își făcea, desigur, iluzii: nu cunoștea caracterul lui Hitler și al acoliților lui. Hull a recunoscut că, în opinia publică americană, spiritul izolaționist persista, dar a adăugat că, acum, oamenii erau de acord ca S.U.A. să-și doteze forțele armate cu o marină puternică și că viitorul congres american nu va fi, poate, ostil unei modificări a legii neutralității. Între timp, Washingtonul salutase orice întărire a solidarității franco-britanice.

Saint Quentin trebuia să revină la post la începutul lui octombrie. Dar reluarea agitațiilor naziste împotriva Cehoslovaciei i-a scurtat absența[2]. Războiul părea inevitabil, afară de cazul că Cehoslovacia și capitalele occidentale ar fi capitulat. În birourile ambasadei petreceam ore dramatice, așteptînd știrile. Știam că Roosevelt căuta o cale pentru a ajuta Marea Britanie și Franța, ceea ce — era nevoit să constate — nu era deloc ușor. La 10 septembrie, el a fost obligat să facă în public o declarație destinată a combate impresia că S.U.A. erau aliate, cel puțin din punct de vedere moral, cu democrațiile europene împotriva nazismului. Totuși, opinia publică americană începea să simtă confuz că, pînă la urmă, America va trebui să intre în război alături de Franța și de Marea Britanie. Ostilitatea maselor din S.U.A. față de cel de-al III-lea Reich se accentua continuu, iar presa începea să se facă ecoul acestei ostilități. Încă de la 15 iunie îmi atrăsese atenția un editorial din *New York Times*: „Statele Unite, scria autorul, nu pot fi indiferente față de evenimentele din Europa, care riscă să afecteze însăși soarta democrației americane". Sondajele de opinie revelau și ele schimbări semnificative. Astfel, dacă în 1936, la întrebarea „dacă un nou război izbucnește în Europa, S.U.A. trebuie să participe la el?", 95 la sută dintre cei chestionați răspunseseră „nu", în aprilie 1938 — deci înainte chiar de prima criză cehoslovacă — 46 la sută dintre cei întrebați

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1985.

[2] La 3 septembrie, Hitler a dat ordin de atac împotriva Cehoslovaciei pentru 28 septembrie, iar la 12 septembrie, cu ocazia Congresului Partidului Național-Socialist, el a cerut în mod ultimativ acestei țări să cedeze în opt ore teritoriile cehe populate de germani.

erau de părere că S.U.A. „vor trebui să lupte din nou cu Germania".

După conferința de la Miinchen, din 29-30 septembrie 1938[1], o mare confuzie s-a făcut resimțită în spiritele și în presa americană. Un sondaj efectuat în rîndul noii promoții de studenți care intrau la universitatea din Princeton arăta că aproape jumătate dintre participanți nu credeau că Hitler ar fi echilibrat mintal. Majoritatea studenților îl considerau pe Roosevelt drept cel mai mare american al epocii. 462 dintre ei erau gata să se bată pentru țara lor într-un război defensiv, în timp ce numai 99 erau contra. În acest climat, Roosevelt a anunțat, la 15 octombrie, că va proceda la o reorganizare a forțelor de apărare națională. Știrea a fost bine primită de opinia publică. La 27 octombrie, Roosevelt a reafirmat idealurile democratice ale politicii sale: nici un compromis cu regimurile fasciste; necesitatea întăririi forțelor armate americane, pentru apărarea Lumii Noi, în ansamblul ei. Noile sondaje de opinie au pus și mai clar în lumină reprobarea politicii hitleriste, ca și marea simpatie față de nefericita Cehoslovacie. Celebra ziaristă Dorothy Thomson sublinia semnificația acestor sondaje, după München: „Publicul american consideră că Marea Britanie și Franța au capitulat în fața terorii. Or, această teroare va spori neîncetat pînă cînd războiul va deveni de neînlăturat. Că cele două democrații europene au capitulat ar putea părea de înțeles opiniei noastre publice, care consideră că ele erau insuficient pregătite din punct de vedere militar... Dar într-o lume ajunsă la discreția Germaniei, Italiei și Japoniei, poziția Americii ar fi precară... Statele Unite s-ar putea găsi în situația de a trebui să-și asume o mare parte de răspundere nu din idealism, ci pur și simplu din spirit de conservare"...

La 15 noiembrie, președintele Roosevelt declara că „S.U.A. trebuie să fie în stare să asigure, de acord cu celelalte națiuni americane, apărarea întregului continent, din Canada pînă în Țara de Foc". America Latină constituia în acel moment o preocupare majoră pentru Washington. Într-o epocă în care autarhia statelor fasciste și penetrația japoneză în China reduseseră considerabil debușeele nord-americane în Europa și în Asia, S.U.A. înțelegeau să nu-și lase amenințate și debușeele din America de Sud, unde concurența germană, italiană și japoneză se făceau puternic simțite. Administrația Roosevelt era serios îngrijorată de rolul jucat de elementele hitleriste în mișcarea „cămășilor verzi", de orientare fascistă, din Brazilia, ca și de contactele dintre dictatorii din Europa și cei din America Latină. „Nu putem tolera — scria, în legătură cu aceasta, Walter Lippmann — ca statele fasciste să-și facă din America de Sud o bază și chiar un aliat".

Actul de neutralitate al S.U.A. urma să expire în primăvara lui 1939. Guvernul lăsa să se înțeleagă că, pentru a se asigura apărarea țării, flota aeriană trebuia sporită pînă la 9 280 avioane și că începuse deja construirea a 40 nave de război. De altfel, încă de atunci, Roosevelt începuse să închidă ochii la achizițiile de avioane pe care noi le făceam în S.U.A., prin mijlocirea unui om de afaceri francez, stabilit la New York. Avioanele erau livrate pe pista aeroportului din Detroit, de unde erau trecute discret peste frontieră, în Canada, și aduse la Montreal sau Quebec, pentru a fi îmbarcate pe nave și transportate în Franța. ■

În românește de
Leon SĂRĂȚEANU

[1] Marea Britanie (Chamberlain) și Franța (Daladier), consecvente politicii conciliatoriste promovate față de Germania, au acceptat dictatul lui Hitler prin care se impunea cedarea de către Cehoslovacia către cel de-al III-lea Reich a Regiunii sudete. Cele două țări (Franța și Anglia) „garantau" noile frontiere ale Cehoslovaciei (*Magazin istoric*, nr. 9/1973).

Lăudîndu-se că poate „fabrica", aur, un alchimist i-a solicitat Papei Leon X (1513-1521) o subvenție pentru „miraculoasele" sale îndeletniciri. Dumirindu-se despre ce-i vorba, papa i-a oferit o... pungă goală, spunîndu-i:

— Foarte bine, dacă într-adevăr poți „fabrica" aur, nu-ți mai trebuie decît o pungă în care să-l păstrezi...

●

Magistratul și omul politic francez Henri Jeannin (1540-1623) a fost numit de regele Henric IV (1589-1610) ambasador pe lîngă regele Spaniei. Faptul că Jeannin nu făcea parte din rîndul nobilimii a fost considerat de monarhul spaniol ca o lipsă de considerație pe care Henric IV o manifesta față de relațiile cu Spania și, pentru acest motiv, cînd noul ambasador și-a prezentat scrisorile de acreditare, regele spaniol l-a întrebat:

— Sînteți gentilom?

— Da, Sire, dacă și Adam a fost, i-a răspuns Jeannin.

— Și al cui fiu sînteți?, a întrebat din nou regele.

— Al virtuților mele.

Un răspuns care l-a convins și cucerit pe rege, primind scrisorile de acreditare și elogiind noblețea spirituală a ambasadorului.

●

Un soldat din armata lui Frederic cel Mare, care încercase de trei ori să fugă la inamic și de fiecare dată fusese prins, a fost adus în fața regelui.

— Ce te-a făcut de-atîtea ori să fugi din armata mea?, l-a întrebat regele.

— Norocul, Sire, nu ne-a prea ajutat în ultimele trei campanii și m-am hotărît să-l caut în altă parte...

— Dragul meu, i-a replicat regele calm, aș dori să mai încerci și în campania viitoare, alături de mine, și, dacă nici de data aceasta nu reușim, dezertăm amîndoi...

1939-1945.

CORESPONDENŢĂ SECRETĂ

CASA ALBĂ — DOWNING STREET 10

CORNELIU BOGDAN

Îngrijorat că americanii vor refuza să accepte planurile de a debarca în Italia, după ce vor fi obţinut victoria în Sicilia, şi că îşi vor intensifica pregătirile în vederea forţării Canalului Mînecii şi debarcării masive în nord-vestul Europei, Churchill a insistat pentru o nouă întîlnire cu Roosevelt[1]. Cu o anumită întîrziere, care a determinat mai multe reveniri din partea lui Churchill, Roosevelt a acceptat întîlnirea. Ea a avut loc între 12 şi 25 mai 1943, la Washington, sub numele de cod „Trident".

Ultimatum militar sau negocieri diplomatice?

Churchill a călătorit spre Washington la bordul navei „Queen Mary". Bine dispus, a considerat că pe mare poate redeveni, în corespondenţa cu F.D. Roosevelt, „Persoana navală", şi nu „Fosta persoană navală", cum se stabilise între cei doi, de cînd Churchill preluase funcţia de prim-ministru. La 10 mai, i-a scris preşedintelui: *„Începînd de ieri sîntem înconjuraţi de nave militare ale S.U.A. şi apreciem cu toţii marele preţ pe care, evident, îl puneţi pe supravieţuirea noastră în continuare. Aştept cu nerăbdare întîlnirea cu dumneavoastră şi sfîrşitul de săptămînă pe care îl vom petrece împreună la Hyde Park. Pînă acum călătoria a fost cît se poate de agreabilă, iar cei de la statul major au muncit mult"*.

A treia conferinţă Roosevelt-Churchill de la Washington[2] s-a concentrat asupra problemelor militare[3]. Deşi britanicii nu au reuşit să-i convingă pe americani să accepte prioritatea mediteraneană şi pregătirile pentru debarcarea în Europa au rămas o preocupare centrală (căzîndu-se de acord ca ea să aibă loc în jurul datei de 1 mai 1944), totuşi o acţiune rapidă în Italia a fost recunoscută ca o posibilitate clară. S-a hotărît să se ceară Portugaliei permisiunea ca insulele [portugheze] să fie utilate ca o bază militară aliată (Churchill preferase un ultimatum militar, dar Cabinetul de război a ales calea diplomatică).

Roosevelt şi Churchill au căzut, de asemenea, de acord să respingă sugestia conducătorilor militari din Mediterana, ca, în cazul Italiei, să se facă o excepţie de la principiul capitulării necondiţionate, oferindu-i-se guvernului acestei ţări „o pace în onoare".

Pentru preşedintele Roosevelt, cea mai importantă hotărîre luată de el în timpul conferinţei a fost, probabil, aceea de a împărţi cu Marea Britanie datele cu privire la cercetările în domeniul bombei atomice. Unii dintre consilierii săi nu avizaseră această decizie[4].

Abia după ce Churchill a ajuns la Alger, la 27 mai, unde s-a dus să-l determine pe Eisenhower să-şi ia un angajament ferm în legătură cu campania în Italia, la Washington s-a publicat un scurt comunicat despre conferinţă. În timpul şederii sale în capitala americană, Churchill a participat la un dejun, la Ambasada bri-

---

[1] Continuăm să publicăm alte extrase din corespondenţa Churchill-Roosevelt, apărută în trei volume la New-York, în 1984 (*Magazin istoric*, nr. 4-10/1987).

[2] La Washington, Churchill şi Roosevelt se mai întîlniseră între 22 decembrie 1941 şi 14 ianuarie 1942 şi între 19 şi 25 iunie 1942.

[3] La Washington s-a hotărît: 1) scoaterea Italiei din luptă printr-o operaţie de amploare („Husky"), avînd baza de lansare în Africa de Nord şi debarcîndu-se iniţial în Sicilia; 2) deschiderea celui de-al doilea front în Europa, în mai 1944; 3) relansarea ofensivei în China şi Birmania; 4) intensificarea bombardării obiectivelor industriale şi strategice ale Germaniei.

[4] *Magazin istoric*, nr. 8, 9/1975.

tanică, cu un grup de înalți demnitari americani: vicepreședintele S.U.A., Henry Wallace, secretarul pentru război, Henry Stimson, secretarul pentru probleme interne, Harold Ickes, președintele Comitetului pentru relații externe al Senatului, Tom Connally, și subsecretarul de stat, Sumner Welles.

Cu acest prilej, Churchill și-a expus concepția cu privire la asigurarea ordinei și securității postbelice. Avînd în vedere că discutase și cu Roosevelt, el a dat instrucțiuni ambasadorului britanic, lordului Halifax, să alcătuiască un rezumat al discuțiilor de la dejun și să-l trimită președintelui. Halifax s-a conformat, dar a menționat pe document că părerile sînt exclusiv ale primului ministru.

Cu același prilej, oaspetele a vorbit despre o asociație americano-britanică, despre o formă de cetățenie comună. Vederile exprimate de Churchill, arată profesorul Warren Kimball, editorul celor trei volume de corespondență, seamănă izbitor cu schema lui Roosevelt cu privire la „cei patru polițai" ai lumii (S.U.A., Regatul Unit, U.R.S.S. și China). Sugestiile făcute de Churchill în această schiță nu țineau seama nici de istoria și realitățile din Balcani și Europa, nici de cele din Asia și Africa. „Era vorba mai curînd, subliniază prof. W. Kimball, despre un plan de a reface lumea, pe care o iubea cel mai mult primul ministru: lumea secolului XIX, a politicii nestingherite de mare putere".

Relațiile cu de Gaulle continuau să le dea bătaie de cap celor doi. Roosevelt făcuse o adevărată alergie față de conducătorul Franței libere și de eforturile sale de a impune aliaților Comitetul francez al eliberării naționale. La 17 iunie 1943, el i-a scris lui Churchill: *„m-am săturat pînă în gît de de Gaulle"* și *„a sosit momentul să rupem cu el"*. Comentariile sale erau atît de aspre la adresa conducătorului Franței libere, încît atunci cînd, în 1964, documentul respectiv a fost dat publicității, redactorii volumului de documente oficiale *(Foreign Policy of the United States)* au socotit necesar să elimine cîteva dintre aprecierile lui Roosevelt.

Ministerul de externe britanic și, în general, conducătorii politici britanici se opuneau unei rupturi cu de Gaulle. Temîndu-se de o retragere americană din Europa, după război, contau mult pe relația cu Franța și își dădeau seama că el nu va putea fi scos de la conducerea țării. Deși Churchill ajunsese a împărtăși într-o măsură antipatia lui Roosevelt față de de Gaulle și punea mai mare preț pe prietenia cu S.U.A. decît pe cea cu Franța, a fost nevoit să accepte vederile Cabinetului de război britanic, care era unanim pentru menținerea unor relații corecte cu conducătorul Franței libere.

În vara anului 1943, problemele Italiei preocupă intens pe liderii anglo-americani. În iulie, ziarele anunță demisia lui Mussolini și formarea unui nou guvern, în frunte cu mareșalul Badoglio...

„Soapsuds"

Cauza principală care a început să afecteze negativ relația Churchill-Roosevelt, marcînd debutul unui proces de declin în alianța americano-engleză, a reprezentat-o încercarea lui Roosevelt de a stabili o legătură directă cu I.V. Stalin, ocolindu-l uneori pe Churchill: „Eternul triunghi este probabil o amenințare la fel de mare pentru oamenii de stat, ca și pentru îndrăgostiți", observă profesorul Kimball. Roosevelt a manifestat tendința de a acorda prioritate Uniunii Sovietice, fapt dovedit și de numirea lui Harriman, spre sfîrșitul lui 1943, ca ambasador la Moscova (pînă atunci el fusese un trimis personal al său pe lîngă Churchill), cel mai probabil din cauza schimbărilor înregistrate în raportul de forțe. În timp ce Marea Britanie devenea un „partener junior", „un partener secund", se profila din ce în ce mai limpede faptul că în politica mondială se afirmau preponderent doar două mari puteri: S.U.A. și U.R.S.S.

Din aceste considerente, precum și pornind de la încrederea sa în contactele personale și în capacitatea sa proprie de a-și influența interlocutorul, în mai 1943, Roosevelt

l-a trimis la Moscova pe prietenul său, fost ambasador în U.R.S.S., Joseph Davies, cu misiunea de a organiza o întîlnire în doi Roosevelt-Stalin. Churchill, care nu fusese informat în prealabil, a înţeles despre ce era vorba şi a intervenit mînios, la 25 iunie, adresîndu-se preşedintelui american:

„Trebuie să mă iertaţi pentru faptul că mă exprim cu toată francheţea, justificată prin prietenia noastră şi prin gravitatea problemei. Nu subestimez măsura în care propaganda inamică ar putea exploata o întîlnire între conducătorii Rusiei sovietice şi Statelor Unite, în această conjunctură Commonwealthul şi Imperiul britanic fiind excluse. Ar fi un lucru serios şi vexatoriu, iar mulţi s-ar arăta nedumeriţi şi alarmaţi. Călătoria pe care am făcut-o cu Averell la Moscova, în august 1942, s-a desfăşurat la un nivel mult mai scăzut şi a avut loc într-o fază a războiului cînd nu aveam decît de explicat de ce nu deschidem al doilea front. Cu toate acestea, voi susţine, în măsura posibilului, orice veţi hotărî".

Răspunsul lui Roosevelt nu poate fi trecut la capitolul „prietenia sinceră americano-britanică". Mai precis, preşedintele l-a mînţit pur şi simplu pe Churchill, mai întîi neinformîndu-l despre scopul principal al misiunii lui Davies şi apoi afirmînd că ideea întîlnirii în doi ar fi aparţinut lui Stalin. „A fost un mare noroc că Hitler nu a ştiut cît de proaste erau relaţiile între aliaţi în acel moment — scrie Robert Sherwood —, cît de aproape erau ele de ruptură, fapt care reprezenta singura speranţă a acestuia de supravieţuire".

Pînă la urmă, întîlnirea separată Roosevelt-Stalin nu a avut loc. Cînd U.R.S.S. a protestat vehement împotriva amînării celui de-al doilea front şi cînd Churchill s-a temut că reacţiile sovietice ar putea afecta operaţiile militare, el i-a scris, la 29 iunie, lui Roosevelt că nu va mai dezaproba o întîlnire separată Roosevelt-Stalin. *„Dimpotrivă, avînd în vedere atitudinea sa* [a lui Stalin], *cred că este important ca acest contact să fie stabilit".*

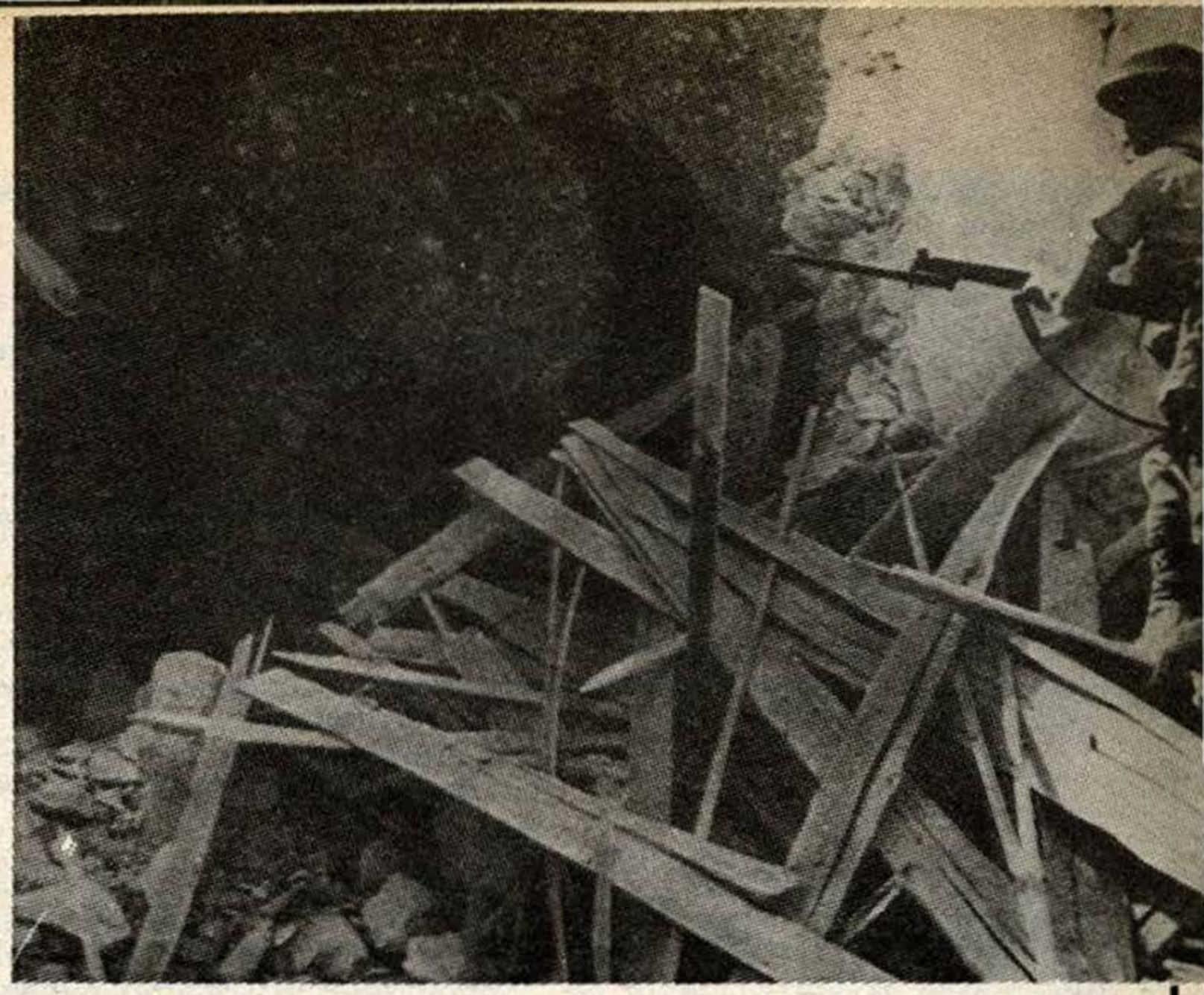

...în august, americanii cuceresc oraşul-port Messina, Sicilia trecînd sub controlul forţelor aliate...

Dar legăturile dintre cei doi lideri politici anglo-saxoni nu au mai înregistrat aceeaşi „temperatură" prietenească din primii ani ai relaţiilor lor.

Primul ministru acorda uneori atenţie şi unor amănunte care, după părerea sa, erau totuşi importante. Un exemplu: denumirile codificate ale diferitelor operaţii militare. La un anumit moment, după ce dăduse personal o serie de nume pe care le-a apreciat ulterior ca nepotrivite, Churchill a indicat unui consilier să-i supună spre aprobare toate denumirile codificate, pentru a le stabili el însuşi. A renunţat oarecum la această preocupare abia după ce a fost informat că treaba i-ar consuma mai tot timpul de lucru, dar a continuat să aleagă sau să aprobe denumirile tuturor operaţiilor de importanţă majoră. După cum i-a scris lui Ismay [secretar adjunct al Cabinetului de război], „operaţiile în care s-ar putea să-şi

...iar în septembrie, la Cassibile, tot în Sicilia, Italia semnează convenţia de armistiţiu cu Naţiunile Unite

piardă viaţa un număr mare de oameni nu trebuie să poarte drept cod cuvinte lăudăroase sau frivole. O văduvă sau o mamă să nu fie pusă în situaţia de a spune că fiul ei a fost ucis într-o operaţie cu numele de «Bunnyhug» (Iepurilă) sau «Ballyhoo» (Gogoaşă)". Bombardarea instalaţiilor petroliere de la Ploieşti, de către avioanele americane, cu baza în Libia, a primit iniţial numele de „Soapsuds" (Clăbuci de săpun). Dar Churchill a intervenit:

„Londra

26 iunie 1943,

Fosta persoană navală către Preşedinte, personal şi secret.

Gîndindu-mă mai bine, am ajuns la concluzia că «Soapsuds» nu ar fi o denumire potrivită pentru o operaţie în care ar urma să-şi rişte sau să-şi piardă viaţa atît de mulţi bravi americani. Nu cred că este bine pentru moral să folosim etichete denigratoare unor fapte de arme de mare bărbăţie. Sînt foarte bucuros că şefii de stat major ai Statelor Unite au fost de acord cu sugestia noastră de a înlocui Soapsuds prin Tidal Wave (valul seismic). Mi-aş dori ca toate problemele noastre să fie rezolvate la fel de uşor".

Convorbiri interceptate ?

Churchill şi Roosevelt nu au ţinut evidenţa convorbirilor lor telefonice, dar germanii au făcut-o! Serviciile de informaţii germane (respectiv, o secţie din cadrul oficiului german de poştă şi telegraf) au interceptat şi decodificat o parte a convorbirilor telefonice transatlantice dintre cei doi conducători aliaţi. Deşi funcţionarii care au cercetat, în cadrul Arhivelor Naţionale din Washington, evidenţele germane capturate, precum şi istoricul David Kahn, care a efectuat un studiu amănunţit privind activităţile germane de informaţii, declară că nu au găsit convorbiri interceptate, există dovezi că germanii au descifrat cel puţin două convorbiri, dar probabil şi mai multe. Una există numai într-un scurt rezumat şi este menţionată în memoriile unui ofiţer german de informaţii, iar alta a apărut într-un interviu luat lui Kurt E. Vetterlein, funcţionar al oficiului poştal german în timpul războiului. Vetterlein a susţinut că, dintr-o conversaţie Roosevelt-Churchill, germanii au descoperit că aliaţii plănuiesc să efectueze o debarcare în centrul Italiei (probabil atacul de la Anzio, din 22 ianuarie 1944). Ca urmare a acestei informaţii, Înaltul comandament german a avut timp să-şi reorganizeze poziţiile şi aproape că a reuşit să respingă invazia.

Iată acum o altă convorbire telefonică interceptată de germani, care ne conduce spre un eveniment important din perioada pe care o parcurgem. „A fost interceptată o convorbire internaţională prin radiotelefon între primul ministru britanic Churchill şi preşedintele Statelor Unite, Roosevelt. Subiectul discuţiei l-a constituit proclamarea de către generalul Eisenhower a apropiatului armistiţiu [cu Naţiunile Unite, din 3 septembrie] cu Italia: „*Churchill*: «Nu vrem să propunem condiţii de armistiţiu, înainte de a ni se cere limpede acest lucru». *Roosevelt*: «Corect». *Churchill*: «Am putea chiar să mai aşteptăm o zi sau două». *Roosevelt*: «Corect». După aceea au vorbit despre locurile unde se află prizonierii de război britanici deţinuţi de italieni, al căror transfer în «ţara hunilor» trebuie împiedicat. În consecinţă, Churchill vrea să-i trimită un mesaj regelui Italiei. Roosevelt s-a angajat să-l abordeze el pe «Emmanuel» şi a spus: «De fapt, încă nu ştiu cum am să fac treaba asta».

Acestea constituie o dovadă indiscutabilă a faptului că sînt deja în curs negocieri secrete între anglo-americani şi italieni".

Churchill şi Roosevelt s-au pus repede de acord prin corespondenţă, cu privire la modul în care trebuia privită capitularea Italiei, care se apropia. Churchill a avut o singură observaţie, relevantă pentru opoziţia sa fermă faţă de nazism. La 31 iulie 1943 i-a adresat o scrisoare în care releva că scopul principal al războiului era şi rămînea „*distrugerea lui Hitler şi înfrîngerea totală a Germaniei*".

Roosevelt s-a gîndit la efectele capitulării Italiei asupra ţărilor din sud-estul Europei şi din Balcani, referitor la care i-a scris primului ministru britanic: „*Nu putem măsura încă efectele căderii lui Mussolini şi ale capitulării italiene asupra Bulgariei, României şi Ungariei. Ele ar putea fi profunde. În legătură cu această situaţie, prăbuşirea Italiei ar trebui să constituie momentul pentru exercitarea celei mai puternice presiuni asupra Turciei, încît ea să acţioneze conform cu spiritul alianţei. Marea Britanie şi Statele Unite ar trebui, dacă este posibil, să obţină alăturarea, sau cel puţin sprijinul, Rusiei. Cred că trebuie obţinut concursul Rusiei în orice tratative importante care privesc Balcanii, dacă acest lucru este posibil*".

Tot atunci s-a pus problema declarării Romei oraş deschis[1]. Guvernul britanic s-a arătat reţinut, temîndu-se că opinia publică britanică ar cere răzbunare pentru bombardamentele suferite de Londra. Churchill nu s-a sfiit să invoce în argumentaţia sa şi eventuala reacţie sovietică. La 4 august, el i-a trimis preşedintelui american următoarea telegramă: „*Cabinetul de război a examinat cu cea mai mare grijă propunerile privind declararea Romei oraş deschis, în condiţiile date. Sînt sigur că efectul asupra opiniei publice de aici ar fi cît se poate de nefericit. Ce vor spune ruşii? S-ar interpreta ca o dovadă a faptului că noi sîntem pe cale să încropim o pace cu regele şi cu Badoglio[2] şi că am abandonat principiul capitulării necondiţionate*".

În perioada în care ne aflăm, deosebirile de vederi anglo-americane sînt eclipsate de preocuparea comună a celor doi conducători de a atrage Italia în război împotriva Germaniei. ■

(Va urma)

Traducerea documentelor

Sergiu CELAC

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 2-5/1986; 2/1980.

INCURSIUNE ISTORICĂ

DE LA BALTA ALBĂ LA... LACUL SĂRAT

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

„Pe marginea unei bălți late zării deodată un soi de tîrg, ce nu era tîrg, un soi de bîlci, ce nu era bîlci, adunătură extraordinară și o înșirare de corturi, de căruțe, de [căsuțe de] scînduri... de brașovence [trăsuri speciale, ușoare, făcute de meșteri din Brașov]... cari formau de departe una din priveliștile cele mai originale de pe fața pămîntului... Balta era plină de scăldători. Toți, din toate părțile, bărbați și femei, veneau să se arunce în apă, la un loc, cu o nepăsare vrednică de timpurile cele mai nevinovate ale lumei și cu o veselie ce mă îndemna și pe mine să fac o baie". Aceasta era imaginea stațiunii Balta Albă așa cum o văzuse Vasile Alecsandri, transpunînd-o literar în povestirea sa *24 de ore la Balta Albă* și ea nu diferă aproape deloc de imaginea aceleiași stațiuni, zugrăvită de astă dată de pictorul Theodor Aman, gravura sa fiind reprodusă în cunoscuta publicație pariziană *L'Illustration*, în numărul din 5 august 1854. Într-un articol special rezervat acestei stațiuni, revista preciza că în anul 1848 localitatea cunoscuse o mare afluență de vizitatori, cifra pacienților ridicîndu-se la 22 000. Chiar dacă numărul comportă unele discuții, stațiunea Balta Albă avea, încă de la jumătatea secolului trecut, o reputație deosebită, situîndu-se printre cele mai solicitate stabilimente balneare din țara noastră, faima apelor și nămolului ei miraculos atrăgînd numeroși „pătimași" (cum li se spunea pe atunci pacienților) nu numai din țară, ci și de peste hotare. De aceea, era obișnuit să vezi „baloane de Viena [trăsuri de format special asemănător unui balon] cu înhămături necunoscute pe la noi; pălării de Franța cu işlice orientale, frace cu anteriuri, tualete pariziene cu costumuri străine și orientale" — o imagine pestriță și deosebit de pitorească, de pe vremea cînd „cucoana Chiriță" mergea nu numai în voiaj, ci și la băi.

Devenise desigur o „modă" a acelor vremi ca, vara, toată lumea de aleasă condiție să meargă la băi, spre a se scălda și a se unge, cum spunea Alecsandri, „cu glodul din baltă, ca cu alifia cea mai tămăduitoare". Nici nu bănuia marele scriitor cît de aproape se afla de adevăr, nămolul sapropelic de la Balta Albă constituind, în prezent, materia primă deosebit de prețioasă a gamei de produse cosmetice *Pell Amar*, renumită nu numai în țară, ci și peste hotare.

Balta Albă e rodul a două pîraie, Sărata și Hîrcău, care, în decursul mileniilor, adunîndu-și apele bogate în săruri minerale (cum o arată și numele unuia dintre ele), au alcătuit această întindere de apă cu o suprafață de aproape 1 000 hectare. Numele ei vine de la suprafețele de pămînt rămase albe după evaporarea apei, din pricina bogatului conținut de sare.

Proprietățile terapeutice ale apei și ale nămolului, de timpuriu cunoscute de oameni, au fost întrebuințate, mai mult cu caracter empiric, într-o sumedenie de afecțiuni, astfel că, la sfîrșitul secolului trecut, *Marele Dicționar Geografic al României* consemna că „o parte din lacul Balta Albă e rezervată pentru băi, pe malul căruia se află și un *stabiliment balnear*. Pătimașii [suferinzii] ce vin aici se scaldă întrînsa, ba o beau chiar, după o destilare prealabilă. Ea este bună pentru boalele de piele, reumatism, rahitism, viermi intestinali".

După marele aflux de vizitatori din a doua jumătate a veacului trecut, Balta Albă, situată departe de căile de acces — la 25 km de Rîmnicu Sărat și 53 km de Brăila —, a cunoscut o perioadă de regres, așa că stabilimentul balnear, amintit în preajma începutului de veac, consta în cîteva modeste construcții de lemn, cu băi rudimentare. Stațiunea a rămas de interes local pînă în ultimele decenii, cînd, odată cu dezvoltarea generală a resurselor balneoclimaterice, Bălții Albe i s-au creat condiții pentru a redeveni la faima balneară pe care a avut-o. A sporit și s-a îmbunătățit mult capacitatea de locuit și tratament.

Situată în zona de cîmpie, stațiunea are un farmec specific acestei zone. Dacă, odinioară, ceea ce îl încînta pe Alecsandri era înfățișarea satului, cu locuințele acoperite cu stuf, „încoronate cu cuiburi de cocostîrci", imagine pe care i-o stîrneau și cumpenele fîntînilor, „ca niște gîturi de cucoare uriașe", fără îndoială că, în prezent, imaginea modernă a așezării, ca și a amenajărilor balneare, se îmbină armonios cu cadrul natural al lacului, stăpînit de sălcii, farmec sporit și de posibili-

tăţile de agrement puse la îndemîna vizitatorilor, îndeosebi plimbările cu barca pe întinsul Bălţii Albe.

Nu departe de Balta Albă, se află o altă staţiune care a cunoscut rînd pe rînd faima şi uitarea, regăsindu-şi, abia în anii din urmă, vocaţia balneară: Lacul Sărat. Cum îl arată numele, este un lac cu apă sărată, situat nu departe de Brăila (6 km), de care e legat printr-o linie de tramvai. Este format, de fapt, din două lacuri, ce comunică între ele printr-un canal subteran special amenajat. Primele stabilimente balneare datează din anul 1875, dar istoria staţiunii este încă mai veche. La mijlocul veacului trecut, cînd, aşa cum arătam în prezentarea staţiunii Balta Albă, frecventarea „băilor" devenise o modă, locuitorii Brăilei au început să meargă tot mai des la acest lac care, prin compoziţia apei, amintea de vestita Balta Albă. Marele număr de vizitatori a atras atenţia forurilor de resort, încît în 1861 ministrul de finanţe l-a însărcinat pe inginerul G. Budeanu să facă un studiu asupra acestei staţiuni unde se duceau oamenii şi făceau băi, „fără de nici o indicaţiune sau ordonanţă". Nu se cunosc rezultatele analizei întreprinse de el, vreme de un deceniu şi jumătate staţiunea continuînd a fi folosită empiric, fără amenajări speciale şi, mai ales, fără indicaţii cuvenite din partea unor specialişti. Construcţiile erau şi ele de fapt nişte simple barăci de lemn, suplinite de faptul că marea parte a vizitatorilor îşi rezolvau problemele de cazare la Brăila. Afluenţa de vizitatori a determinat însă noi cercetări asupra calităţilor balneare ale apelor, încredinţate reputaţilor medici igienişti: dr. Felix, dr. Sergiu şi dr. Bernard. Concluziile lor, ca şi ale marelui geolog Gregoriu Ştefănescu, care a identificat sursele de apă ale lacului, stabilind totodată că acesta nu va seca niciodată (fuseseră cîţiva ani secetoşi şi apele scăzuseră foarte mult, ceea ce răspîndise zvonul iminentei secări a lacului), au

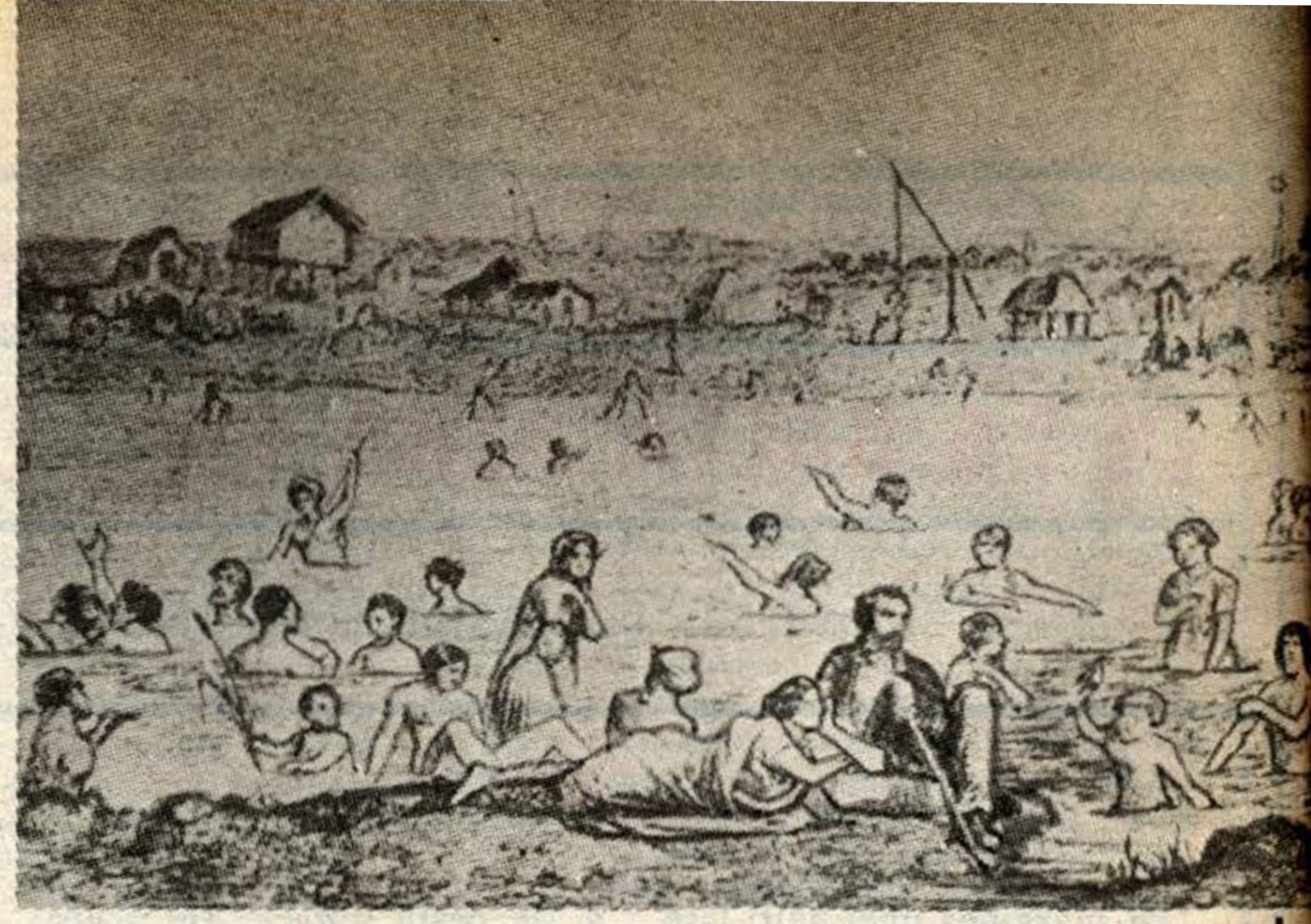

Băile Balta Albă, la 1854; gravură de Th. Aman, publicată în L'Illustration

dat durabilitate staţiunii. În 1886 a fost construit un stabiliment de băi cu 32 cabine şi un cazinou. Doi ani mai tîrziu a fost amenajat un pavilion pentru muzică, staţiunea devenind principalul loc de agrement, mai ales după construirea liniei electrice de tramvai ce o unea de Brăila. În aceşti ani, staţiunea a căpătat şi o reputaţie internaţională, analizele comunicate de doctorul S.C. Apostoleanu la Congresul de hidrologie şi climatologie de la Paris din anul 1889 arătînd că apele Lacului Sărat, cu puternica lor concentraţie în săruri minerale şi cu nămolul sapropelic concurau în calităţi cu apele minerale din localităţi renumite din Suedia, Italia, Austria.

Cu toate acestea, în deceniile ce au urmat staţiunea a rămas de interes pur local, în pofida calităţii balneologice deosebite a apelor sale. În prezent Lacul Sărat cunoaşte o continuă dezvoltare. Noua bază de tratament inaugurată în anul 1977, înzestrată cu aparatură modernă şi deservită de personal cu înaltă calificare, policlinica balneară înfiinţată, Complexul balnear cu 250 locuri şi alte 260 în vile, noul hotel al UNCAP, precum şi motelul aparţinînd cooperaţiei de consum, prefigurează un viitor frumos acestei aşezări situate nu departe de malul Dunării, care, cu atracţiile sale, sporeşte considerabil potenţialul turistic al acestei staţiuni ce revine astfel în prim planul activităţilor balneare din ţara noastră. ■

Un nou şi modern complex hotelier în staţiunea Lacul Sărat

POSTA MAGAZIN ISTORIC

O URARE DIN LONDRA

Diplomat de carieră, Sir Donald Logan a fost între 1980-1987 directorul Centrului Marea Britanie-Europa de Est. În această calitate, înainte de a se retrage din postul său în toamna acestui an, mi-a încredințat rîndurile ce urmează, ca o urare la cea de a XX-a aniversare a Magazinului istoric.

„Este o fericită coincidență că atît Magazin istoric cît și Centrul Marea Britanie-Europa de Est aniversează, în 1987, 20 ani de existență.

Atît Magazin istoric în România, cît și Great Britain East Europe Center în Anglia urmăresc să păstreze și să perpetueze ideea de comunitate a Europei ca un întreg, idee ale cărei rădăcini coboară adînc în istorie. Într-un fel, denumirea Centrul Marea Britanie-Europa de Est este înșelătoare, întrucît centrul nostru este interesat să întrețină relații nu numai cu România și Bulgaria, dar și cu Cehoslovacia și Ungaria, țări din Europa Centrală. Activitatea noastră urmărește să facă în așa fel încît să depășim limitele geografice ale Europei de Vest și să sporim legăturile cu țările din jumătatea estică a continentului, întrucît în anii postbelici contactele între țările din Occidentul și cele din răsăritul Europei nu au fost dezvoltate într-un mod satisfăcător.

Într-o conferință ținută în cadrul Centrului nostru, profesorul Hugh Seton-Watson, cu puțină vreme înainte de a muri, s-a referit la diversele împărțiri din decursul istoriei ale suprafeței de pămînt cunoscută sub numele de Europa. El a explicat că ideea de cultură europeană este o noțiune căreia îi sînt atașați bărbații și femeile aparținînd multor națiuni și că această noțiune există în noi europenii de aproximativ 800 ani. H. Seton-Watson încheia astfel: «Europa este o expresie geografică. Istoria Europei de Est și a celei de Vest au urmat un curs diferit în mod substanțial. Și din punct de vedere politic există desigur un Vest și un Est, diviziune care nu are un temei istoric. Dar o cultură a Europei de Est diferită de cea a Europei de Vest și conștiința apartenenței la una sau la alta nu există. Deși nu sînt deloc sigur cît de important este acest fapt, eu cred cu adevărat că cultura europeană este una singură».

H. Seton-Watson se arăta prudent în a formula prognoze, ceea ce este de înțeles. Dar el ar fi susținut cu siguranță activitatea și obiectivele celor ce se străduiesc ca importanța acestui adevăr să nu fie minimalizată".

C. P.

ȚARA ZARANDULUI

În completarea sutei de articole publicate de revista noastră și consacrate unor străvechi „țări" românești, la rubrica Dicționar istoric, IOAN ARPAȘ, din Timișoara, ne scrie despre Țara Zarandului, din care reținem: Țara Zarandului se întinde pe valea Crișului Alb, între Munții Metaliferi și localitatea Ineu, cu cele trei depresiuni — Brad, Hălmagiu și Almaș. Numele îi vine de la munții Zarandului, a căror denumire provine (după acad. Iorgu Iordan) de la termenul iranian **zaranta**, care înseamnă aur. Într-adevăr, Țara Zarandului este cunoscută prin zăcămintele și exploatările sale de aur. La Brad există, de altfel, un veritabil muzeu al aurului (Muzeul mineralogic).

Descoperirile arheologice atestă locuirea acestor ținuturi — ca de altfel a întreg spațiului românesc — încă din cele mai îndepărtate timpuri, cum sînt așezările palcolitice de la Iosășel, Aciuța, Brotuna, Basarabasa, Caraci ș.a.

În decursul veacurilor, Țara Zarandului, la fel ca și celelalte ținuturi românești, a fost organizată în cnezate și voievodate. Astfel, în 1359, la Hălmagiu este amintit voievodul Bîbarch, la 1451, Moga, voievozii din familia acestora avînd întinse stăpîniri (**Magazin istoric, nr. 8/1986**). În sec. XVIII, întîlnim comitatul Zarand, cu districtele Hălmagi și Brad.

Zarandul a cunoscut tumultul luptelor revoluționare din timpul Revoluției lui Horea și a Revoluției de la 1848. Aici au fost omorîți prefectul Ioan Buteanu și tribunul Petre Dobre, luați ostateci de trupele maghiare comandate de Hatvány. Tot aici, în Zarand, s-a stins din viață, la 10 septembrie 1872, la Baia de Criș, Avram Iancu, simbolul luptei românilor pentru libertate și unitate națională.

A fost înmormîntat la Țebea, la umbra gorunului lui Horea, cu funeralii naționale, la care au participat o mare mulțime de locuitori ai satelor Zarandului.

TRATAȚI OMENEȘTE

În completarea celor scrise de noi în nr. 5/1977 referitor la participarea cadrelor medicale române la Războiul de independență, CRISTINA POPIȘTER, din Feldioara, jud. Brașov, ne trimite o succintă adăugire: Alături de personalul sanitar român pe frontul din 1877-1878 s-au aflat și slujitori ai lui Esculap din alte țări, printre care și Franța. Între aceștia, a activat, ca voluntară, și Olympe Noel de Bertier, care a fost infirmieră la ambulanța Marelui Stat Major român de la Mecika. Amintirile din această campanie și le-a publicat în volumul Chronique humanitaire et réparatrice sur les ambulances et hôpitaux roumains pendant la campagne de Bulgarie (1877-1878).

În volumul amintit, autoarea se referă și la îngrijirile acordate prizonierilor turci, după căderea Plevnei. Au fost îngrijiți la ambulanța română de la Mecika 1 665 răniți turci. „Îndată după sosirea lor — scrie infirmiera — prizonierii găseau o supă, conținînd o bucată de carne. Pansamentele le făceam sub cerul liber... D. doctor Fotino (medicul șef al ambulanței) îi examina personal pe răniți și pe ceilalți bolnavi, iar toți cei care nu puteau suporta oboseala drumului erau transportați cu trăsurile sau cu carele... Turcii sînt recunoscători și vor spune ei înșiși cît de omenește au fost tratați de către români".

O prezentare a însemnărilor acestei infirmiere franceze voluntare în Războiul din 1877-1878 a publicat dr. Gheorghe Brătescu în vol. Retrospective medicale, București, 1985, pp. 345-349.

AMINTIRI DESPRE BADEA CÎRȚAN

Sînt cititorul și posesor al întregii colecții **Magazin istoric, ne scrie CORNELIU PLATOȘ, din** București.

Am în față numărul 243, din luna iunie 1987, număr ce cuprinde de trei ori vîrsta ce împlinesc tot în această lună (81 ani — n.n.). Fac această destăinuire, cu rugămintea să-mi acordați bunăvoință și iertare la greșelile de stil și ortografie ce voi face.

Tot în acest număr este și fotografia legendarului Badea Cîrțan. Privind-o, memoria mă duce cu trei sferturi de veac în urmă, cînd, copil fiind, ascultam poveștile mamei despre un cioban, care părea un haiduc și care se lupta cu „jandarii" unguri ca să aducă, din România, cărți școlarilor și învățătorilor.

Mama era învățătoare în comuna Sebeșul de Jos, jud. Sibiu. În fiecare toamnă și primăvară, școala era vizitată de Badea Cîrțan, pe care localnicii îl primeau cu multă dragoste și respect. Le aducea cărți românești, din toate ramurile literaturii și pentru toate vîrstele, pe care peste șase luni le strîngea, cînd aducea altele, pentru a le împărți și pe acestea în alte sate românești. Cînd strîngea cărțile, făcea și o examinare, pentru a se convinge ce-au înțeles școlarii și tinerii dascăli. Examinarea era făcută serioasă la problemele de istoria românilor, iar Badea Cîrțan era față sever ca un inspector școlar.

Uneori stătea ore întregi și povestea din călătoriile lui la Roma, la Columna lui Traian. De București și de România vorbea cu o dragoste deosebită. După fiecare vizită a lui se vorbea, mult timp, în casa noastră despre el și despre cărțile aduse.

Într-o zi, vine mama abătută și, cu lacrimi în ochi, ne spune că se vorbește c-ar fi murit Badea Cîrțan. Nu știa cînd și unde. Mi-aduc aminte că era prin anul cînd trebuia să merg și cu la școală. Regret și acum că n-am avut parte și eu să cunosc un adevărat dac.

CONTENTS (Romanian History) C. Popişteanu Historiography: A Repreaentative Dimension of Present-day Romanian Spiritual Life ● L. Rebreanu In P aise of the Romanian Peasant ● D. Velciu Grigore Ureche (circa 1590-1647), Statesman and Scholar ● V. Niculae 1887: Workers' Circles in Romania ● P. Abrudan Theodor Mommsen's Visit to Transylvania ● R.S. Ciobann, William Wey Vlad the Impaler: Childhood, Adolescence, Victorious Prince ● V. Buduru, I. Ursu Trandafir G. Djuvara: His Diplomatic Mission to Brussels, Le Hâvre, and Luxemburg (1909-1920) ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeş ● In Bucharest 50 Years ago ● V. Smărăndescu From Balta Albă to... Lacul Sărat

SOMMAIRE (Histoire roumaine) C. Popişteanu La historiographie, une dimension représentative de la spiritualité roumaine contemporaine ● L. Rebreanu Éloge du paysan roumain ● D. Velciu Grigore Ureche (?1590-1647), homme d'État et chroniqueur ● V. Niculae 1887. Les ce cles ouvriers de la Roumanie ● P. Abrudan Theodor Mommsen en visite en Transylvanie ● R.S. Ciobanu, William Wey Vlad L'Empaleur: enfance, adolescence, prince victorieux ● V. Buduru, I. Ursu Trandafir G. Djuvara en mission diplomatique à Bruxelles, Le Hâvre et Luxembourg (1909-1920) ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeş ● À Bucarest, il y a 50 ans ● V. Smărăndescu De Balta Albă à... Lacul Sărat

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) К. Поишштяну Историография — показательное явление совр менной румынской духовной жизни ● Д. Ребряну Хвала румынскому хлеборобу ● Д. Вельчу Григоре Уреке (около 1590-1647) — политический деятель и летописец ● В. Никулае 1887 г. Рабочие кружки в Румынии ● П. Абрудан Теодор Моммаен посещa т Трансильванию ● Р.Ш. Чобану, Вильям Вей Влад Цепеш: детство, отрочество, победоносный господарь ● В. Будуру, И. Урсу Трандафир Г. Джувара и его дипломатическая миссия в Брюсселе, Гавре и Люксембурге (1909-1920) ● Р. Дима Константин Добреску-Арджеш ● В Бухаресте, 50 лет тому назад ● В. Смэрэндеску От Балта Албэ до... Лакул Сэрат

INHALT (Rumänische Geschichte) C. Popişteanu Die Gesehichtsschreibung — eine repräsentative Dimension der zeitgenössischen rumänischen Geistigkeit ● L. Rebreanu Lob dem rumänischen Bauern ● D. Velciu Grigore Ureche (?1590-1647) — Politiker und Gelehrter ● V. Niculae 1887. Die Zirkel der Arbeiter aus Rumänien ● P. Abrudan Theodor Mommsen in Transsilvanien auf Besuch ● R. St. Ciobanu, William Wey Vlad der Pfähler: Kindheit, Jugend, ein siegreicher Fürst ● V. Buduru, I. Ur u T andafir G. Djuvara in diplomatischem Auftrag in Brüssel, Le Hâvre und Luxemburg (1909-1920) ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeş ● In Bukarest, vor 50 Jahren ● V. Smărăndescu Von Balta Albă zum... Lacul Sărat

SUMARIO (Historia rumana) C. Popişteanu La historiografía — dimensión representativa de la espiritualidad rumana contemporánea ● L. Rebreanu La alabanza del campesino rumano ● D. Velciu Grigore Ureche (hacia 1590-1647) — hombre político y sabio ● V. Niculae 1887. Los círculos obreros de Rumania ● P. Abrudan Theodor Mommsen de visita por Transilvania ● R. St. Ciobanu, William Wey Vlad el Empalador: infancia, adolescencia, príncipe victorioso ● V. Buduru, I. Ur u Trandafir G. Djuvara en misión diplomática a Bruselas, El Hâvre y Luxemburgo (1909-1920) ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeş ● En Bucarest, hace 50 años ● V. Smărăndescu Desde Balta Albă hasta... Lacul Sărat

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăşel, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

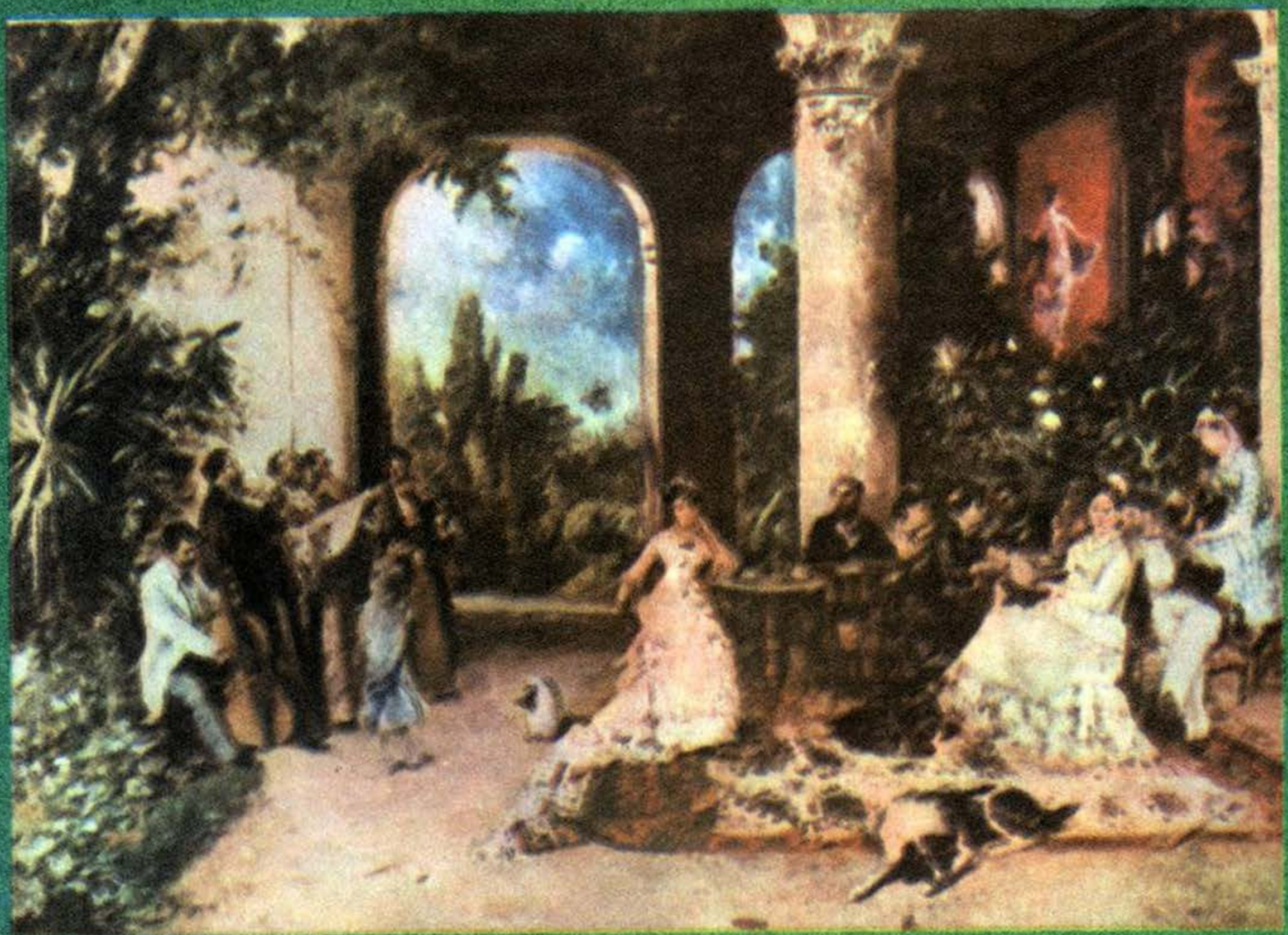

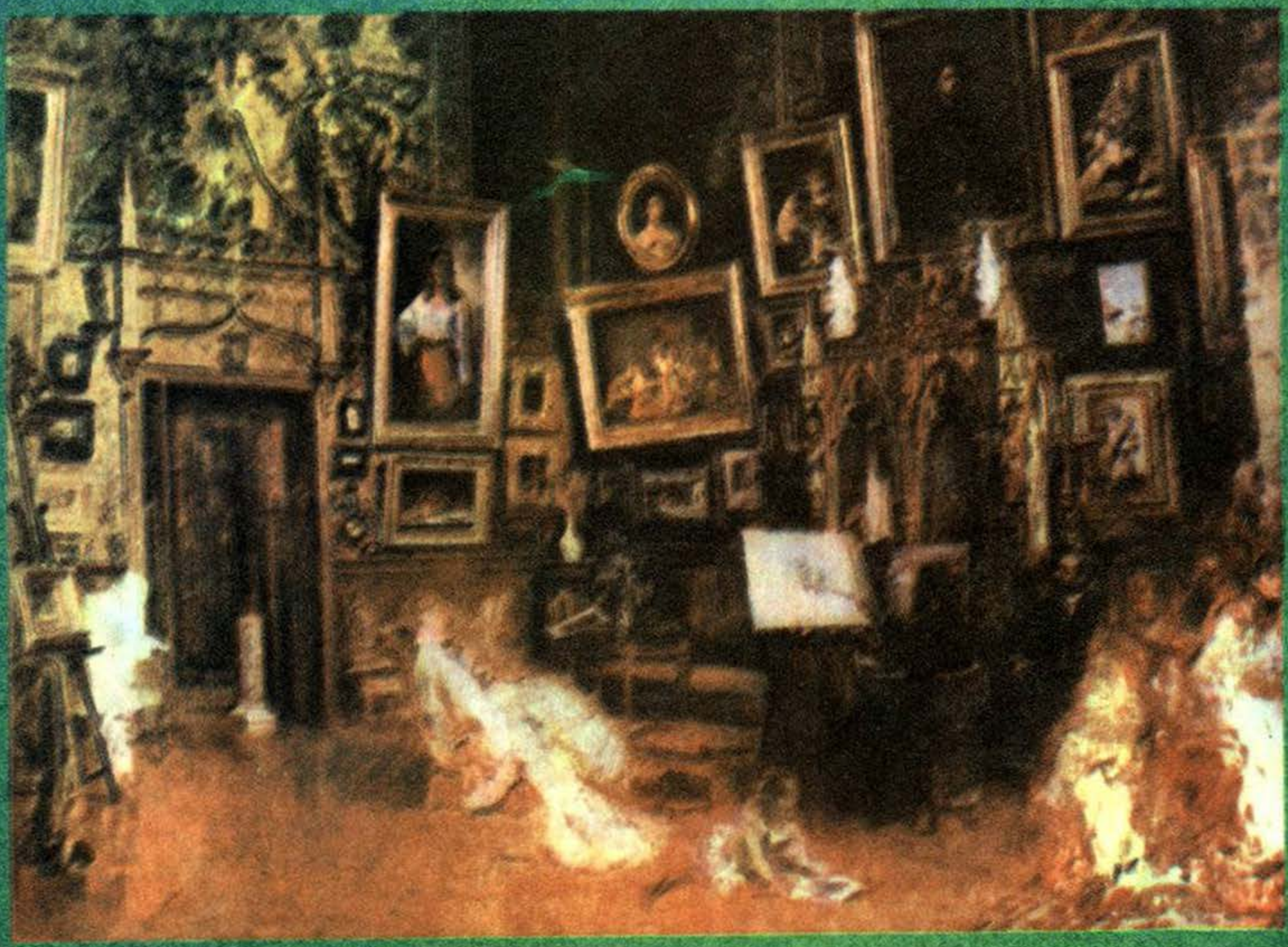

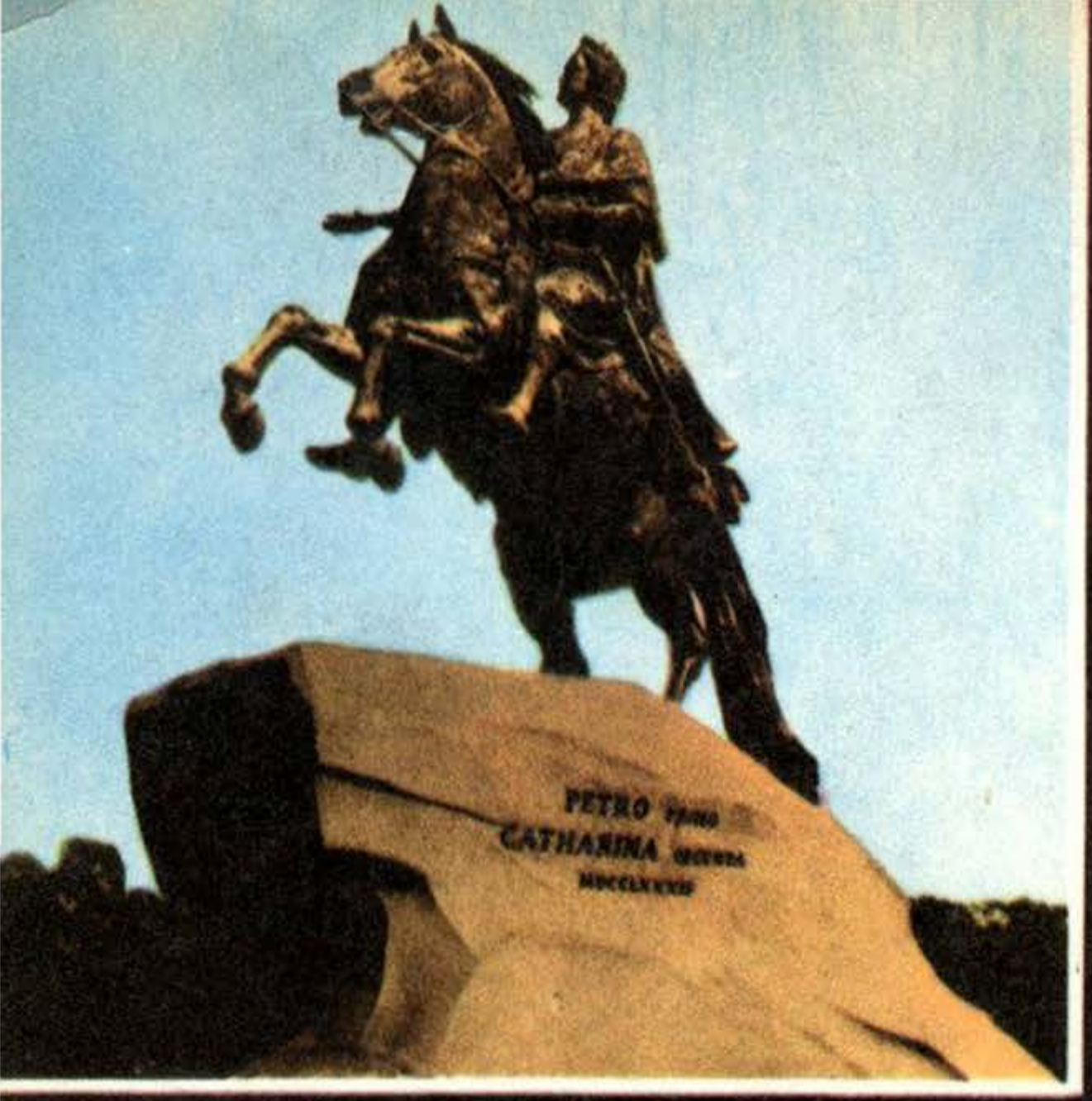

magazin istoric